

DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ

3 Aylık İlim ve Kültür Dergisi
Doğu Türkistan Araştırma Merkezi
Ocak 1994 Sayı : 39-40 Yıl : 11

Kurucusu:

İSA YUSUF ALPTEKİN

İmtiyaz Sahibi:

Doğu Türkistan Vakfı adına
M.RIZA BEKİN

Doğu Türkistan Vakfı Başkanı

Genel Yayın Koordinatörü:

MEHMET EMİN HAZRET

Yazı İşleri Müdürü:

HAMİT GÖKTÜRK

Türk Lehçeleri Sorumlusu:

ABDULHEKİM BAKI İLTEBİR

Yayın Kurulu:

Prof.Dr.Mehmet Saray

Doç.Dr.S.Mahmut Kaşgarlı

Mehmet Emin Hazret

Dr.Gültekin Pehlivan

Hamit Göktürk

Abdulhekim Baki İltibir

Kökbörü Tanrıdağlı

Dizgi:

Aynur Türkistanlı

Baskı:

Zafer Matbaası

Çiğ:

Kardeşler Çiltevi

Abone Şartları:

Yurt içi (Yıllık) : 100.000 TL.

Yurt dışı : 25 \$ 50 DM.

Aboneler için Banka Hesap No :

AKBANK Yusufpaşa Şb. 46452 (832-6)

İdare Yeri:

Millet Cad. Kılıçkısaray Apt No:26/3

34270 Aksaray İstanbul - TÜRKİYE

Tel : (212) 521 60 02 534 80 67

Faks : (212) 534 80 67

- Dergide yayınlanan yazılardaki görüşler yazarına aittir.Doğu Türkistan Vakfını bağlamaz

- Yazılar kaynak belirtilerek kullanılabilir.

İÇİNDEKİLER

Doğu Türkistan Halkına Açık Mektup.....	2
İsa Yusuf Alptekin	
Doğu Türkistan Tarihi.....	4
Mehmet Saray	
Dünya İslam Birliği'nin 33. Genel Kurulunda Doğu Türkistan Hakkında Önemli Görüşmeler Yapıldı.....	12
Batı Türkistanlı Karındaşlarıma Açık Mektup.....	15
Ahmet İğemberdi	
ABD'de Doğu Türkistan Davası Gün Geçtikçe Önem Kazanmaktadır.....	25
Gulamettin Pahta	
Doğu Türkistan'daki Ekonomik Talan.....	27
Kökbörü Tanrıdağlı	
Tacikistan'daki Özbekler.....	34
İbrahim Mirza	
Doğu Türkistan Folkloru Avrupa Sahnelerinde.....	35
Gülzade-Ferhat Tanrıdağlı	
Ahmet Can Kasimi.....	39
A.Şekür Turan	
Türkistan Türk Gençler Birliği Kuruluşu ve Faaliyetleri.....	41
Cansever Tanyeri	
" 18. Yüzyılda Doğu Türkistan ve Çing Sülalesi ".....	42
Hamithan İslam Hantengri	
Türk Dünyasından Haberler..	45
Türk Cumhuriyetlerine Yapılacak Yatırımlarda Uluslararası Rekabet ve Bize Düşen Görevler.....	47
Mehmet Yıldız	
III.Türk Dünyası Konferansı Kurultay Kararı.....	49
Prof.Dr.Turan Yazgan	
Bize Gelenler.....	50
Doğu Türkistan'dan Haberler.....	51

DOĞU TÜRKİSTAN HALKINA AÇIK MEKTUP

İsa Yusuf ALPTEKİN
Doğu Türkistan Hükümeti
Sabık Genel Sekreteri

Doğu Türkistan'ın içinde ve dışında yaşamakta olan tüm vatandaşlarıma saygı ve sevgilerimi sunar, Cenab-ı Hak'tan aziz Doğu Türkistanımıza istiklal nasip etmesini diliyorum. Bütün vatandaşlarıma sıhhat, afiyet, uzun ömür ve başarılar niyaz ediyorum.

Ben 70 yıldan beri yılmadan, usanmadan ve kırılmadan, çelik bir irade ile Çinliler'in ve Stalinciler'in yalanlarına aldanmadan, onların tuzağına düşmeden para, pul ve mevki için yurdumu satmadan Doğu Türkistan'ın Çin istilasından kurtuluşu için mücadele vermekte olan sadık vefakar bir milli hizmetkarınızım. Bu münasebetle bugün sizlere çok önemli addettiğim birkaç hususu anlatmak için bu açık mektubu yazıyorum ;

Doğu Türkistan'ın esas ve temel meselesi nedir ?

Doğu Türkistan'ın esas ve temel meselesi en kısa zamanda Çin esaretinden kurtularak istiklaline kavuşmasıdır. Bu gayeyi gerçekleştirmek mücadelesi bugünün meselesi değildir. Bu mesele 200 yıldan beri devam edegelmekte olan bir milli davadır. Halkımız bu uzun zaman süreci içerisinde Çinliler'e karşı her fırsatta karşı koydular birçok kurbanlar verdiler, yüzbinlerce kardeşimiz bu uğurda aziz canlarını feda ettiler. Bizler Doğu Türkistan halkı olarak e-

zelden beri bize düşmanca yaklaşan Çin yöneticilerini tabii olarak sevmiyoruz. Esaret altında yaşamayı hiçbir zaman kabul etmiyoruz. Bu durum karşısında Çinliler'de " Doğu Türkistan'da 3 yılda bir küçük ayaklanma, 30 yılda ise büyük bir ayaklanma olur " sözü yerleşmiştir. Doğu Türkistan halkı tarihten beri Çinlilere karşı koyagelmıştır. 2. dünya savaşından sonra esaret altındaki milletler esaretten kurtularak istiklallerine erişti ve Birleşmiş Milletler Teşkilatına üye oldular. İki yıl önce Büyük Türkistan'ın batı kısmı olan Batı Türkistan esaretten kurtularak bağımsızlıklarına eriştiler. Bugün Doğu Türkistan'ın da esaretten kurtularak istiklaline kavuşması gerekir. Çünkü, bütün dünya'daki esir milletlerin esas gayesi esaretten kurtularak istiklaline erişmesi ve Birleşmiş Milletler başta olmak üzere uluslararası formlardaki yerini almıştır. Aynı kaderi paylaştığımız komşularımız Tibet ve İç Moğolistan halkları esaretten kurtulmak ve istiklallerini elde etmek için büyük bir mücadele içerisindeyler. Elbetteki Doğu Türkistanlılar olarak bizlerinde bu komşu halkların gerisinde kulmamamız gerekir.

Aziz Yurttaşlarım,

Bütün Doğu Türkistan halkının benimle derin bir duygu birliği, dostluğu

ve muhabbeti vardır. Ben de bütün Doğu Türkistan halkının hissiyatına ve aziz yurdumuzun vaziyetine her yönü ile vakıfım. Ayrıca aziz halkıma derin bir sevgi ve saygı hissi ile bağlıyım. Doğu Türkistan, Doğu Türkistanlılar'ın yurduudur. Doğu Türkistan'ın içindeki ve dışındaki bütün Doğu Türkistanlılar'ın yurdumuzu kurtarmak için güçlü ve etkili şekilde mücadele etmemiz ve vatanseverlik duygularımızı en üst noktaya çıkarmamız lazımdır. Öz vatanını sevmeyen ve kendi davasına sahip çıkmayan bir millete hiç kimse yardım etmez. Biz Allah'a ve bütün dünya'ya kendimizin hür ve bağımsız yaşamaya layık bir millet olduğumuzu ispat etmemiz gerekir. Eğer bizler bu isteğimizi ameli olarak göstermezsek hiç kimsenin yardımına ve hisdaşlığına erişemeyiz. Onun için biz tarihte yaptığımız ve hala yapmaya devam edeceğimiz bazı hatalarımızı, yetersizliklerimizi ve günahlarımızı şimdi düzeltmemiz, durdurmamız ve kendimizi temizlememiz şart olmuştur. Milletçe yeniden bir defa daha silkinerek yeni bir insan yeni bir millet olarak uluslararası platformlarda layık olduğumuz yeri almamız gerekir. Bıçak artık kemiğe dayanmıştır. Çinliler Doğu Türkistan'dan ebediyen çıkmamak, Doğu Türkistan halkını Çinlileştirmek ve imha etmek için kesin bir eylem içerisine girmiştir. Eğer bizler yurdumuzu kısa zamanda kurtaramaz isek, halkımız yok olup gidecektir. Burada şu hususu özellikle vurgulamak istiyorum ki, Doğu Türkistan'ı Çin esaretinden kurtarılması komşularımız ve hatta bütün insanlık aleminin güvenliği ile çok yakından alakalıdır. Doğu Türkistan bağımsız olmadığı takdirde komşularımız ve hatta bütün insanlık aleminin Çin tehlikesi ve tehdidinde ebedi olarak kurtulamayacaktır. Bu hususu bütün dünyaya anlatmamız gerekir. Demek ki bü-

tün sorumluluk ve yük biz Doğu Türkistanlılar'ın üstüne yüklenmiştir. Eğer bizler üstümüze yüklenen bu dini, milli, siyasi ve iktisadi sorumluluğumuzun uhdesinden layıkı ile gelemesek tarih ve zaman bizi affetmeyecektir. Bizim yaptığımız bazı hatalarımız yüzünden bir kısım ülkeler Doğu Türkistan davasına gereken ilgiyi göstermemektedir. Bunu millet olarak iyi düşünmemiz gerekir. Vatan için bütün varlığımız ile hizmet ve mücadele vermeden "Üzüm piş, ağzıma düş" diye oturmak büyük bir günahdır.

Onun için ben bütün Doğu Türkistanlı kardeşlerime bu açık mektubum vasıtası ile şunu tavsiye etmek istiyorum.

Vatan'ın içi ve dışındaki bütün Doğu Türkistanlılar güçlü bir birlik ve kuvvetli bir dayanışmayı sağlayarak vatan ve millet için yapmakta olduğumuz milli mücadelemizi daha da güçlendirmemiz, yetersizlikleri ortadan kaldırarak ortak hareket noktasında birleşmeliyiz. Maddi imkanı olanlar yeterli derecede maddi olarak katkıda bulunmalıdır. Kısacası her Doğu Türkistanlı imkanları ölçüsünde kendi davasına yardım etmelidir.

Bu suretle vatanseverliğimizi ve milletperverliğimizi ispat etmeli ve Çin esaretinden kurtulmak için mücadele etmekte olduğumuzu tüm dünya'ya göstermeliyiz.

Cenab-ı Allah Halkımıza, birlik beraberlik ve hürriyet nasip etsin.

Sevgili vatanımızı ve aziz milletimizi Çin esaretinden kurtaralım !

Aralık 1993 İstanbul - Türkiye

DOĞU TÜRKİSTAN TARİHİ

Prof.Dr.Mehmet Saray
İstanbul Ün.v.Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü Öğretim Üyesi

Bu yazı, Vakfımız Mütevelli Heyeti azası, İstanbul Ün. Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyelerinden Prof.Dr.Sayın Mehmet Saray tarafından yazılan " Doğu Türkistan Tarihi" adlı eserinden alınmıştır.

Eser bitirilmiş olup basılmak üzeredir.

Sayın Prof.Dr.Mehmet Saray'a Doğu Türkistan Tarihi adlı eseri için şükranlarımızı sunarız.

**DOĞU TÜRKİSTAN'IN
YÜZÖLÇÜMÜ, YÜZEY ŞEKİLLERİ,
İKLİMİ, EKONOMİK, KÜLTÜREL
VE DEMOGRAFİK YAPISI**

YÜZÖLÇÜMÜ VE YÜZEY ŞEKLİ

Türklerin yaşadığı ülke manasına gelen TÜRKİSTAN'ın yüzölçümü 5.340.066 km² olup, bunun 1.823.418 km²'si Doğu Türkis-

tan topraklarını teşkil eder. Doğu Türkistan'ın 1/3'üne yakını çöller (yaklaşık 600.000 km²'si), 90.000 km²'sini ormanlıklar ve geri kalanını da tarıma elverişli topraklar ve dağlık bölgeler teşkil eder.

Yukarıda da görüldüğü gibi, Doğu Türkistan'ın yüzey şekilleri tezatlarla doludur. Bir tarafta uçsuz bucaksız çöller ve vahalar uzanırken, diğer tarafta da yüksek tepeler ve ormanlıklar en bariz şekliyle göze çarparlar. Kısaca bir tarafta geniş çorak topraklar ve çöller diğer yanda da gayet verimli ve ağaçlık araziler insanı hayrette bırakırlar. Yüksek dağ silsileleri ormanlar ve karlarla kaplıdır.

Doğu Türkistan'ın kuzeyinde Altay Dağları, güneyinde Karakorum Çölü ile Altun Dağı (Kuenlun) ve Pamir Dağları yükselir. Ülkenin orta kısmında ise kendisini boydan boya kesen Tannı Dağı silsilesi bulunur. Bu dağ silsilesi ülkeyi kuzeyde Cungarya, güneyde ise Tarım havzaları olmak üzere iki önemli kısma ayırır. Yükseliliği 4.000 metre civarında olan Tannı Dağlarının orta kısmında ise Turpan çukurluğu yer alır. Tannı Dağlarının doğudan batıya doğru uzunluğu 2.500 km²'dir. Bu dağ silsilesinin 1.700 km²'si Doğu Türkistan sı-

nırları içinde kalır. Bu dağların kuzeyden güneye uzunluğu da 2.500-2.700 km²'yi bulmaktadır. Bir tarihi menkıbeye göre, bu heybetli yüksek görünüşünden dolayı insanlar göğe yükselene çıkılması imkansız bir duygu veren bu dağlara " Tanrı Dağları " adını vermişlerdir. Bundan dolayı Tanrı Dağları Türk Toplulukları tarafından kutsal bir dağ olarak görülmüştür.

Tanrı Dağları'nın kapsadığı geniş ve yüksek alan ülkenin iklimine de tesir etmiştir. Bu sebepten dolayı kuzeyden gelen nemli havanın güneye geçmesine mani olur. Dolayısıyla ülkenin güney kısımları daha kurak geçer Yağmur ve kar olarak iyi yağış alan " Tanrı Dağları " ormanlarla kaplıdır. Çoğunluğun çam, ardıç, şimşir gibi ağaçların kapladığı ormanlar Tanrı Dağlarına ayrı bir güzellik ve haşmet getirir. Kapsadığı geniş alan dolayısıyla İli, Tokkuztara, Muğulköre, Turfan, Çong Yulduz (Büyük Yıldız), Küçük Yulduz (Küçük Yıldız) gibi pek çok ovayı da sinesinde barındırır.

Muhakkak ki Doğu Türkistan'ın en bariz yüzey şekli Tanrı Dağları'nın ülkeyi Batı'dan Doğu'ya iki büyük havzaya bölmeleridir ki, bu havzaların adları Tarım ve Cungarya'dır. Bu önemli havzaları ayrı ayrı incelemek zaruriyeti vardır.

a- Tarım Havzası : 900.000 km² ' lik yüzölçümü ile Tarım Havzası ülkenin yansından fazla alanı kapsar. Tanrı Dağları ile Karanlıık Dağlar arasında uzanan havzanın 500.000 km²'sini dünyanın en geniş çölllerinden biri olan Taklamakan Çölü oluşturur. Tarım Havzası'nın geri kalan kısmını, yani 400.000 km²'yi de ziraate elverişli toprakla oluşturur. Havzanın Doğu'dan Batı'ya olan mesafesi 1.000 km²'dir. Havzanın denizden yüksekliği 280 ile 1.300 metre arasında değişir. Tarım Havzası'nın su ihtiyacını bilhassa ziraate elverişli yerlerde, Tarım Nehri karşılamaktadır. Birkaç yoldan meydana gelen Tarım Nehri havzanın doğu istikametine doğru akar ve Karaburan (Lob) Gölüne dökülür.

Ekime elverişli olan araziye sulayan Tarım Nehri sayesinde bölgede buğday, pamuk, mısır, pirinç ile bol miktarda meyve ve üzüm ye-

tiştirilir. Bu arada, hayvancılık için bölgenin gayet müsait olduğunu belirtmekte fayda vardır. Zira birbirinden güzel verimli yaylaklar sayesinde bol miktarda koyun ve keçi türünden hayvan yetiştirilmektedir. Ayrıca, sayısı azımsanmıyacak kadar büyük baş hayvan ve bilhassa at yetiştirilmektedir.

b- Cungarya Havzası : Ülkenin ikinci büyük havzası Tanrı Dağları ile Altay Dağları arasında kalan Cungarya Havzasını oluşturur. Yaklaşık 600.000 km²'yi bulan Cungarya Havzası Tarım Havzasına nispetle daha küçük, fakat daha verimli topraklardan meydana gelir. Doğu Türkistan'ın kuzey bölgesini oluşturan Cungarya Havzası yer yer engebeli bir arazi yapısına sahiptir. Çorak ve çöllük bir kısımdan meydana gelen Havzanın ortası hariç diğer bölümleri tarıma elverişli topraklardan oluşur. Havzanın güney kısımları sulanabilen arazilerden oluştuğu için oldukça verimlidir. Ayrıca, otlak olarak geniş arazilerin bulunması Cungarya Havzası'nı hayvancılık içinde cazip bir yer haline getirir. Bunlara ilaveten ülkeyi komşu memleketler ile uzak doğu ülkelerine bağlayan kara ve demiryollarının bu havzadan geçmesi diğer kısımlara nispeten bölgeyi her sahada daha kalkınmış bir duruma getirmiştir. Bugünkü Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi'de Cungarya Havzasında yer almıştır.

c- Akarsular : Doğu Türkistan'ın en önemli akarsuları Tarım Havzasını sulayan Tarım Nehri ile Cungarya Havzasını sulayan Bulungir, Kara İriş ve Hurungudu nehirleridir. Karakurum Dağlarının doğu yamaçlarından doğan Tarım nehri, güneye doğru akarak Doğu Türkistan ile Keşmir arasındaki sınıra kadar ulaşır ve oradan doğuya doğru yönelir ve Lob Gölü'ne dökülür. Altı koldan meydana gelen Tarım nehrinin uzunluğu 1.600 kilometredir. Tarım nehrini oluşturan kollardan en önemlisi tarihi Kaşgar şehrinin bulunduğu vadiyi sulayan Kaşgar Derya'dır. Güney-batıdan gelen ve Yarkent Vadisini sulayan Yarkent Derya ile güneyden gelen ve Hoten ovasını sulayan Hoten Derya ve Aksu bölgesini sulayan Aksu Derya Tarım nehrinin diğer kollardan oluşur. Bu büyük nehir ve kollardan buz ile karların erimesinden ve daha ziyade ilkbaharda görülen yağışlardan beslenir. Modern bir sulama tekniği olmadığı için bu neh-

rin sularından istenildiği kadar faydalanılmamaktadır. Son derece basit usullerde yapılan sulamalar dahi iyi ürünlerin yetişmesine yetmektedir. Ülkenin en doğusunda akan Bulungir Irmağı Urumçi'ye kadar olan bölgeyi sulayarak güneye doğru akar ve Pulutoy Gölüne dökülür. Doğu Türkistan'ın doğu ve kuzey bölgelerini sulayan Kara İrtiş ve Hurıngudu nehirleri başta Turfan Bölgesi olmak üzere, ülkenin kuzey bölgelerinde bol pamuk ve ippek yetişmesini sağlar. Kara İrtiş nehri Kazakistan'da Zoysan gölüne dökülürken, Hurıngudu nehri vadilerde oluşan küçük göllerde kaybolur.

Bu arada, Doğu Türkistan'da fazla göl bulunmamaktadır. Ülkede en önemli gölü oluşturan Bağraç ve Lob, Tannı Dağlarının güneyinde ve güneydoğusunda bulunmaktadır. Ebi Gölü ve Cungarya Havzasında yer almaktadır. Bu göllerin suları kar ve buz erimesi ile küçük ırmak sularından oluşur.

İKLİMİ

Doğu Türkistan'ın bütün bölgelerinde kara iklimi hüküm sürer. Dolayısıyla gündüzleri sıcak ve geceleri serin geçmektedir. Mevsimlere göre şöyle bir tablo oluşur ;

Yazları çok sıcak, kışları ise çok soğuk geçer. Kışları çok soğuk olduğu için nehirler dahi donar. Ülkenin her tarafı kumluk bölgeler de dahil olmak üzere karlarla kaplıdır. İlkbaharın gelmesi ile bu karlar ve buzlar erir, her taraf yeşillik olur. Bu yeşil otlaklarda her çeşit küçük ve büyük baş hayvan yetiştirildiği gibi, oldukça verimli bir ziraat yapılıdır. Bu arada ülkenin kuzey kesimleri güneye nispetle daha soğuk ve serin olur. Yazların sıcaklık ortalaması 30, kışların ise -16 derece civarındadır. Kurak bir iklim hüküm sürdüğü için kuzey bölgelerde m²'ye 150-200 mm, güney bölgelerinde ise ortalama 100 mm yağış düşer. Fakat yağış ülkenin bazı bölgelerinde daha çarpıcı bir özellik gösterir. Mesela Altay ve Tannı Dağları'nın kuzey eteklerinde m²'ye 500-600 mm yağış düşerken, Tannı Havzası'

nın güneyindeki Çercen ve Çarlık ilçelerinde yıllık ortalama yağış m²'ye 10 mm düşer. Bu bölgeler yalnız Doğu Türkistan'da değil, Batı Türkistan'da dahi en az yağış alan bölgeler içine girer.

Doğu Türkistan'da yağmurun çok az yağmasına mukabil, kar yağışı oldukça boldur. İlkbaharda karların erimesi ile bilhassa dağların eteklerindeki araziler bolca sulanır. Bu arazilerde her çeşit ürün yetiştirmek mümkündür. Kar sularının oluşturduğu ırmaklar geniş arazileri sulamaya yetecek kadar su taşırlar.

Ayrıca Doğu Türkistan yeraltı su kaynakları bakımından oldukça zengin bir ülkedir. Yeraltı su kaynaklarının toplam rezervi 20 milyar metre küp olarak tahmin edilmektedir. Pek çok alanda olduğu gibi, ülke sakinlerinin sulama sahasında da geri bırakan Çin idaresi, bu su nehirlerinden halkın faydalanmasına izin vermemektedir. İyi ve modern bir sulama tekniği ile mevcut akarsulardan yeterince faydalanılsa ve bu arada yeraltı kaynakları ileri bir teknoloji ile ortaya çıkarılsa, Doğu Türkistan topraklarının verimi en azından birkaç misli artmış olacaktır.

EKONOMİ

(Yeraltı zenginlikleri, tarım ve hayvancılık); Doğu Türkistan yeraltı ve yerüstü zenginlikleri bol olan ender ülkelerden biridir. Yeraltı zenginliklerinin başında petrol gelmektedir. Karamay Tarım ve Turfan Havzaları ile Taklamakan bölgesi dünyanın en zengin petrol kaynaklarına sahip bulunmaktadır. Taklamakan Tarım ve Turfan Havzalarındaki zengin petrol yataklarından teknolojisi müsait olmadığı için Çinli idareciler yeterince faydalanamamaktadırlar. Amerikalıların ve Japonların bu petrolü çıkarmak istemeleri ülkeyi kontrol eden Çin yönetimi tarafından fazla pay istiyorlar gerekçesi ile kabul edilmemektedir. Halbuki Doğu Türkistan Türklerinin tabii hakkı olan bu zenginliklerden istifade hakkı dahi Çinlilerce kardeşlerimize verilmemektedir. Buna rağmen, müstevli Çinliler Doğu Tür-

kistan'ın en zengin petrol yataklarından Karamay bölgesinden günde 170.000 varil yılda ise 1.286.000 ton petrol çıkarmaktadır. 160.000.000 ton rezervi olan bu petrol yatağı tamamen Çinlilerin kontrolünde olup, çıkan petrolden Doğu Türkistan Türkleri istifade edememektedir.

Doğu Türkistan'daki ikinci petrol sahası ise Vusu bölgesidir. Günde 50.000 varil petrolün çıkarıldığı bu bölgenin 75.000.000 tonluk rezerve sahip olduğu belirtilmektedir. Korla Havzasında da önemli petrol yataklarına rastlanmaktadır.

Ayrıca Kuçar, Kangalık, Hoten ve Taklamakan bölgelerindeki petrol yataklarından günde 50 bin ton petrol istihsal edilmektedir. Bu ise, yılda 18 milyon ton petrol eder ki, diğer bölgelerden çıkarılan petrol ile birlikte yıllık petrol çıkarımı 22 milyon tona ulaşmaktadır. Çin'in yıllık petrol istihsalininin 35 milyon ton olduğu gözönüne getirilirse, bu petrolün % 60'dan fazlasının Doğu Türkistan'dan çıkarıldığı ortaya çıkar. Daha pek çok petrol yataklarının keşfedildiği Doğu Türkistan'da Çinliler, petrol bölgelerinden Türkleri uzak tutmakta, onlara hiçbir bilgi vermediği gibi petrolden de yararlanmalarına müsaade etmemektedirler.

Sovyet Rusya 18 milyon ton petrolün istihsal edildiği Azerbaycan'da hiç olmazsa halkın ihtiyaçları kadar bir petrolü Azerbaycan Türklerine bırakmıştı. Azerbaycan Türkleri, Rusların bıraktığı bu az miktardaki petrol ile günlük ihtiyaçlarını karşılayabilmişlerdir. Rusların bu tutumu hatırlanacak olursa, Çinlilerin Ruslara göre daha büyük bir sömürge idaresi uyguladığı ve Doğu Türkistan Türklerinin öz topraklarından çıkarılan bu petrolün % 100'ünün Çinlilerce kullanıldığı ortaya koymaktadır. Böyle bir sömürü düzeni ise ne tarihte ve ne de insan hakları çağı olan günümüzde görülmüştür. Çaresizlik içinde kalan Doğu Türkistan Türkleri rüşvetle Çinli yöneticilerden gazyağı ihtiyacını karşılamak mecburiyetinde kalmışlardır ki, onlar için yaşamın ne kadar zor olduğu anlaşılmaktadır.

Ayrıca, Doğu Türkistan'ın Altay, Tann ve Karanlık Dağların cickleri ile Urumçi, Turfan

Karaşehir, Kuçar, Kaşgar, Yeni Hisar ve Çöğçek bölgelerinde geniş kömür rezervleri bulunmaktadır. Sadece Urumçi bölgesindeki kömür rezervlerinin 600.000.000 ton olduğu gözönüne getirilirse, diğer bölgelerdeki kömür rezervlerinin ne kadar zengin olduğu kolayca anlaşılır.

Diğer taraftan Doğu Türkistan'ın güney ve kuzey kısımlarında ve bilhassa Turfan, Aksu, İli ve Yeni Hisar bölgelerinde zengin demir yatakları bulunmaktadır. Buna ilaveten İli, Kuçar, Bay ve Urumçi bölgelerinde zengin bakır yataklarına rastlanmıştır. Yine İli, Altay, Barköl, Çerçen, Keriev, Çöğçek ve Urumçi etrafında zengin altın damarları keşfedilmiştir ki, bu altın yataklarının 18 milyon 500 bin ton olduğu ifade edilmektedir. Ayrıca 5 bölgede zengin uranyum, 12 bölgede kalay ve 5 bölgede de volfram yataklarının keşfedildiği ve işlenmeye başlanıldığı belirtilmektedir. Bu maden yataklarından kaç ton istihsal edildiği bilinmemektedir. Zira Çinliler bu hususta son derece ketum davrandıkları için bir bilgi edinmek mümkün olmamıştır.

Tarım : Doğu Türkistan'ın iklimi ve akarsularından bahsederken kısmen de olsa yetişen ürünlerde değinmiştik. Cungarya Havzası'nın bazı bölgelerinde ve bilhassa Tarım Havzası'nda hububat ziraati önemli yer tutar. Yetiştirilen tahılın büyük bir kısmını buğday teşkil eder. Genellikle Cungarya'da kış buğdayı, Tarım havzasında da yaz buğdayı ekilir. Ayrıca arpa, mısır ve pirinç de istihsal edilir. Ne var ki, Doğu Türkistan'daki ekili sahalar, ülke yüzölçümünün ancak % 2'sini teşkil etmektedir. Ekim yapılan sahalar daha çok vaharlardan oluşur. Ekili sahaların 1.700.000 hektara ulaştığı Doğu Türkistan'da, bu alanın %90'a yakını tahıl üretimine tahsis edilmiştir. Burada, şu hususu hemen belirtmekte fayda vardır. İklimin kurak olması dolayısıyla ziraat geniş ölçüde sulama ile yapılır. Havzaların çevreleyen sıradağlardan karların ve buzların erimesi ile inen akarsular sulamaya geniş ölçüde imkan verirler. Fakat, modern sulama tekniğinden yoksun olan Çin yönetimi bu suların yeterince faydalanılmasına izin vermemektedir. Bu arada, sulamaya ihtiyaç duyulmadan ziraat yapılan alanlarda mevcuttur. Bu alanlar, yağmur yağın bölgeler ile yeraltı su seviyesi-

nin yüksek olduğu kısımlardır.

Diğer taraftan sulama yapılan alanlarda bol miktarda pamuk ve pirinç üretimi yapılmaktadır. Sulanabilen ılık vahalarda yetişen dut ağaçları ipekçiliğin yaygın bir şekilde gelişmesine sebep olmuştur. Dolayısıyla pamuklu ve ipekli dokumacılık Doğu Türkistan'da oldukça gelişmiştir. Bu arada, geniş vahalarda bol miktarda üzüm, kavun, karpuz ve her çeşit meyve yetişmektedir. Her türlü sebzeninde yetiştiği Doğu Türkistan'da halk diğer ihtiyaçlarını karşılamak için yetiştirdiği üzümleri Çin yönetimine yok pahasına satmak mecburiyetinde kalmaktadır.

Hayvancılık : Bugün, Doğu Türkistan Türkleri arasında hayvancılıkla uğraşan insanların sayısı bir milyona yakındır. Bunun en büyük sebebi, ülkenin kışlak ve yaylak olarak kullanılacak dağ silsileleri arasında geniş otlakların ve vahaların bulunmasıdır. Hayvancılığa son derece elverişli olan bu bölgelerde bugün 14.000.000 koyun, 2.000.000 sığır, 900.000 at, 30.000 deve ve 70.000 merkep ile bol miktarda keçi ve diğer hayvanlar yetiştirilmektedir. Dolayısıyla, Doğu Türkistan halkı arasında halıcılık ve kilimcilik oldukça ileri gitmiştir.

Sanayi : Doğu Türkistan'da eğitim sahasında bilhassa Türkler arasında bilgili ve ehliyetli insan yetiştirilmediği için sanayi ilerlememiştir. Ülkede mevcut imalathanelerin, tezgahların ve atölyelerin çoğu halkın basit ihtiyaçlarını karşılayan mallar üretmektedir. 1950'den sonra, bilhassa komünist idarenin başa geçmesinden sonra, ülkenin bazı bölgelerine fabrikalar yapılmaya başlanmıştır. Bu fabrikaların çoğu Doğu Türkistan'da çıkan madenleri ve petrolü işlemek ve bu maddelere dayanan mamüller üretmek için kurulmuştur. Üretilen mamüllerin büyük çoğunluğu Çin'in diğer bölgelerine sevk edilmektedir. Petrokimya tesislerinden, demir-çelik fabrikalarından elde edilen ürünlerden Doğu Türkistan halkının istifadesine sunulan hemen hemen bir şey yoktur.

Ayrıca, Çin yönetimi kurduğu her fabrika için, Çin'den sözümlü ona kalifiye işçi adı alında devamlı insan getirmekte ve Doğu Türkis-

tan'ın demografik yapısını Çinliler lehine değiştirmektedir. Açılan fabrikalara bu Çinliler işçi olarak alındığı için Doğu Türkistan halkı işsiz açığa kalmaktadır. Fakat Çin yönetiminin son yıllarda sanayileşme politikasını değiştirdiğini Demir-Çelik ve Petro-Kimya sanayini yabancı sermayenin yardımı ile geliştirdiğini görmekteyiz. Taklamakan Çölü'nde yaptığı nükleer denemeler ile elde ettiği sonuçları Doğu Türkistan'da ağır sanayinin gelişmesi ve askeri amaçlar için kullanmaya başlamıştır.

EGİTİM VE KÜLTÜR HAYATI

Doğu Türkistan Türklerinin eğitim ve kültür hayatında çok başarılı iki devri burada zikretmek gerekir. Göktürk Hakanlığı'nın ve hanedanının inkırazından sonra merkezi Doğu Türkistan olmak üzere Uygur Hanedanlığı tarafından kurulan Uygur Devleti zamanında Doğu Türkistan Türklerinin eğitim ve kültür hayatında büyük başarılar elde ettiğini görmekteyiz. Nitekim Göktürkler'den sonra kendi alfabeleri ile yazı dili oluşturan Doğu Türkistan Türkleri Uygurlar olarak Türk Kültür tarihinde önemli bir başarıyı gerçekleştirmişlerdir. Uygur alfabesinde eğitim ve kültür alanında büyük hamleler yapan Doğu Türkistan Türkleri Türk tarihinde matbaayı da kullanan ilk Türk grubu olmuştur. Fakat tahta harflerle çalışan Uygur matbaasının fazla verimli olmadığı, tıpkı Göktürk kardeşleri gibi kitabeler şeklinde taş sütünlara yazarak meselelerini halletme yoluna girdiklerini görmekteyiz. Şu ana kadar çıkan Uygur tabletlerinden anlaşılmaktadır ki bugün Çin sınırları içinde kalan Uygur tapınaklarının, yer alandan henüz çıkarılmamış kısımları esasını teşkil etmektedir. Doğu Türkistan'ın kadim bir Türk ülkesi olduğunu ortaya koyan bu yazıtların çıkarılmasına Çin yönetiminin izin vermemesi son derece manidardır.

Doğu Türkistan Türklerinin Uygurlar çağı olarak bilinen bu devrinin eğitim müesseseleri hakkında kaynaklarda maalesef fazla bilgi ve-

riilmemektedir. Bununla beraber Doğu Türkistan Türklerinin basit bir şekilde de olsa okullara sahip oldukları ve oralarda eğitim yaptıkları ortaya çıkan yazıtların ifadesinden anlaşılmaktadır.

Ayrıca kendi alfabesi, yazısı ve matbaası olan bir toplumun eğitim kurumlarının olmaması düşünülemezdi. Dolayısıyla Doğu Türkistan Türklerinin eğitim kurumlarına sahip oldukları ve fakat yazıtların önemli bir kısmının ortaya çıkarılmasına izin verilmemesi dolayısıyla eğitim teşkilatı hakkında fazla bir bilgiye sahip bulunmamaktayız. Bu arada Uygur Hakanlığının yıkılmasından sonra Kore halkının ve devletin teşkilatlanmasından önemli rol oynayan Uygur prenslerinin Korelilerin eğitimine yaptıkları katkılarda gözönüne alınırsa Doğu Türkistan Türklerinin Uygurlar döneminde mutlaka bir okul sistemine sahip oldukları anlaşılmaktadır.

Doğu Türkistan Türklerinin kültür ve eğitim hayatında en parlak olduğu devir ise Karahanlılar zamanı olmuştur. Aynı zamanda Karahanlılar ile Türk tarihinin ilk müslüman devletini oluşturan Doğu Türkistan Türklerinin bütün Türk kültür ve eğitim tarihine tesirleri bu devirde olmuştur. Müslümanlığın kitleler halinde heyecanla kabul edildiği bu devirlerde Türk kültürünün karakteri değişmemekle birlikte İslami kültür ve eğitim sistemlerinin geniş bir şekilde Türkler tarafından benimsendiği bu devirde İslami eğitim kurumlarının temelini oluşturan mektep ve medrese sisteminin de Türkler tarafından benimsendiği görülmektedir. Bilindiği gibi mektep " Yazı yazmayı öğrenilen yer " manasında kullanılmış ve bu kurumda müslüman Türk çocukları okuma, yazma ve Kur'an öğrenmişlerdir. Mektebi bitiren çocuklar başta İslami bilimler olmak üzere muhtelif bilim dallarının okutulduğu medreseye devam etmişlerdir. " Ders çalışılan, ders okutulduğu medreselerde bu muhtelif bilim dallarında eğitim gören gençlerin çok başarılı oldukları Karahanlı kültür hayatında görmekteyiz. Fen ve tıp bilimlerinde olduğu gibi sosyal bilimler dalında, özellikle hukuk ve İslami Türk kültürü, filoloji sahasında çok kıymetli eserler verilmiştir. Bugün modern hukuk anlayışına ışık tutacak şekilde İslami hukuk ile Türk hu-

kuk anlayışını birleştiren bir hukuk sistemi oluşmuştur. Böylece Türkler açısından eşitlik ve fikir özgürlüğü en yüksek seviyeye ulaşması sağlanmıştır. Nitekim Türk kültür tarihinin en büyük abidelerinden birini yazan Balasagunlu Yusuf Has Hacib bu hukuk anlayışını en güzel bir şekilde izah etmiştir. Kutadgu-Bilig adlı bu eserinde Yusuf Has Hacib kültür dünyamıza ve devlet teşkilatımıza bugün dahi tesir eden açıklamalar yapmıştır.

Ayrıca filoloji sahasında Mahmud Kaşgari'nin Divan-i Lügat'it Türk adlı eseri Türk dilinin ve kültürünün güzel bir abidesi olarak ortaya çıkmıştır. Bu eser Türklerle birlikte yaşayan diğer müslüman insanların devlet idaresiyle münasebetlerinde yardımcı olunması düşüncesiyle yazılmıştır. Bu da daha öncede işaret edildiği gibi, Doğu Türkistan Türklerinin Karahanlılar devrinde ne kadar yüksek bir kültür anlayışına sahip olduklarını ortaya koymaktadır.

Karahanlı devletinin yıkılışından sonra eğitim ve kültür alanında Doğu Türkistan Türklerinin bir duraklama ve gerileme devrine girdiğini görmekteyiz. Bu geri kalışta Moğollar ve Timurlar idaresinde yaşanan dramatik hadiselerin de rolü olmuştur. Bütün bu menfi gelişmelerin Doğu Türkistan Türklerinin eğitim ve kültür hayatındaki kötü izleri 17. ve 18. asırlar boyunca da devam etmiştir. 19. asırla birlikte eğitim müesseseleri ile kültürel hayatta yeni bir canlanmanın olduğunu görmekteyiz. Nitekim Doğu Türkistan medreselerinde dini ilimler ile birlikte sosyal ve fen bilimleri de yer vermeye başlanmıştır. Ne varki, bu canlanma Doğu Türkistan Türklerinin eğitim ve kültür seviyesinin medeni dünya seviyesine ulaşmasına yetmemiştir. Bunda en büyük sebebin, 1887'de Doğu Türkistan'ın Çinliler tarafından işgalinin rolü büyük olmuştur. Zira Çinliler Doğu Türkistan Türklerinin eğitim ve kültür hayatında ilerlemelerine yardımcı olmadıkları gibi engellemeleri de olmuştur. 20. asırla birlikte Doğu Türkistan'da eğitim ve kültür hayatında batılı anlamda okulların sayısı yüzlerce olmasına rağmen iyi öğretmen ve öğretim üyesi yoksunluğu dolayısıyla arzu edilen seviyede tedrisat yapılamamaktadır. Bunda Çin idaresinin yaptığı haksız tasarrufların büyük rolü bulunmaktadır.

Bugün 25 milyonluk Doğu Türkistan'ın başşehri olan Urumçi'de bir tek Üniversite bulunmaktadır.Bu üniversiteye Türk gençlerinin girmeleri oldukça güçtür.Bunun iki sebebi vardır ;

Birincisi Çin idaresinin ilgisizliği yüzünden orta öğretim müesseselerinde Doğu Türkistan gençleri iyi yetişmemektedir.

İkinci sebep ise; Urumçi'deki üniversitenin Çince tedrisat yapmasıdır.Dolayısıyla,ortaöğretimde çok başarılı olan ve Çince öğrenebilmiş olan gençler üniversiteye devam etmektedir ki bunların oranı Çinli öğrencilere nispeten son derece düşük bulunmaktadır.

Neticede, iyi eğitim alamayan ve kalifiye el-eman durumuna gelemeyen Türkistan Türki kendi anavatanında son derece geri kalmış bir toplum olarak yaşamaktadır. Bu ise, bugünkü insan hakları çağında Doğu Türkistan Türklerine ne kadar büyük bir haksızlığın yapıldığının ifadesidir.

DOĞU TÜRKİSTANIN DEMOGRAFİK YAPISI

Doğu Türkistan'ın Demografik yapısı hakkında tam sağlıklı bilgi edinmek oldukça güçtür. Bunun en büyük sebebi, Çin idaresinin, etnik grupların sayısı veren açık ve inandırıcı bir nüfus sayımı yapmamasıdır. Çinliler'in 1947'de yaptığı ve "Central Asian Review"de 1957'de neşredilen eyalet sayılarına göre Doğu Türkistan'ın nüfusu 6.5-7 milyon civarında gösterilmiştir. Fakat,1953'de Çinliler'in verdiği resimi bilgiye göre Doğu Türkistan'ın nüfusu 3.640.000 olarak görülmektedir.Çin makamlarının Doğu Türkistan Türklerinin nüfusunu yarı yarıya az göstermesinin iki sebebi olabilir ;

Ya azınlık milletleri az göstermek suretiyle onların haklarını vermemek ve onların bir tehlike olmadığı mesajını vermek, yada nüfusun diğer yarısının Çinli olduğunu ima etmektir.

Yine,batılılarca 1935'de neşredilen " China Year Book " ile Ruslarca 1929'da neşredilen " Ndvı Vostok "adlı istatistik kitaplarında Doğu Türkistan'ın nüfusu 4 ila 6 milyon arasında gösterilmiştir.Bu arada,1934 ile 1944 yılları arasındaki hükümet raporlarında ve Doğu Türkistan Eyalet Hükümeti bildirilerinde Doğu Türkistan Türklerinin nüfusunun 4.873.608 olarak verildiği görülmektedir.

Yukarıda yabancı kaynakların verdiği bu rakamların Doğu Türkistan Türklerinin milli liderlerinden Mehmed Emin Buğra ile İsa Yusuf Alptekin'in ve Doğu Türkistanlı yazarların verdiği bilgilere oldukça yakın olduğu görülmektedir. Mehmed Emin Buğra ile İsa Yusuf Alptekin Beyleri Doğu Türkistan'daki idarecilikleri zamanında ülke nüfusunun 8 ila 10 milyon civarında olduğunu ifade etmişlerdir. Doğu Türkistan adlı eserinde A.Karahoc ise,1949'da Türk nüfusunun 8 milyon olduğunu zikreder.

Bütün bu verilere ilaveten, 1930'lu yıllarda yerinde yaptığı ilmi araştırmalarla Doğu Türkistan Türklerinin uygarlık dünyasındaki şerefli yerlerini ortaya koyan İsveçli bilgin Sven Hedin, 1930'da Doğu Türkistan Türklerinin nüfusunu 6.400.000 olarak vermiştir. Bu da göstermektedir ki,bütün verilerin ortalaması olarak Doğu Türkistan Türklerinin nüfusu 1940'lı yıllarda 7 ila 8 milyon civarında görülmektedir. Yine 1940'lı yılları ortalarında Çin'in nüfusu 450 milyon olarak verilmişti. Bugünkü Çin nüfusunun 1.200.000.000'a geldiği,yani 2 misli daha çoğaldığı göz önüne getirilirse,aynı hesaplama Doğu Türkistan Türklerinin de iki misli artması ve bugünkü nüfuslarının 24-25 milyon civarında olması gerekmektedir.

Son yıllarda Doğu Türkistan'dan gelen kardeşlerimizin verdiği bilgiler de bu rakamları teyid etmektedir.Bugün Doğu Türkistan da yaşayan bu Türk nüfusuna, Stalin döneminde Sovyet mezaliminde kaçan Kazak,Kırgız, Özbek ve Tatar Türklerinin nüfusu dahil değildir. Bunların nüfusu da 4 milyonu geçmektedir. Bu durumda,Doğu Türkistan'da yaşayan Türklerin nüfusu 28 milyonu bulmaktadır.

Fakat, gelen bilgilere göre Doğu Türkistan'da 40 milyona yakın insanın yaşadığı bilinmektedir. Son yıllarda Çin yönetiminin çeşitli bahanelerle, bilhassa kalifiye eleman, teknik ve askeri personel adı altında getirdiği ve hala da getirmeye devam ettiği insanların, aileleri ile birlikte on milyonu geçtiği belirtilmektedir.

Bu nüfus kaydırması ile Çin'in Doğu Türkistan Türklerini asimile ve azınlıkta bırakma siyaseti takip ettiği açık bir şekilde görülmektedir.

Bugün Doğu Türkistan'da yaşayan 40 milyon civarındaki nüfusun etnik yapısı aşağıdaki şekilde oluşmaktadır :

Uygurlar	24.000.000
Kazaklar	3.000.000
Kırgızlar	850.000
Özbekler	100.000
Tatarlar	70.000
Tacikler	80.000
Moğollar	100.000
Dunganlar (Çinli Müslümanlar)	500.000
Çinli Nüfus	11.000.000

Bu arada, cereyan eden şu hadiseleri zikretmekte yarar vardır ;

1760'da Doğu Türkistan'ı işgal eden Çinliler'in 500 bin, 1877'deki işgalden sonra 600 bin müslüman Türk'ü öldürmüştür. Komünist Çin işgaline dayanamayan 70 bin Türk de Batı Türkistan'a göç etmiştir ki, bugün Kazakistan, Kırgızistan ve Özbekistan'da yaşayan bu kardeşlerimizin sayıları 700 bin'i geçmiş bulunmaktadır. XX. asrın başlarında Çinli valilerin ve Komünizmin yerleşme devri olan 1940'ların sonları ile 1950'li yılların başlarında 600 bin Türk katledilerek öldürülmüştür.

Yine Komünist Çin'in baskısına dayanama-

yan 1950'lerin başlarında Türkiye, Saudi Arabistan ve diğer ülkelere göç edenlerin sayısında 750 bin'i geçmektedir. Bütün bu insanlar Doğu Türkistan'ın zikredilen nüfusuna dahil değildir.

Bu bölümle ilgili bibliyografya :

1- Alptekin, İ.Y., Doğu Türkistan Davası, İstanbul 1981.

2- Ardel, A., "Doğu Türkistan" Türk Kültürü, I / 8 Ankara.

3- Ardel, A., " Türk Ülkelerinin Tabii Coğrafyası" Türk Kültürü El Kitabı Ankara, 1992 C.I. Yeni baskı.

4- Central Asian Review, London 1957 C.X.

5- Buğra, M.E., " Doğu Türkistan'a Dair ", Türk Kültürü, II/21 Ankara.

6- Cressey, G.B., Land of the 500 million. A Geography of China, New York 1955.

7- Dönmez, Türk Dünyasının Beşeri ve İktisadi Coğrafyası, İst. 1973.

8- Encyclopedia Britannica World Atlas London 1966.

9- Karahoca, A., Doğu Türkistan Çin Müstemlikesi, İst. 1963.

10- Mahmutoğlu, M.N., Doğu Türkistan Esaretteki ülke. İzmir 1987.

11- Mckarras, Collin, The Uighur Empire. Canberra 1968.

12- Muslims in China, Peking 1953.

13- Pergamon World Atlas, Warszawa 1968

14- Novy Vostok, Moskova 1929, C.XXXVI.

15- Togan, A.Z. Velidi, Umumi Türk Tarihine Giriş, İstanbul 1944.

DÜNYA İSLAM BİRLİĞİ'NİN 33. GENEL KURULUNDA DOĞU TÜRKİSTAN HAKKINDA ÖNEMLİ GÖRÜŞMELER YAPILDI

Merkezi Mekke-i Mükerrreme'de bulunan Dünya İslam Birliği Kurucular Kurulunun 33. Genel Kurulu 20-24 Aralık 1993 tarihleri arasında Mekke-i Mükerrreme'de toplandı. Dünyanın değişik ülkelerinden gelen temsilciler müslüman toplumların karşı karşıya bulunduğu meseleleri gündeme getirdiler.

Vakıf Başkanımız Em.Gn.Sayın M. Rıza Bekin'de Genel Kurul'a katılmak üzere Suudi Arabistan'a gitti. Vakıf Başkanımız Genel Kurul'da faal çalışmalarda bulundu. Bir çok komisyonlarda Doğu Türkistan halkının içinde bulunduğu facialı durum hakkında söz alarak bilgiler verdi. Ayrıca, Siyasi Komisyona üye olarak seçildi. Yoğun temas ve çalışmalar sonucunda Genel Kurul Doğu Türkistan meselesine gündeminde yer verdi. Konunun aşağıdaki şekli ile ortak bildiride yer alması sağlandı ;

DOĞU TÜRKİSTAN MÜSLÜMANLARI MESELESİ

Çin Halk Cumhuriyeti, Doğu Tür-

kistan müslümanlarına karşı uyguladığı politika çerçevesinde, budist Çinlilerin bu ülkeye göç akımı başlatmasıyla Türkistanlıları Çinleştirmeye çalışmaktadır. Buradaki müslümanlar 1950 yılında ülkenin toplam nüfusunun %85'ini teşkil ederken, 1993 yılında bu oran % 48'e düşmüştür. Bunun sonucu olarak, kültür eğitim ve sosyal konularda değişikliklere sebebiyet vermiş, Türkistanlı müslümanların durumunu etkilediği gibi müslümanların Çin eğitiminden uzaklaşmasıyla medeni ve ilmi gerileme olmuştur. Teknisyen ve uzman açıklığı bahane edilerek Çin göçünü daha da yoğunlaştırmıştır. Müslümanlar kendi ülkelerinin nimetlerinden mahrum kaldıkları gibi aralarında işsizlik ve yoksulluk alabildiğine yayılmıştır.

Ayrıca, Çin Halk Cumhuriyeti, Doğu Türkistan'ı 1964 yılından itibaren nükleer denemeler bölgesi olarak kullanmaya başlamıştır. Avrupa ülkeleri Çin'in Eylül 1993 tarihinde gerçekleştirdiği son nükleer denemesini kınadıysa da, Çin hükümetinin politikasında hiçbir değişiklik söz konusu olmamıştır.

Çinli müslümanlar Çin hükümetinin İslamı tanıtmada konusunda nisbeten tanıdığı serbestlikten şimdi yararlanıyorlarsada bu serbestlik Doğu Türkistan'da çok sınırlıdır. Zira Çin iki yüzlülüğü adet edinmiştir.

Mesela Doğu Türkistanlılar kendi kızlarına İslam dinini öğretmiyorlar. Çinin diğer bölgelerindeki durumun aksine, birtek kız okulu bile bulunmadığı gibi camilerde ve özel darshanelerde de kızların öğrenimine yarayacak hiçbir faaliyete müsaade edilmemektedir.

Kaldı ki Çin hükümeti eski camiler yeterli olduğu bahanesiyle yeni camilerin inşasına da müsaade etmemektedir. Basın haberlerine göre Çin hükümeti 1992 yılında 50 İslami okul kapatmış ve 153 yeni cami inşasını durdurmuştur. Uluslararası Af Örgütü 1992 yılında Doğu Türkistan'da meydana gelen insan haklarını ihlal olaylarıyla ilgili raporunu yayınlamıştır.

Çin hükümetinin zalimce davranışları müslümanların Çin idaresine karşı ayaklanmasına yol açmıştır. 1992 yılının Nisan ayında meydana gelen Barın olaylarında müslümanlarla, bir cami inşasının engellemeye çalışan bir askeri tümen arasında çatışma çıkmış, bundan sonraki olay zincirinde yine 1992 yılında Hoten'de kadınların kısırlaştırılması için açılan doğumevi tahrip edilmiştir.

Yayımlanan rapora göre Afganlı mücahidlerin komünist boyundurduğundan kurtulması ve Sovyetler Birliğinin çöküşüyle zuhur eden Orta Asya Cumhuriyetleri'nin bağımsızlığına kavuşması akabinde Doğu Türkistan'da direniş hareketleri hızlanmıştır.

Gerginleşen durum üzerine Doğu Türkistan Vakfı Başkanı Em.Gn.Mehmet Rıza Bekin 1992 yılının 13-14 Aralık tarihleri arasında Doğu Türkistan Genel Kurultay'ını toplayarak Doğu Türkistan meselesini ele almak üzere önemli karar ve tavsiyelerde bulunmuştur.

Rabita, Doğu Türkistan müslümanları meselesine eğilerek, Kurucu Meclisi geçen dönem toplantılarında Doğu Türkistan müslümanları meselesini destekleme doğrultusunda önemli kararlar almış ve daha önce aldığı kararların uygulanması yollarını aramışsa da şimdiki durum şu noktaların bir kere daha belirtilmesini gerektiriyor :

1- Çin Halk Cumhuriyeti dahilinde Doğu Türkistan'da faaliyet gösteren Türkistan milli kuruluşlarına Çin assimilasyon politikasına karşı direnmelerini sağlayacak her türlü mali ve bilimsel yardımların sağlanması,

2- Özel olarak İslamlararası ve genel olarak da uluslararası tanıtmada organlarının Doğu Türkistan müslümanları meselesine eğilerek İslam ve Uluslararası kamuoyu önünde buradaki müslümanların içinde bulunduğu zor durumu açıklamaya ve tanıtmaya davet edilmesi.

3- Doğu Türkistanlı gençlerin ülkelerinde üretim ve yönetim kadroları oluşturmalarına yardımcı olacak teknik ve bilimsel uzmanlaşma burslarının tahsisi için İslam hükümetlerine İslami kuruluşlara ve Üniversitelere çağrıda bulunulması.

4- İslami ve uluslararası örgütlerine dönem ve özel toplantılarında Doğu Türkistan meselesine eğilerek buradaki

müslümanlara karşı işlenen zulüm ve baskıları dünya kamuoyuna tanıtması çağrısında bulunulması,

5- Çin hükümetinin Doğu Türkistan'da nükleer denemelere son vermesi ve bu denemelerin insan ve çevre sağlığına verdiği zararın izlerini ortadan kaldırması için İslam ülkelerinin ve milletlerarası kuruluşların baskı yapmaya çağırılması,

6- Uluslararası ve İslamlararası kuruluşların İslami, siyasi ve medeni meseleler hakkında düzenleyecekleri toplantılara Doğu Türkistan müslümanları temsilcilerini de davet ederek davalarını dünya kamuoyu önünde dile getirme imkanı tanınması,

7- Çin Halk Cumhuriyeti ile olan diplomatik ilişkilerini değerlendirerek, Doğu Türkistan'daki nükleer denemelerin durdurulması ve Budist Çin göçüne son vermesi için İslam Ülkelerinin ve Uluslararası kuruluşların baskı yapmaya çağırılması.

Kararlar :

1- Kurucu meclis, Doğu Türkistan müslümanlarının meşru haklarını elde edebilmesi yolunda Doğu Türkistan'la ilgili olarak önceden almış olduğu karar ve tavsiyelerini bir kere daha hatırlatmak ister.

2- Rabıta Kurucu Meclisi, İslami ve uluslararası örgütleri, dönem ve özel toplantılarında Doğu Türkistan meselesine de eğilerek Türkistanlı müslümanlara karşı işlenen cinayetleri her tarafa duyurmaya davet eder.

3- Kurucu meclis, Doğu Türkistan müslümanları meselesine eğilerek müslümanların içinde bulunduğu zor durumu İslamlar ve Uluslararası kamuoyuna açıklaması için İslami ve milletlerarası tanıtma organlarını göreve çağırır.

4- Kurucu meclis, İslami, siyasi ve medeni meseleleri görüşmek üzere Uluslar ve İslamlararası örgütlerin, yapacakları toplantılara Doğu Türkistan müslümanları temsilcilerini de davet ederek onlara ülkelerinin durumunu dünya kamuoyuna açıklama imkanı tanımaya davet eder.

5- Rabıta Kurucu Meclisi, İslam ülkelerini ve uluslararası kuruluşları, Çin Halk Cumhuriyeti'yle olan diplomatik ilişkilerini kullanarak, Doğu Türkistan'da yapmakta olduğu nükleer denemelerine son vermesini, bu denemelerin insan ve çevre sağlığına verdiği zararın izlerini ortadan kaldırmasını ve Çin göçünü durdurmasını istemeye davet eder.

6- Kurucu meclis, İslam hükümetlerini, İslami kuruluşları ve İslam üniversitelerini, Doğu Türkistanlı gençlerin ülkelerinde üretim ve yönetim kadroları oluşturmalarına yardımcı olmak üzere bu gençlere teknik bilimsel uzmanlaşma dallarında burs tahsisine davet eder.

7- Meclis, Çin Halk Cumhuriyeti dahilinde faaliyet gösteren Türkistan milli kuruluşlara, Çin asimilasyonuna karşı direncini arttırmak için her türlü mali ve ilmi yardımların sağlanmasını tavsiye eder.

BATI TÜRKİSTAN'LI KARINDAŞLARIMA AÇIK MEKTUP

Ahmet İGEMBERDİ
Avustralya Türkistan
Cemiyeti Başkanı

Esselamunaleykum,

Muhterem kardeşlerim, uluslararası durum, Sabık Sovyetler Birliği'ndeki değişimler ve Batı Türkistan Halklarının asırlardan beri eğilmeden kırılmadan yaptığı mücadeleler sonucu Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan ve Türkmenistan halkı kendi milli devletlerine sahip oldular. Günümüzde ise bu Cumhuriyetler Birleşmiş Milletler Teşkilatı üyesi bağımsız devletler olarak layık olduğu şerefli yerlerini aldılar. Bu büyük başarı yalnız sizleri değil, karındaşlarınız olan biz Doğu Türkistanlılar'ı da büyük bir sevince boğmuştur.

Basın yayın organları vasıtası ile ilan edilen bağımsızlık, müstakilliğin tam olarak gerçekleşmesi demek değildir. Bu ancak ulu bir işin başlangıcıdır. Bunun için büyük çabalar göstermek, büyük merhaleler katetmek gerekir. Bunların içerisinde en önemlisi Türkistan halklarının kardeşliği, birliği ve beraberliğidir. Türkistan halkları kendilerinin tarihi çıkış noktai-nazarından ele alındığında, dini, dili, kanı, örf ve adetleri bir olan Türk milletine mensupturlar. Binlerce yıllık mücadele tarihi sürecinde Türkistan halkları kendile-

rinin bağımsızlık, erklik, barış ve refahlarını korumak yolunda birbirlerine yardım etmişler, desteklemişler ve omuz omuza vererek dış düşmanların saldırılarına, iç düşmanların hıyanetlerine, bölücülüklerine karşı cansiperane karşı koyarak dünya tarihinde silinmez sahifeler bırakmışlardır. Onlar bu mücadele safhalarında Türkistan halklarının kardeşliği, birlik ve beraberliğinin bütün işlerinde başarılı olmalarının yegane amili olduğuna, uzun asırlı kanlı tecrübe ve derslerin neticesinde varmışlardır. 18. yüzyılın ortalarından başlayarak Batı Türkistan Çarlık Rusyası'nın, Doğu Türkistan ise Çin-Mançur istilacılarının esaretine maruz kalmıştır.

Allah'ın büyük lütf-i keremi ile Batı Türkistanlı kardeşlerimiz cefalı mücadeleler neticesinde günümüzde bağımsızlıklarına kavuşmuş bulunmaktadır. Fakat, Batı Türkistan'da sömürgecilik sona erip, kardeş müstakil devletlerin ortaya çıkması ile sömürgeciliğin Türkistan halklarına bıraktığı siyasi, iktisadi, sosyal düşünce ve kültür sahalarındaki sömürgeciliğin tesirleri kendiliğinden ortadan kalkmamıştır. Özellikle onların Türkistan halkları arasında kasden düşmanlık tohumları atarak sun'i bazı farklılıkları uydurmaları, es-

kiden beri Türk diye anılan bir bütün milleti küçük küçük parçalara bölerek, kardeşler arasına bazı ihtilaf ve fitneleri ekip bırakmıştır. Onun neticesi olarak kendini el, düşmanını öz bilip, düşmanın değirmenine su dökerek Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan gibi devletlerde düşmanların kışkırtmaları sonucu binlerce kardeşimizin kanı akıtılmıştır. Tarihten beri Türkistan topraklarında birbirine akraba, kardeş ve komşu olarak birlikte yaşayan ana yurdumuz Türkistan'ı güllendirmede kan ve ter döken, öz karındaşlarını, günümüzde küçük küçük parçalara bölünmüş topraklarda kendi devletinin adına benzemeyen Türk kardeşlerinin insani hak ve hukukunu tanımamakta onları hor görmekte üstelik o devletlerden kovmaya çalışmaktadırlar. Onların insani hukukuna saygı göstermemektedir.

Bu durum ise bizim yüce İslam dinimize ve Türklük ruhumuza yapılan ağır bir tecavüz, büyük bozgunculuk, affedilmez bir hata olup bu cahillikten başka birşey değildir. Doğu Türkistan halkı öz vatanlarında Kızıl Çin emperyalizminin kanlı zulmü altında acıklı bir durumda yaşamaya çalışmaktadır.

Bu durum ise " Nere ağrırsa can orada " atasözü gibi 2 milyon km'ye yakın bir toprak parçasına sahip 25-30 milyon civarındaki müslüman Türk'ün Çin zulümünden daha azat olamaması bütün Türkistan halklarına çok büyük bir elem ve derin bir ızdırıp vermekte ve gelecekteki büyük bela ve afetin kaynağı olması tehlikesi ile karşı karşıya bulunmaktadır.

Doğu Türkistan, ecdatlarımızdan bize miras kalan ata mekanımız büyük ve Ulu Türkistan'ın ayrılmaz bir kısmıdır. Batı ve Doğu Türkistan birbirinden ay-

rılması imkansız bir can bir tendir. Günümüzde Doğu Türkistan'da Çin emperyalistleri tarihte yaşamış Çin feodallerinin sömürgecilik zulmüne varislik yaparak Doğu Türkistan halkını ezmede ve onlara zulmetmede cellat ecdatlarını kat kat geçmiştir. Kızıl maskeli Çin emperyalistleri Doğu Türkistan diye anılan Türk dünyasının ana yurdunu ve onun kahraman halkını siyasi yönden hiç bir hak ve hukuka sahip olmayan bir köle, iktisadi yönden aç ve çıplak medeniyetçe geri ve cahil hale getirip Türk halkını cebri surette Çinlileştirmeye çalışmaktadır. Çinli işgalciler Doğu Türkistan'a özerklik verdiğini iddia etseler bile bu büyük bir yalan ve aldatmacadan ibarettir. İstilacılar bu aldatmaca politikaları ile Doğu Türkistan halkının eskiden beri sahip olageldiği az çok siyasi, iktisadi, sosyal, kültürel ve dini haklarını insafsızca ellerinden aldı. 1949 yılında 10 milyon kadar olan Doğu Türkistan Türkleri öz topraklarından nüfusun mutlak çoğunluğunu teşkil etmek sureti ile öz vatanlarının hakimi idiler. Günümüzde ise Kızıl Çin emperyalizmin Çinlileştirme politikası neticesinde 1949 yılında Doğu Türkistan'da Çang Key Şek'in askerleri ile birlikte sayıları 300.000'i bile bulmayan Çinli sayısı göçmen siyaseti sonucunda nüfusun mutlak çoğunluğunu ele geçirerek Doğu Türkistan'ın patronu oldular. Halihazırda devlet'in resmi göç siyaseti ile her yıl Doğu Türkistan'a yerleştirilen Çinli sayısı 1 milyondur. Bu sayıya Tufan belası gibi taşıp gelmekte olan serbest Çinli göçmen seli ile Doğu Türkistan halkını sindirmek ve tehdit etmek için getirilmekte olan Çin'in asker kıyafetli cellatları dahil değildir.

Çin makamlarının resmi istatistiklerinde Doğu Türkistan'ın nüfusu 15

milyon olarak belirtilmektedir. Gerçekte ise bu rakam 60-70 milyon civarındadır. Doğu Türkistan'daki resmi Çin işgal ordusunun sayısı 2 milyon civarındadır. İmar ve üretim ordusunun sayısı ise 3 milyondan fazladır. Bunlar ise resmi nüfus sayısına dahil değildir. Çinli işgalciler bununla da yetinmemektedir. Hükümet resmi açıklamalarında 2000 yılının başlarında Doğu Türkistan'daki Çinli nüfus sayısını 150-200 milyona çıkararak Doğu Türkistan'ı tamamen Çinlileştirmeyi hedeflemiştir.

Dikkat edilmesi gereken husus şu ki, Kızıl maskeli Çin emperyalistlerinin 200 milyon Çinli'yi Doğu Türkistan'a göç ettirerek yerleştirmelerinin ve bu yöndeki ciddi çabalarının ifade edilmeyen daha ne gibi sırları vardır ?

Bilindiği üzere Çin'de kültür devriminin sırasında (1966-1976 arası) Çin Sovyet anlaşmazlığının zirveye çıktığı devirlerde Çinliler Sovyetlere olan toprak taleplerini defalarca tekrarlamış ve uzak doğuda Çin sınırlarındaki Mançurya'ya komşu olan Sovyetler'e ait geniş topraklar ile Fergane Vadisi ve Balkaş gölünün Güneydoğu kısımlarını Çin toprakları olarak ilan etmişlerdi. Hatta Doğu Türkistan tarihinde Karahanlılar Devleti ve bu devlete bağlı toprakların hala Çin toprağı olduğunu Çin basın yayın organları iddia edegelmektedir. Tarihteki Çin feodal saldırganlığının işgalcilik siyasetinin varisi olduklarını her fırsatta kanıtlayan günümüz Çin yöneticileri ecdatlarının bu saldırgan taleplerinden hiçbir zaman vazgeçmiş değildirlere. Günümüzden birkaç asır önce Çinliler Çin Seddi'nin batısındaki yüy mingüven (Güney Kapısı) ciya yüygüven (Kuzey Kapısı) kapılarının içinde idiler. Sonraları Doğu Türkistan'ın güneydoğu sınırlarına

geldiler. 19. yüzyılın ortalarına doğru Çarlık Rusyası ve Britanya imparatorluğunun destek ve himayesi, göz yumması ve kışkırtmaları sonucu Doğu Türkistan'ın tamamını istilaya muvafak oldular. Bu ülkenin adını değiştirerek Şincang (yeni müstemlike) adını taktılar. Önceleri nümune için aranıp bulunması mümkün olmayan Doğu Türkistan'ın geniş topraklarında günümüzde 50 milyondan fazla Çinli göçmen yaşamaktadır. Bu rakam 2000 yılın başlarında 150-200 milyon'a çıkacaktır. 200 milyon Çinli Doğu Türkistan'a gelip yerleştikten sonra, onlar "Şimdi ulaşmayı planladığımız menzile vasil olduk artık yeter!" diyecekler mi ? Onların rüyalarına ecdatlarının daha düne kadar toprak davasında buldukları Fergane bağları, Alatağ yaylaları, Güzel Çu ve Verzap vadileri girmeyecek mi ?

Şunu unutmayınız aziz kardeşlerim, eşiğinizde ki bu aç ejderha kanlı ağzını koskocaman açarak kükremekte, salyalarını akıtarak Batı Türkistan'ı da yutmak için sadece fırsat kollamaktadır. Onun şimdiki sakin vaziyeti ancak fırsat yakalamak ve zamanı kollamak içindir.

O, Doğu Türkistan'ı yutarak bu işe iyice alıştı. Doğu Türkistanlıların övündükleri fakat kendilerine nasip olmayan ünlü Uranyum, Altın, Gümüş, Elmas, Petrol ve Bakır yataklarının rahat ve faydasını Doğu Türkistanlıların gördüğü yoktur. Ondan ancak Çinli modern diktatörler faydalanmaktadır. Bu zenginlikler Doğu Türkistan halkına mutluluk ve refah getirme yerine bela ve afet getirmektedir. Bu, doydüğünü bilmeyen ejderha Han Tengri tepesinde oturarak şang yakıp cang sokup (Putlarından yardım dileyerek) tarihte yaşamış istilacı ecdatlarının sal-

dırganlık ruhunu çağırmakta,Batı Türkistan'ı işgal etmenin planını yapmaktadır.O,Batı Türkistan'daki Doğu Türkistan'a kardeş Türk devletlerinin bağımsız olmalarını bir taraftan kendileri için tehlikeli olarak tanımlamakta diğer yandan Batı Türkistan'dan bağımsızlık ve hürriyet rüzgarlarının Doğu Türkistan'a direkt olarak girip Doğu Türkistan halkının Kızıl Çin emperyalizmine karşı mücadele ateşinin temposunun daha da güçlenmesine, Sovyet Sosyal emperyalizminin başına gelen inanılmaz felaketin kendi başına da geleceğini bilmektedir.

Bu yüzden Doğu Türkistan'ın uçsuz bucaksız köy ve yaylalarından tarihten beri Türklerin anayurtlarına verilen "Türkistan" ve "Doğu Türkistan" adlarına ve müstakil ve şerefli tarihine karşı eğitim, propagandası ve cezalandırma kampanyalarını derhal başlattılar "Sen uğru digüncé men uğru divilay(Sen beni hırsız diyene kadar ben sana hırsız diyeyim) misali Doğu Türkistan'a esas tehlike Orta Asya'daki bölücülerden gelecektir. Türkiye'den gelmektedir " suçlaması ile yüzbinlerce vatanperver aydınları kara listelere alarak, önündekileri idama kalanlarını ise hapishanelere ve çalışma kamplarına tıkmaya hazırlanmaktadır. Doğu Türkistan tarihinde bir defa daha kanlı ve facialı bir trajedinin perdesi açılmak üzeredir.

Diğer taraftan ise Batı Türkistan'daki bir Türk ırkından olan Türkistanlılar'ın yeniden küçük küçük devletçiklere bölünerek siyasi, iktisadi, sosyal mülki ve askeri alanlarda tam olgunlaşmalarını onların arasında sömürgeciliğin bıraktığı izler sonucu geçici de olsa bazı anlaşmazlıkların ortaya çıkmasından görmekte olduğu tatlı rüyasını hatırlamakta ve sevincinden deliye dönmek-

tedir. Onlara göre bu yeni bağımsız Türk devleti kendilerinin Türklük ruhunu, İslam imanını, Türkistan kardeşliğini unutsa da kendilerinin basit menfaatleri için kavmiyet hissi ile toprak ve tabii zenginliklerinin bölüşümü için kanlı bıçaklı olurlarsa veya Doğu Türkistan'da karanlık çağlardaki gibi Allah'ın şariatının adil hükümleri yerine kendilerinin riyakarlık nüfuzunu koyarak, etrafına onbinlerce bilgisiz cahil müritlerini toplayan "AKTAGLIK" ve "KARATAGLIK " Hocaları bularak onları kendi aralarında yüzyıllar süren kardeş kavgasına buluştururlarsa o zaman tam bir "Kargaşadan Tokaç(ekmek) çalmanın " kendisi olmuş olurdu. O zaman Kazakistan, Özbekistan, Kırgızistan, Tacikistan ve Türkmenistan dediklerimiz ne ki ?

Her birisi ejderhanın bir defalık lokması bile olamayacaktır. O zaman ejderha kanlı ağzını kulaklarına kadar açarak sevincinden mest olmuş olurdu ! İşte o zaman onun kan içici ecdatları Samarkant yakınında binmeyi başaramadığı göktaşına binmiş olacaktı ! O, bu maksadına erişmek için her türlü usul ve çareleri ve geleneksel 72 çeşit hile ve desiseyi kullanması gerekirdi. Onun için o gerçek yüzünü gizleyip, tarihindeki meşhur güzel prenseslerinin süslü elbiselerinin içine gizlendi. O, cellat yüzüne nazeninlerin hilekar tebessümünü bürüdü. O sizlerin bağımsızlıklarını "Tebrik" etmektedir. Sizleri "Dost" demektedir. Sizlere "Yardım" sözü vererek yemin etmektedir.

Tarihteki meşhur Nuşırvan-i Adil'in kıyafetinde ortaya çıkarak sizlerle "Devlet Sınırları Anlaşması" "Dostluk ahitnamesi "" Ulaşım ve Ticaret İlişkileri Sözleş-

meleri" "Kültürel Değişim Antlaşmalarını imzalayıp Adil ve Cömert " nikabına bürünerek Doğu Türkistan halkının kan ve gözyaşları bedeli olan servetler ile sizleri aldatmaktadır. Batı Türkistan'ın bazı bölgelerinde bazı fabrika ve işletmeleri kurmaktadır. Bu ejderhanın huyunu bilmeyen veya onun kan içiciliğini unutan bazı Batı Türkistanlı iyi niyetli diplomatları ülkelerinin küçük çaptaki menfaatleri için Doğu Türkistan'ın geniş manada ise kendilerinin, Türkistan'ın ve onun halklarının menfaatlerini beş paraya satarak onu yemeye çalışmaktadır. O, sizlere tahıl, et, yağ, ihtiyaç maddeleri, sanayii mamulleri, pamuk ve başka mallar vererek " Bizde Doğu Türkistan diye bir yer yok, Şincang var. Bizde az miktarda Kazak, Özbek biraz da Kırgız var. Ama Uygur'u yok deyin " diyene sizleri zorlamaktadır.

Çinli saldırganlardan korkma hastalığına müptela olanlar ejderhanın hem aldatma hem de korkutma hilesine dayanamayanlar kendilerini " Bağımsız Türk Devletleri " diye anacaklar fakat kendilerinin bağımsız basın yayın organlarında ecdatlarımızın ana vatanımıza DOĞU TÜRKİSTAN diye kulak çekip ezan okuyarak koyduğu mübarek ve ulu adını yazıp söylemek yerine ŞİNCANG kelimesini kullanmaktadır. Hatta Çinli işgalcilerin taktığı " Şincang Uygur Özerk Bölgesi " adlandırmasındaki uygur denilen Türk Kabileler-Birliği'nin ve şanlı Türk tarihinin yaratılmasına unutulmaz katkılar da bulunan Uygur Türkleri'nin adını anmaya cesaret edememekte ve Çin'in Şincang pravinsiyesi (ülkesi) diye yazmaktadırlar. Günümüzde garp dünyasının hatta bütün dünyanın bir çok ülkesinde Şincang Uygur Özerk Bölgesi yazısının yanına Doğu Tür-

kistan ibaresini koymak gelenek hale gelmiştir.

Ben şunu anlayamıyorum ! Kendi kardeşlerini sömürge haline getirerek ezmekte olan bir sömürgeci millete karşı yapılmakta olan bu yağcılık devletlerarası diplomasi de nasıl olurda bağımsızlığının ispatı olur ? Bu tür hareketler Türkistanlılar'a karşı affedilmez bir hakaret değildir ? Türkistan için uzun yıllar zindanlar da yatan, bütün hayatını Türkistan'a veren büyük şair çelik iradeli mücahit şehit Abdulaziz Mahdum Azizi dost düşmanın farkı hakkında şunları yazıyordu ;

"Eğer gerçek ve sadık dost sana zehir verirse bu zehiri şeker olarak bil. Eğer düşman sana şeker verirse bunu zehir olarak al. Dostun sana zarar verirse o senin için faydadır, çünkü onun niyeti dostçadır. Buna karşılık düşmanın sana fayda getirirse onu zarar olarak bil " diye yazmıştı.

Dost nasıl olursa olsun dosttur. Düşman ne kadar " iyilik " ler gösterse de yine de düşmandır. Asırlardan beri Türk halklarını ve başka komşu milletleri yiyip yutarak " usta " laşan dokuz başlı ejderha şimdi nasıl olur da Türk halklarının dostu olabilsin ? Onun düşman olduğu doğru, fakat dost olduğu yalan. Bir değil, bin yalandır !

Onun yüreğini ve niyetini bilmek isterseniz onun tarihine bir bakınız. O, tarihten beri başkaları ile barış içinde ve samimi komşuluk ilişkileri içerisinde bulunmuş mudur ? Onun bütün tarihi sözünde durmaz, namert, kalles, dili tatlı fakat kalbi bozuk, vefaya karşılık cefa göstermesinin örnekleri

bitmez tükenmez ihanetler toplamının bir kamusudur. O, acizleri yutar, güçlülere hile ve mekr ile onların arasına fitne fesat ekerek "Yabancıları (yani düşmanları, çünkü onlara göre kendilerinden olmayan herkes düşmandır) yabancıların eli ile yoketme" "Bölerek idare etme" gibi suikastler düzenleyerek birçok komşu ülkeleri ve milletleri yutarak yiyerek ortadan kaldırarak bugünkü yedi başlı ejderha haline gelmiştir. O, katilin Doğu Türkistan'da işlediği cinayetlere bir bakınız. Biz Doğu Türkistanlılar da sizler gibi insanlardan yani Türklerden idik. O, katil bizim herşeyimizi gasbetti. Aslımızdan ve neslimizden ayırdı. Bizi birer köle dilenci, cahil ve zavallı haline düşürdü. Kanlı ellerini kalbimizin can damarına uzatıp, bizim dünyadaki mevcudiyetimizi yok saymakta fiziki ve ruhi olarak bizleri yok etmeye çalışmaktadır. Bizim dilimiz, dinimiz, ırkımız, örf adetlerimiz, gelenek ve göreneklerimiz tarihimiz, çehremiz, yapımız hatta ki arzu ve isteklerimiz dahi sizlerle biridir !

Yani biz demek siz demektir !

Türkistan'ın Çin işgali altındaki doğu kısmında sizin öz be öz karındaşlarımız olan Uygur, Kazak, Kırgız, Özbek, Tacik ve Tatar Türkleri yaşamaktadır. Çinli diktatörlerin Doğu Türkistan'daki Türkler'e yaptığı zulmü Batı Türkistan'da bağımsız olarak egemenlik hakkına sahip Türk devletleri için ağır birer hakaret olmadığını kim iddia edebilir ? Onların Doğu Türkistan Türkleri'ne yaptığı zulmü ve kötülüğü sizlere yapmayacağına kim kefil olabilir ?

Kısacası Doğu Türkistan Türkleri'ne yapılan tecavüz sizlere yapılan tecavüz değildir ? Ağzı kanlı çakal bir takla

atıp yuvarlanmakla sevimli ve uysal bir kuzu haline gelir mi ? Çinliler'in asker kıyafetli cellatlarının elinde "Hürriyet" diye Kaşgar, Artuş ve Barın'da şehit olan Uygur yiğitleri siz Ferganelilerin kardeşleriniz değildir? Altay dağlarındaki güzel yaylaları gasbedilen Kazak çoban, Zaysan'daki çiftçinin kardeşi değildir ? İşgalci zalim Çinliler'ce namusları kirletilen iffet timsali güzel Uygur kızları siz Taşkentli veya Duşenbeliler'in ciğer pareleriniz değildir ? Bizim çekmekte olduğumuz zulüm, işkence, dert ve elemlerimiz, açık söylemek gerekirse sizlerin azap ve kaygılarınız, bize yapılmakta olan hakaretler sizlerin onurunuzu yaralamaz mı ?

Şurası bir gerçekdirki öküzün boynuzuna vurulursa ayağı sızlamaz mı ? Bizim facialı geçmişimiz sizler için unutulmaz kanlı birer tecrübe ve ders olsun !

Doğu Türkistanlıların başına gelen bu facialı kara günler onlarla biter bizlere gelmez diye yanlış hesap yapmıyorsunuz ! " Sığır'ın başına gelen dana'nın başına da gelir ! "

Her zaman bu faciaları gördüğümde ve dinlediğimde Türk tarihi gözönüme gelir ve Göktürk imparatorluğumuzun büyük Hakanı Bilge Kağan'ın kardeşi Kültigin anısına (kendisi 731 yılında 47 yaşında vefat etmiştir) yeğeni Yulluğ Tekin tarafından 732 yılında şimdiki Moğolistan Cumhuriyeti'nin Kökşin-Orhun Nehirleri vadisinde Hoşu-Saydam mevkiinde dikilen Menggutaştaki 8 satırlı şu paha biçilmez satırları irkilerek hatırlarım. Menggutaşta " Çin Milletinin sözü tatlı hediyesi yumuşak imiş. Tatlı söz ve kıymetli hediyelerle uzak milletleri aldatıp kendileri-

ne yakınlaştırdıkları. Onlar yakınlaştırdıktan sonra (kendilerinin) kötü hilelerini onlara da bulaştırır imiş. Yahşi alimleri ve Batur kişileri yürütmez (fırsat tanımaz) imiş. Bir kimse hatalı davranırsa onun bütün evladını, akrabalarını ve kavmini beşiktekilerine kadar acımaz imiş. Onların tatlı sözüne ve yumuşak ve güzel hediyelerine aldanan köp Türk Milleti öldük. "

Bu yazılar 1261 yıl önce yazılmış olsa da, bu sözler günümüzdeki önemi dolayısıyla bizler için paha biçilmez kıymete sahiptir. M.S 552-742 yılları arasında hüküm süren Göktürk Kağanlığı güç ve kudretinin ve topraklarının büyüklüğü siyasi, ekonomik ve kültürel sahalardaki uygarlığı ve o zaman dünyasındaki rakip tanımaz etkisi ile çağdaşları olan Bizans ve İran Sasani imparatorluğundan da çok çok güçlü bir imparatorluktu. Fakat zamanla iç ve dış anlaşmazlıkların baş göstermesi özellikle, şu devirdeki Çin feodal yönetimlerinin ihaneti, bozguncululuğu kıskırtmaları, fitne ve fesat, hile ve mekirleri neticesinde dünyayı titreten büyük Göktürk imparatorluğu ikiye bölündü. Doğu Göktürk Devletinde ortaya çıkan karşılıklardan ustaca faydalanan Çin Hükümdarı Teyzung kendi komutasındaki Çin ordusu ile Doğu Göktürk Devletine saldırdı ve kendilerine yardım eden hainlerin ihaneti neticesinde Doğu Göktürk Devletini yıkmayı başardılar. Kendi milletine ihanet ederek düşmana yardımcı olan hainler Çinliler'in elinde birer köle oldular. Orhun Meggutaşında Doğu Göktürk Devleti Çinliler tarafından yok edildikten sonraki devirlerde Türk milletinin çektiği zulümler bazı Türk Beyleri ve ileri gelenlerinin kendi milletine yaptığı ihanetler tek tek yazılmıştır. Bundan da

anlaşıyor ki ; binlerce yıl öncesinden beri bizim kahraman ve zeki ecdatlarımız iç ve dış düşmanlarına karşı mücadele safhalarında Türk hal-kını uyandırarak birlik ve beraberliğini temin ederek Türk milletinin binlerce yıldan beri ve hala mevcudiyetine kasdede gelmekte olan Çinli saldırganlarına karşı teslimiyetsiz, tereddütsüz ve kesin bir şekilde mücadele edilmesi gerektiğini çok önceden ifade etmiştir. Fakat bizim bazı ecdatlarımız tarihimizdeki unutulmaması gereken kanlı tecrübe ve derslerden ibret almadan, düşmanın aldatmacalarına kolayca kanmışlar, şahsi zaafı ile benlik iddialarına kapılarak birleşememiş oldukları ve kendilerini güçlendiremedikleri için kutsal Türk toprakları düşmanların eline geçti. Ecdatlarımızın ırnak gibi akan kanlarının bedeline mal olan Türkistan'ın ayrılmaz bir kısmı, Doğu Türkistan Türkleri Çinli işgalcilerin elinde hala ezilmektedir. Günümüzden birkaç asır önce Çinli saldırganların tecavüzkar emellerini zamanında teşhis ederek akıllane bir şekilde özetleyen Çin'den o kadar uzakta olan Polonya halkı " Polonya ile Çin arasında Rusya yer aldığı için Rusya'ya teşekkür etmemiz lazım " demiştir. Aslında bu söz basit gibi görünse de gerçekte büyük bir hakikatı yani Çinliler'in saldırganlık karakterini çok güzel ve anlamlı bir şekilde özetleyerek ifade etmesi ile dikkat çekmektedir.

İşte, böyle bir teşekkür ve minnete nail Doğu Türkistan geçen asırlarda da Batı Türkistan için Çin saldırganlığını önleye gelen bir sed ve müstahkem bir kal'a idi. Doğu Türkistan halkı bütün mevcudiyeti ile kendi kan, ter ve gözyaşları bedeline düşmanın tecavüzlerine karşı göğsünü kalkan ederek Çinli istilacilerin Batı Türkistan'a Tufan

belası gibi akıp girmelerini önlemektedir. Son defada da Doğu Türkistan halkının can düşmanlarından olan Sovyet Sosyal emperyalizmi ile Kızıl Çin emperyalizmi kendi aralarında dil biriktirerek, ağız burun yalayıp utanmazca yaptıkları ihanet ve saldırıları ile Doğu Türkistan'ın yakın tarihinde kaç yüz bin kardeşinin kanları pahasına 1933 yılında Kaşgar'da kurulan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti ile 1944 yılında Kulca'da ilan edilen Doğu Türkistan Cumhuriyeti gibi eserleri tek tek yok ettiler.

Şimdi, düşman kapınızın önünde, kanlı ayaklarını yüksekçe kaldırarak Tanrı dağlarından atlayıp Batı Türkistan'a girmeyi hedeflemektedir. Günümüzde de tarih bize de aynı ecdatlarımıza sorduğu birtek suali en önemli meseleyi önümüze getirmektedir. O, ise " Türk Milletleri birleşip kendi hayatınızı koruyacaksınız yada saldırgan yavrlara birer birer yem olarak bu dünyadan izsiz olarak yok mu olacaksınız ? " sorusundan ibarettir. Tarihi gerçekler kesinlikle bizi cevap vermeye zorlayacaktır. Ya düşmana teslim olup yok olacağız veya ayaklar altına alınan ar namusumuzu kurtararak hür olarak yaşayacağız !

Elbette biz de dünyadaki başka milletler gibi yaşama hakkına, icat kılmak iktidarı ve mücadele ederek kendimizi korumaya müktedir onun için bizim onurumuz olan Batı Türkistan'daki 5 Türk devleti bağımsız olarak dünyaca tanınmıştır. Bizim en önemli meselemiz birleşmek ve kendi aramızda dayanışmayı sağlamaktır.

Bizim Atalarımız " Ayrılanı kurt kapar, birleşenler çok yaşar " diye bizlere öğüt vermiştir. Benim daya-

nışmamızı güçlendirip birleşelim derken maksadım şimdiki Türk devletlerinin kendilerini feshederek bir Turan imparatorluğu kurmak değildir. Tarihimizdeki Hun-Turanlar devri Göktürk, Uygur, Karahanlılar ve Timurlular devri artık geçti ve tarihe mal oldular. Ecdatlarımız Oğuzhan, Efrasiyap, Mukan Kağan, Kutluk Bilge Kağan, Abdülkerim Satuk Buğra Han ve Timur Han zamanında kendilerinin gücü ve kudretine dayanarak parçalar halindeki Türk kabilelerini birleştirerek dünya tarihinde cihan şumul devletler kurdular. Bu, geçmişin mahsuludurlar.

Bugün ise 21. asrın arefesi, Atom çağıdır. Bize silahlı güç kaba kuvvet gerekli değildir. Bize ortaçağın güç denemesi savaşları özellikle kardeş halklar arasındaki kan dökmeler gereksizdir. Bizim için Faşistler diktatörlüğündeki devlet emperyalizminin lüzumu yoktur. Bize ortaçağın cehalet bataklığına saplanmış din dışı müteassıp düşüncelerin karanlık ve zalim düzeni gerekli değildir. Bize demokrasiyi esas olarak alan insan haklarına saygılı, dünyanın çağdaş gelişimini hedefleyen, devamlı yükselen gelişen bütün Türkistan devletlerinin eşitliğini temin ederek mazlum Türk halklarını esir Türk illerini kurtarmaya yardım edebilecek bağımsız, hür, güçlü, kuvvetli ve müktedir bir Türkistan Federasyonu lazımdır. Şayet Türkistan Federasyonu kurulur ve onun ulu ruhu gerçekleşirse toprak zenginlik, makam ve mevki kavgaları kendiliğinden yok olur. Birbirini düşman gören, benim senin gibi sığ düşünceler "Sen öyle, Ben böyle" gibi mahalli düşünceler kendiliğinden ortadan kalkar. Türkistan'da yaşayan bütün halklar barış, mutluluk ve refah içerisinde, kardeşlerin birleştiği çok güzel bir hayata kavuşmuş olurlar. İnşallah.

Dünyanın bir çok bölgelerinde bölge karakterli bir çok Federasyonlar kuruldu ve kurulmaktadır. Niçin toprakları ezelden beri bir, halkları bir, birbirleri ile kardeş akraba olan tarihi geçmiş aynı, dini, dili, örf ve adetleri bir olan Türkistan halkları birleşmesin ?

Türkistan halklarının daha kurulmayan Allah'ın izni ile inşaallah yakın gelecekte kurulacak olan Türkistan Federasyonu hakkında dünyadaki bir çok adalet perver ve iyiniyetli devletlerin doğru değerlendirme ve iyi ümitler içinde bulunmasına karşılık, zayıf milletleri ezerek onların kan ve gözyaşları bedeline büyümekte olan bazı emperyalist devletlerin hakim zümreleri daha şimdiden kargaşa yaratmakta, kamuoyunu kandırarak suyu bulandırıp, bulanık suda balık avlamaya çalışmaktadır. Onlar bu suretle Türkistan Federasyonunun kuruluşuna can havli ile karşı koymaktadırlar. Onların düşüncelerine göre Türkistan Federasyonu kurulursa dünyanın altı üstüne gelirmiş. Dengeler bozulmuş?

Bu düşmanların garazı şudur ; Türk halkları birleşerek bir federasyon kurarlarsa ve birlik ve dayanışmasını sağlamlaştırmış ve güçlenmiş olur. Bunların korkusu işte bu güçlü ve kudretli Türkistan Federasyonudur. Bu emperyalistler şimdi de geniş Türk topraklarını işgalleri altında tutarak mazlum Türk halklarının kan ve gözyaşları bedeline kendilerinin cennetlerini kurdular. Onlar bu topraklarda özellikle Doğu Türkistan'da insanlık tarihinde insanların duymadığı görmediği usul ve çarelerle onları ezmekte hem onların yeryüzündeki mevcudiyetini yok etmek için öldürmekte ve kırmaktadır.

İşte böyle insanlık dışı zulümler altında Doğu Türkistan halkı kendi ses-

lerini dünyaya duyuramamaktadır. Bugün Doğu Türkistan halkının sesini ve imdat isteyen feryadını dünya ya anlatmak, onları teşkilatlandırarak kendi vatanlarını geri almalarını onlara anlatmak Batı Türkistan'daki bağımsızlığa kavuşan devletlerin ve gelecekteki Türkistan Federasyonunun uhdesindeki vazgeçilmez ve itiraz ve ihmal edilemez bir kardeşlik borcudur. Türk halklarının düşmanları işte böyle günlerin başlarına geleceğinden korkmaktadırlar. Onun için onlar bazen aldatmak bazen korku salmak tehdit etmek politikalarını kullanmaktadırlar. Şimdi Türk halklarının kuruluş arafesindeki Federasyonu Türkistan halklarının menfaatine şimdiki bağımsız devletlerinin ihtiyacına ve uluslararası konjoktörün arzu ve talebine uygun iken, niçin onu geciktirelim !

Ne zamana kadar kendimizi pasif duruma düşürerek emperyalistlerden korkacağız ? Şimdi Avrupa gibi büyük bir kıt'a ve bu kıt'a'da yer alan bütün devletler dilleri, dinleri, örf adetleri, tarihleri, coğrafi farklılıklarına bakmadan Avrupa Birliğinin gövdesini oluşturmakta, devlet sınırlarını kaldırarak siyasi birliğe doğru gitmektedir. Bir Türk neslinden olan Türkistan'daki dini, dili, örf adeti, kültür ve medeniyeti ve tarihi bir olan, coğrafi birliğe sahip mustakil Türk devletleri 21. asıra yaklaştığımız bu zamanlarda da orta çağ Avrupa'sında yaşamış geçmişteki bilgisiz feodal Beyliklerin cehaletini ve tafisi imkansız hatalarını tekrarlayarak Türkistan halklarını yine talihsizliklere maruz bırakırsak, Büyük Türkistan Konfederasyonu için uyuşamaz isek, geçmişteki, şimdiki ve gelecekteki evlatlarımıza yazık değildir ? Onlar dost ve düşmanları önünde utanç duymaz mı ?

Hani o insanlığımıza, Türklüğümüze ve müslümanlığa özgü gururumuz, şerefimiz ve imanımız ?

Hani Atalarımız Oğuz Han'ın, Kürşad'ın, Atilla'nın, Bilge Kağan'ın, Satuk Buğra Han'ın, Alpaslan'ın, Fatih'in, Timur Han'ın, Babür'ün ve nice dünya tarihine yön veren cihangirlerimizin varisleri kahraman evlatlarımız ?

Bağımsız Türkistan Cumhuriyetleri'nin saygıdeğer idarecileri ; lütfen iyi düşünün, ortak geçmişimizi ve zamanımızın gidişatını iyi tahlil edin !

Ecdatlarımızın arzusu evlatlarımızın talep ve beklentisi olan Türkistan Konfederasyonu'nun kurulması zamanı gelip çatmıştır.

Hürmetli liderlerimiz, kardeşlerimiz yatıyorsanız kalkınız. Ayakta iseniz derhal yürüyünüz. Derhal harekete geçiniz. Türkistanlı kardeşlerimizi birleşme kurultayına çağırınız. Allah için. Mukaddes İslam dinimiz için, Türklük için, esaretteki kardeşlerimiz için. Bütün Türkistan halklarının hürriyeti, sadeti ve parlak geleceğimiz için Türkistan Federasyonunu bir an önce kurunuz !

Avrupalı ecnebilerin yaptığını sizler niye yapamayasınız ? Sizler bu ulu ve kutsal vazifenin uhdesinden pekala çıkabilirsiniz ! Sizlerde mübarek ecdatlarımızın ruhu var ! Sizleri bütün Türkler olarak destekliyoruz. Bu zamanını talep ve tek arzusudur.

Ben sözlerimi bitirmek istiyorum. Fakat benim sizlerden bir talebim var. Ben bu müracaatnameyi Kızıl Çin emperyalizmin ağır zulmü altında yaşayan bir Doğu Türkistanlı Türk olarak yazıyorum. Benim vatanım daha esaretten

kurtulmuş değildir. Bizim sizler gibi bağımsızlığın sembolü olan bayrağımız bağımsızlığın timsali mavi gökyüzünde dalgalanma şansına daha sahip değildir. İstiklal marşımızı geleceğimizin teminatı olan sevgili yavrularımız heyecan ve coşku ile daha söyleyemiyor. Sizler gibi kahraman ecdatlarımızı şanlı tarihimizi ve Türklüğümüzün gurur abidelerini övecek, milletimizin düşmanlarının zulmünü anlatabilecek, şikayet edebilecek kitle iletişim sistem ve araçlarımız yok. Bizim durumumuz sizlerden çok farklı. Eğer sizde mevcut bağımsızlığın nimetlerinden birinden bahsetmeye kalkın Doğu Türkistanlı'nın derhal kellesi gider veya zindanlara atılır. Öyle ağır şartlar altında mazlum Doğu Türkistanlılar adına halkımın milli menfaatlarına uygun bu müracaatnameyi sizlere yazmaya cür'et ettim.

Şimdi bu müracaatnameyi bayrağı, ordusu, dünyada bilinen ve tanınan devlet adı mevcut müstakil Türk devletin bağımsız basın ve yayın organlarında ilan etmeye müktedirmisiniz ?

Bence bu, sizin Türkistan halkına karşı olan inancınız ile sizlerin ilan ettiğiniz bağımsızlığın mahiyetine bağlıdır.

Cevaplarınızı sabırsızlıkla bekliyorum.

Sizlere Türk kardeşliği selamı ile Doğu Türkistanlı kardeşiniz.

Doğu Türkistan 24.8.1993

ABD'DE DOĞU TÜRKİSTAN DAVASI GÜN GEÇTİKÇE ÖNEM KAZANMAKTADIR

Gulamettin PAHTA
(Newyork - ABD)

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi kabul edildikten sonra dünya'da bağımsızlıktan, kendi insani hak ve hukukundan mahrum olarak yaşamakta olan " ESİR MİLLETLER "in de mevcut olduğu düşünülmüş, ABD Kongresi 17 Temmuz 1959 tarihinde kabul ettiği 86-90 sayılı bir kanunla her yıl Temmuz ayının üçüncü haftasının " ESİR MİLLETLER HAFTASI " olarak kutlanmasını resmen kabul etmiştir. Esir Milletler Haftası Kanununun ABD yönetimince kabülünden günümüze kadar her yıl dünya'da insani haklarından yoksun milletler çeşitli etkinliklerle kendilerinin karşı karşıya buldukları problemlerini dile getirmekte ve kendi millî meselelerini kamuoyuna duyurmaktadırlar.

Sovyet İmparatorluğunun çökmesinden sonra sıranın Kızıl Çin İmparatorluğuna geldiği ve Kızıl Çin'in de çok yakında çökeceği inancı ABD'de gün geçtikçe taraftar bulmakta ve bu konuda kamuoyu oluşmaktadır. Kızıl Çin'in esareti altındaki Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan gibi ülkelerin bağımsızlık ve Milli Kurtuluş davaları yalnız esir milletler meselesi olarak değil, insanların temel hak ve hukukları çerçevesinde mütelaa edilmekte ve hürriyetperver Amerikalılar'ın ilgisini çekmektedir. Haziran ayının son pazar günü Esir Milletler Komitesinin tertip ettiği Esir Milletler Büyük yürüyüşünde Doğu Türkistan'ın Ay yıldızlı Gökbayrağının Newyork

caddelerinde dalgalanması, Doğu Türkistan konusuna Amerika'nın belli başlı basın ve yayın kuruluşlarının büyük ilgi göstermesi rüzgarın bu istikamete doğru esmekte olduğunun açık bir göstergesi olmuştur.

Esir Milletleri Anma Toplantısında Doğu Türkistan Meselesi Gündeme Getirildi

Bu yıl 34.cüsü kutlanan Esir Milletler Haftası kutlamaları çerçevesinde Newyork'un ünlü Central Park'ında bir açık hava toplantısı yapıldı. Bu toplantıya ABD'de bulunan Esir Milletlerin temsilcileri, İnsan hakları kuruluşlarının vekilleri, ABD Kongre ve Senatosunun bazı eski ve yeni üyeleri, Basın Yayın Organlarının Temsilcileri ve kalabalık bir dinleyici kitlesi katıldı. Park'ın her tarafı Esir Milletlerin bayrakları, gasbedilen hürriyet ve insani haklarının iadesini talep eden pankartlarla donatılmıştı. Ben de Doğu Türkistan Temsilcisi olarak şeref tribününde ABD Kongresinin eski Newyork Temsilcisi Mario MIAGGI'nin yanındaki yerimi aldım. Sıra, Doğu Türkistan'a gelince ; Esir Milletler Komitesinin Daimi Başkanı Horst A. UHLICH mikrofona geldi. O, önce Doğu Türkistan'ı etraflı bir şekilde anlattı. Daha sonra beni dinleyicilere kısaca tanıtarak mikrofona davet etti ve benden Doğu Tür-

kistan'ın bugünkü durumu hakkında bilgi vermemi istedi. O, ayrıca benden Doğu Türkistan halkının talep ve arzularının neler olduğu ve nelerden şikayetçi oldukları hakkında da dinleyicileri aydınlatmamı rica etti. Ben Esir Milletler Komitesine ve onun Sayın Başkanı Mr. Uhlich'e teşekkür ettim ve dilimin döndüğü kadar Doğu Türkistan ve esaretteki mazlum halkım hakkında çarpıcı misallerle bilgiler vermeye çalıştım. Kızıl Çin işgalcilerinin Doğu Türkistan'da nasıl bir sömürge siyaseti uygulamakta olduğunu uzun uzun anlattım ve yakında bir Kızıl Çin gazetesinde çıkan bir yazıyı örnek göstererek tamamladım. Yazı şöyle idi " Taklamakan Çölü daha düne kadar dünyanın gidenlerin geri dönmediği bir ölüm çölü idi. Günümüzde ise 4-5 m kazmakla yüksek basınçlı, bereketli petrol kuyularının fişkırdığı bir umut çölü haline geldi. Çin'in toplam petrol rezervinin 3/4'ünün bulunduğu Taklamakan Çölü Çin halkı tarafından UMUT ÇÖLÜ olarak anılmaktadır "

Yerli Türk halkının bu olağanüstü zenginlikten mahrum olduklarını bütün açıklığı ile anlattım. Soruların bir çok soruyu cevaplamaya çalıştım. Dinleyicilerin Doğu Türkistan konusuna ilgi ve merakları fevkalade idi.

İnsan Hakları Toplantısında Kızıl Çin Delegesi Susturuldu

Sovyet İmparatorluğunun çökmesi sonucu bağımsızlıklarına kavuşan Türk Cumhuriyetleri ve Kafkas Milletlerinin geleneksel olarak heryıl Newyork'ta kutlanan bu etkinliklerden çekilmeleri bu kutlamaların coşku ve heyecanını azaltmış gibi gözükmektedir. Bu fırsatı uzun süredir gözetleyen iki emperyalist, Kızıl Çin ve Rusya'nın Türklere karşı geleneksel ittifakı tekrar kurdukları hemen farkedilmektedir.

Geçen yılın 29 Haziran günü Washington'da yapılan İnsan Hakları ile ilgili bir toplantıda Kızıl Çin Delegesi söz alarak "Esir Milletlerin artık mevcut olmadığını Esir Milletler Komitesinin legvedilmesini ve Esir Milletler Haftası'nı kutlamaya gerek kalmadığını " Çinliler'e has bir pişkinlikle söylemiştir. Bunun üzerine ABD Türkistanlılar Derneği adına bu toplantıya Delege olarak katılan Dernek Başkanı Abdullah HOCA söz alarak " Esir Milletler Komitesi'nin daha işlevi bitmemiştir. Sovyet emperyalizmi dağılmakla henüz esaretteki esir milletlerin bağımsızlıklarına tam olarak kavuştuklarından söz edilemez.Sıra şimdi Komünist Çin emperyalizminin esaretinde yaşayan 25 milyon Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan halklarının bağımsızlıklarına gelmiştir " dedi. Tekrar söz alan Kızıl Çin delegesi " Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan diye bir problem yoktur. Tibetliler'in insan hakları ile ilgili taleplerini halledersek ortada mesele kalmaz. Doğu Türkistan 2000 yıldan beri Çin toprağıdır. Çin'e bağlı kalmıştır " deyince Abdullah HOCA tekrar söz alarak, Doğu Türkistan'ın daha 100 yıl önce Yakup Han Bedevlet zamanında Rusya ve İngiltere tarafından da resmen tanınan bir müstakil devlet olduğunu ayrıca, bu ülkede 1933 yılında Kaşgar'da Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti ve 1944 yılında Gulca'da Doğu Türkistan Cumhuriyeti ilan edildiğini yani son 100 yılda Doğu Türkistan'da üç defa bağımsız devlet kurulduğunu Doğu Türkistan'ın hiç bir zaman Çin'e bağlı bir ülke olmadığını ifade etmiştir. Bunun üzerine gereken cevabı alan Kızıl Çin delegesi susmak zorunda kalmıştır. Durum, ABD Delegelerinin dikkatini çekmiş ve Türkistan meselesini gündeme getirdiği için Türkistan Delegelerini kutlamıştır. Sonuçta, Esir Milletler Komitesini kapatılmak girişiminde bulunan Rus ve Çin ortaklığı büyük bir hezimetle uğramış ve bu ülke delegeleri salonu terketmek zorunda kalmıştır.

DOĞU TÜRKİSTAN'DAKİ EKONOMİK TALAN

Kökbörü TANRIDAĞLI

Sahip bulunduğu emsalsiz doğal zenginliklerine, coğrafi şartlar ve konununun verdiği ekonomik imkanlarına rağmen, Doğu Türkistan ekonomisi gittikçe çökmektedir. Nitekim, son açıklamalara göre Doğu Türkistan ekonomisinin gelişme hızı Çin'deki 27 eyalet içerisinde en son sırada gelmektedir.

Doğu Türkistan'daki Çinliler ise, bu durumdan oradaki müslüman Uygur Türklerini sorumlu tutmaktadır. Türklerin Doğu Türkistan ekonomisinin gelişmesi ve kalkınması için yük ve engel olduğunu açık seçik ifade etmektedirler, Dünya Türklüğünün beşiği olan o ana topraklarda Çinliler artık Türklerin olmadığı bir Doğu Türkistan'ı hayal etme cesaretini göstermektedirler.

Tabii ki bu, fanatik Çinlilerin mantıksız tasavvuru ve ham hayalinden öteye gidemeyecektir. Ancak gerçek şudur ki ;

Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten daha fazla petrol rezervine sahip, dünyada bilinen maden türlerinden tam 122 çeşidinin bol miktarda bulunduğu, yılın dört mevsiminde kullanılabilen 50 milyon 692 bin hektar yaylası ve tarıma uygun münbit topraklarıyla gözardı edilemeyecek kadar hayvancılık ve tarım imkanlarına sahip, her çeşit iklim meyvalarının bol miktarda yetiştiği (Kavun ve Turfan üzümü Hong Kong üzerinden dünyaya pazarlanmakta ve rakip tanımamaktadır) Doğu Türkistan'da, bugün hala ayakkabı giyme lüksünden mahrum ve dünyaya gelip daha

ayakkabı giyme duygusunu bile yaşamayan yüz binlerce Müslüman Türk yaşamaktadır.

Böyle çarpık, çarpık olduğu kadar da komik, çelişkili, düşündürücü ve nihayet kaygı verici durumun oluşum nedenlerini öğrenmeye ve analiz etmeye çalıştık.

1- BAŞ BELASI PETROL

Bilindiği gibi petrol kendi ekonomik değeriyle bugün dünyada bulunduğu her ülke ve yöre halklarına refah ve mutluluk getirmiştir. Hatta bir çok ülkede halkın zenginlikten çıldırmasına bile sebep olabilmıştır.

Ancak aynı petrol ne yazık ki Doğu Türkistan'a uğursuzluk, huzursuzluk, fakirlik ve sefillik getirmiştir.

Doğu Türkistan'da bir petrol yatağı keşfedildiği zaman, önce o yörede binlerce yıldır yaşamakta olan Türkler yurdundan, evinden, bahçesinden yumuşak veya sert ama sorumsuz bir şekilde göçe zorlanır ve onlar yeni yurt edinmek için sürülürken, o güzelim topraklara ise Çin'in her hangi bir eyaletindeki kurumuş petrol tesisinin yüz binlerce işçisi ailesiyle birlikte getirilip yerleştirilir ve kuyular açılır. Talihsiz yöre halkı ise kendi evlerinin altından çıkmakta olan petrol kuyularında basit bir işçi olma şansına dahi sahip olamadan sürünür. Bu Çin yönetiminin Doğu Türkistan petrolüne yönelik özleyle geldiği ve son yıllardan beri daha da

ağır boyutlara ulaşan yöntemidir. Nitekim, son olarak Kumul, Turfan vadisinden büyük bir petrol yatağı bulunmuş, bu bölgeye de hemen Çin'in kuzeydoğu (Mançurya) bölgesindeki en büyük petrol sanayi merkezi olan " Da qing" tesislerinin senelerdir kurmuş kuyularının işsiz kalan 200 bin, bazı söylentilere göre daha fazla (Bu konuda kesin bir rakam söylemek imkansız) işçisi ailesiyle birlikte getirilip yerleştirilmiştir.

Önceleri Doğu Türkistan petrolü Çin merkez hükümetinin ortak plan projesiyle üretime açılır ve Çin'e taşınırdı. Aylık ve yıllık üretim miktarı ve taşınan miktar en azından devletçe bilirdi. Ancak son yıllarda Çin yönetiminin plan proje yapmaya bile tahammülleri kalmamış, Doğu Türkistan petrolünün açılması ve üretilmesini Çin'in her eyaleti için serbest bırakmıştır. Böylece Doğu Türkistan petrolüne daha sorumsuzca, daha insafsızca bir talan başlatılmıştır. Bugün Doğu Türkistan'ın hemen her yerinde Çin'in her hangi bir eyaletinin tabelası asılı petrol tesislerini görmek mümkündür. Bu tesislerdeki işçiler ise tabii olarak o eyaletten özellikle getirilmiştir.

Bugün Doğu Türkistan'da 40'dan fazla petrol bölgesi olup, bunların içinde sadece Kaşgar vilayetinin Kargalık ilçesindeki petrol tesisi ve Karamay petrol bölgesi Doğu Türkistan mahalli hükümetin idaresine bağlıdır. Bunun haricindekilerinin ise sayısı da belli değil, sahibi de.... Bu talan ve vurgun karşısında Türklere artık nefret bile etmez, " Petrol " kelimesini duymak bile istemez olmuştur. Çünkü o kelime artık Türklere allerji yapar olmuştur. Ancak Doğu Türkistan Türkleri bu olanlar karşısında Türklere has ümidvarlık ve Türklere has şaka tarzıyla hemen her yerde şu yorumu yapıyorlar ;" Çinliler bizim ve bu top-

rakların kendilerine yar olmaya-
cağını nihayet anladılar da onun
için bir an evvel yiyip bitirmeye
çalışıyorlar " .

Bütün bunlardan sonra, petrol artık Doğu Türkistan Türleriyle alay edersine, keşfedilmeye bile lüzum bırakmaksızın Çinlilerin hiç ummadığı yerlerden kendiliğinden fişkırmaktadır. Nitekim, daha bir kaç yıl önce Çinli teknik elemanlarının petrol yok diye teşhis koyduğu Kargalık ilçesinde bir anda petrol fişkırmaya başlamış, ırmaqlarda su yerine haftalarca petrol akmıştır. Çaresiz kalan Çin teknik uzmanları sonunda Fransa ve Japonya'dan teknik yardım istemeye (böyle konuları kendi halkının bilgisinden dahi gizliyor olmasına rağmen) mecbur kalmış ve ancak kapatılabilmıştır. Bu durumda istahları gittikçe kabaran Çin yöneticileri sevinirken, talihsiz Doğu Türkistan Türkleri ise acı acı gülerek duygularını şöyle ifade etmektedirler ;

" Başbelası petrol, böyle sabırsızlanacak ne vardı ? Şu anda yer üstü yer altından daha mı güzel sanıyorsun ? "

Acımasızca yapılan bu talan ve vurgunun doğurduğu sonuçlar için birkaç basit ama çarpıcı bulduğumuz örnekleri sunuyoruz :

a- Tarih : Ocak 1993. Yer : Doğu Türkistan'ın başkenti Urumçi. Bir Çinli taksii şöförüyle geçen kısa sohbet.

Yolcu : İşler nasıl gidiyor ?

Şöför : Hiç sorma, berbat. İş yok, hem taksii çok bütün petrol bizim Şincan (Çinliler'in Doğu Türkistan'a taktığı isim) dan çıkıyor olmasına rağmen, Çin'de benzinin en pahalı olduğu yerin gene bizim Şincan olduğunu biliyormusun ?

Yolcu : Hayır, bilmiyordum.

Şöför : Bu sence tuhaf değil mi ? Bu yönetim bizi resmen eziyor birader, (Çinli şöför heyecanlanıyor ve de-

vam ediyor) bizi sömürüyorlar, eğer bu zenginliklerimize kendimiz sahip olabilseydik, zengin ülke olmaya neyiz eksikti ?

Evet, bu Doğu Türkistan'da yaşayan bir Çinli'nin öfkesiydi.

b- Geçen yılın Mayıs aylarında Turfan vilayetinin pazarlarında yiyecek ve içecek fiyatları aniden bir kaç misli artar. Halk şaşırır, pazarcılar ise nedenini şöyle açıklar ;" Son zamanlarda bu pazarlara her gün arabalarla bir sürü Çinli geliyor ve ağzımızdan çıkan fiyatları tereddütsüz verip her şeyi götürüyorlar, hatta evdeki tavuklarımızın yumurtalarını bile haftalar öncesinden satın alıyorlar ..." Evet, anlayacağınız gibi burası o yeni oluşan ve 200 binden fazla işçinin ailesiyle yerleştirildiği petrol bölgesidir. Doğu Türkistan'da normal bir memur veya işçinin maaşı 200 yuan (yaklaşık 25 dolar) civarında iken, bu petrol işçilerinin aylık maaşları ise 1500 (200 \$) yuan olup, yerli halktan 7 misli fazla maaş almaktadırlar. Bu durumda, göçmen işçiler için dilediği gibi bir hayat başlarken, yerli halk için sefillik, fakirlik başlamaktadır.

Demek, Doğu Türkistan'da petrol demek Halkın huzurunun yıkılması demektir, petrol demek milyonlarca Çinli göçmen nüfus demektir, petrol demek yerli halkın fakirliğe, sefilliğe, açlığa ve yokluğa sürüklenmesi demektir.

Bütün bunlar cerayan ederken, Çin yönetimi de gerek gördüğü zaman dünyaya bazı açıklamalar yapıp duruyor. Nitekim, Merkezi Hükümetin organ gazetesi niteliğindeki " Halk'ın Günlüğü Gazetesi" nin 26.8.1993 tarihli sayısında yer alan bir habere göre, Çin'in sanayiden sorumlu Bakanı Pekin'de verdiği bir demeçte, son zamanlarda Çin'in petrol ihracat miktarının ithalat miktarından kat kat

arttığını, en büyük petrol rezervinin ise kuzeybatı bölgesindeki " Şincan Uygur Özerk Bölgesi " nin Tarım vadisi, Cungar vadisi ve Kumul-Turfan vadisinden ibaret 3 büyük vadiyi merkez alan topraklar olduğunu açıklamıştır.

2. HER TÜRLÜ EKONOMİK VURGUNLAR

Çin yönetiminin ekonomiye canlılık kazandırmak için yaptığı reformlar ve bu sayede esen serbest pazar ekonomisi rüzgarları Çin genelinde gerçekten bir canlılık meydana getirmiştir. Ancak Doğu Türkistan'da ise Çinli yönetici ve memurlar için vurgun yapma ve kendi kesesini doldurma fırsatı olmuştur.

a- Bankalara Vurgun

Çinli yönetici ve memurlar Çin'in iç kesimindeki özellikle güney bölgelerindeki tanıdık ve hemşehir şirketlerle anlaşarak, Doğu Türkistan bankalarından düşük faizlerle uzun vadeli kredi alıp, bu paraları o anlaştığı şirketlere komisyon karşılığı devretmek yoluyla zengin olma yolunu tutmuşlardır. Son bilgilere göre bu şekilde Çin'e akıp giden para miktarı 8 milyar yuan civarındadır. Çin'de 1 dolar serbest piyasada 8.7 yuan, resmi kurda ise 5.6 yuan olup, bir memurun ayda 200 yuan yani 25 dolar maaş aldığı hesaba alırsa 8 milyar küçümsenecek rakam değildir.

b- İhale Vurgunları

Bugün Doğu Türkistan'da sadece cami inşaatı ve bazı özel inşaatlar Uygur müteahhitler tarafından yapılır, bunun dışında ve özellikle devlete ait inşaatlar tamamen Çinlilere verilmektedir. İhale

belirleme hakkı yüksek makamdan ta kasabalara kadar Çinlilerin elindedir. Bu durumda her çeşit ihaleler hiç engelsiz bir şekilde Çinlilere veriliyor ve bu da yetmiyor gibi, Çinli yöneticiler Çin'in iç kesiminden dost, tanıdık özellikle hemşeri müteahhitleri davet etmektedirler, o firmalar ise işçilerini de fazlasıyla Çin'den getirmektedir. Türk müteahhitler işsizlikten kıvranırken, ihaleyi veren Çinli memurlar cebine giren rüşveti saymakla, Çinli müteahhitler ise günde bir kaç inşaatı gözden geçirmekle meşguldir.

c- Korsan Sivil Çinliler'in Vurgunu

Doğu Türkistan'da milli sanayi de hemen hemen ölmüş durumda, sadece rübab, dutar gibi milli çalgılar hala yerli Türkler tarafından yapılıyor, o da Kaşgar, Hotan ve Gulca gibi Uygurların daha yoğun olduğu bölgelerde, bunun dışında sanayi bir yana terzilik, ayakkabı tamiri, kuaför, marangoz v.s gibi günlük ihtiyaçları karşılayan meslekler hemen hemen Çinlilerin hatta kendiliğinden akıp gelen korsan Çinli nüfusun eline geçmiştir ki, Çinli yöneticiler böyle olmasını adeta teşvik etmektedirler. Bir Uygur'un açtığı tezgaha zabıta vergi, ruhsat kontrolü için günde kaç defa gelirken, kimliği bile belli olmayan Çinlilerin açtığı tezgahlar için bu zahmeti gerek bile görmezler. "Şanhay moda evi", "Kanto kuaförü", "Can su lokantası", "Pekin meyhanesi", "Şencen gazinosu" gibi çeşitli Çin yörelerinin adıyla açılan büyük küçük iş yerleri adeta bir salgın hastalık gibi Doğu Türkistan'ın her yerini sarmıştır.

Bugün Doğu Türkistan'da Çinlinin ayağı değmemiştir diye düşündüğünüz en ücra bir kasabaya bile gittiğiniz zaman oradaki manzara sizi şaşirtir;

Kendi boyundan uzun ağaçları omuzuna koymuş, ağaçların iki ucunda her çeşit kalitesiz mallarla dolu çantalar asılı bir şekilde sokak sokak, ev ev dolaşarak mallarını pazarlamakta olan korsan Çinlileri görürsünüz. O mallar ise bir defa yıkamaya bile dayanmayan naylon gömlek, elbise, plastaktan veya çamurdan yapılan put, oyuncaklar, plastik gözlükler vs den ibarettir. Bizim o saf, daha doğrusu görgüsüz kaldığımızdan ötürü de her şeye meraklı halkımız ise zar zor topladıkları paralarla o renkli olmasından başka hiç bir özelliği olmayan kalitesiz malları ucuz diye satın alıyorlar.

Bugün Doğu Türkistan'da Türkler her sabah ezan sesi yerine sokak sokak dolaşıp bağıra bağıra kahvaltılık yiyecek pazarlayan Çinlilerin çirkin sesleriyle uyanmak zorundalar.

Meselenin boyunu ise postaneye veya bankaya gittiğinizde daha net anlarsınız. Postaneler Çin'e havale yapmak için bekleyen insanlarla, bankalar ise Çin'deki hesabına para yatırmak için bekleyen insanlarla dolmuştur. Dikkat edecek olursanız bu insanlar bizim Türkler olmadığı gibi, en azından Doğu Türkistan'da yerleşmiş olan yerli Çinliler bile değildir. Onlar dün veya evvelki gün Çin'in her hangi bir yerinden yatak yorganlarını omuzuna koyup çıka gelen kimliği bile belli olmadığı halde vergi, ruhsat v.s gibi her tür idari işlemlerden muaf "korsan ama mağrur Çinliler'dir.

Bugün Doğu Türkistan'ı tıpkı taksici Çinlinin söylediği gibi devlet sömürüyor, Çinli memurlar soyup soğana çeviriyor korsan Çinliler ise talan ediyor, hemde hiç bir engel tanımadan.

3- İŞSİZLİK

İşsizlik artık Doğu Türkistan Türklerinin kaderi olmuş durumdadır

Türklerin Üniversite'ye girme şans ve nisbeti Çinlilere nazaran çok düşük olmasına rağmen, Üniversiteli Türkler artık mezun olduğuna sevinemiyorlar bile, çünkü kendilerinden önceki mezunların iş bulma konusundaki acı kaderlerinin kendilerinin de geleceği olduğunu biliyorlar.

Daha önceleri Çin yönetiminin "Azınlıklar Bölgesi"ne yönelik "Milli siyasetin" icabı, üniversite mezunu gençler formalite icabı da olsa iyi kötü bir işlere tayin edilirdi. Şimdilerde ise bu tür şansları da yoktur. Çünkü ekonomik reformlar sonucu, çoğu işyerleri ve daireler kısmi özelleştirilerek şahıslara ihaleye verilmiştir. Yani devlet yönetime karışmayacak, sadece o iş yerlerinin devlete ödeyecekleri belirlenen aylık veya yıllık vergi ödemelerle ilgilenenektir. Bu durumda "milli siyaset" de tamamen suya düşmüş oluyor. Nitekim hemen hemen bütün işyeri yöneticileri Çinlidir ve Uygurları işe almama konusunda "Tam yetkili" kılınmıştır. Bazı yöneticiler Uygurları işe almama konusunda daha kurnaz davranarak "Üniversiteyi Çince bitirmiş olması" şartını koyuyor ve bu işi dolaylı olarak beceriyor. Ama çoğu yöneticiler ise niyetini artık gizlemeye gerek görmüyor ve işe alınacak kimsenin "Çinli olması" şartını açıkça belirtiyor. Üniversite mezunu gençlerin durumu böyleyken, (Bunların zaten nüfusa nisbeten sayıları çok azdır) normal bir lise mezunu veya fazla okuyamamış gençlerin durumunu anlamak zor olmasa gerek. Örnek olarak şöyle bir olayı anlatalım ; Geçen sene Hotan vilayeti'nde bir fabrika kısmi özelleştirilerek bir Çinli'ye ihaleye verilir. Çinli'nin yaptığı ilk iş fabrikada eskiden beri çalışmakta olan Uygur Türklerini işten çıkarmak olur. Bu durumda doğal olarak halkın tepkisini uyandırır

ve halk vali'ye şikayette bulunur. (Bu vali kukla vali olmamakla ün kazanan bir Uygur Türkü'ydü) Vali de durumdan hoşnut olmaz ancak Çinli'ye de lafını yediremez ve Doğu Türkistan Eyalet hükümetinin başkan yardımcısı (Gerçekte ise kukla Başkan Timur Davamet'in amiri) Sung Han Liang'a durumu bildirip yardım ister, ancak vali bey hiç ummadığı halde Sung'dan şu cevabı alır ; " Şu anda ekonomik reform yapıyoruz, o iş yerinin idare hakkı kendisindedir, biz karışamayız, hem karı yükseltmek için bunlar gereklidir " .

Esnaf kesiminin ekmek kapıları ise, önceki kısımda anlattığımız gibi her çeşit vergi ve ruhsatlardan " muaf " korsan Çinlilerin gittikçe çoğalan iş yerleri nedeniyle kapanmaktadır.

Demek ki Doğu Türkistan Türkleri tam anlamıyla bir ekonomik dar boğaza sürüklenmektedirler.

Bu ekonomik dengesizlik ve haksızlıkların günlük hayattaki ifadelerine bir göz atalım ; Çin'deki milletler içinde Uygurlar boylu poslu olmasıyla, kızlarının güzel ve bakımlı olmasıyla meşhurdur. Çin'de komünist düzenin verdiği monotonlukta Çinliler giydikleri tek tip elbiselerle kadın erkek farkını bile kaybetmişken, Uygurlar giydikleri milli giysileri ile özellikle kızlar giydikleri kadınsı giysileriyle çok uyar bir görünüm verirdi. Çinlilerde altın küpe, bilezik, zincir gibi kavramlar daha mevcut değilken, Uygur kızlarının kulağında küpesi, parmağında yüzüğü, kolunda bileziği eksik olmazdı ve her haliyle Çinli kadınları şaşırır ve kıskandırır. Ama bugün durum çok değişiktir. Şehir sokaklarında dikkat ederseniz, Uygurlar özellikle genç nesiller, Çinlilere nazaran boylu poslu olma özelliğini kaybetmeye başlamıştır. Çinlilerin üzerinde pahalı takım elbiseler, lüks ayakkabılar, Uygurların

üzerinde ise modası geçmiş eski elbiseler, özellikle kızların durumu daha da acıktır. Çinli kadın kızlar taktıkları pahalı takılar, lüks elbiseleri hatta kullandıkları makyaj malzemeleriyle dahi Uygur kadın kızlarına büyük fark atmış durumdadır. Daha da acı olan şu ki, hayattan doğal olarak beklentileri olan, ancak ailesinin imkanlarının olmamasından dolayı istediği hiç bir şeyi elde edemeyen bazı iradesiz genç kızlar ise çareyi paralı Çinlilerin çirkin tekliflerini kabul etmekte bulmaktadırlar. Bu Çinliler ise önce kızları eroine alıştırıp ondan sonra istediği gibi kullanmakta ve çeşitli vaatlerle Çin'in iç kesimlerine götürmektedirler. Son bilgilere göre Çin'in Şanhay, Kuan Ço, Şen Cen ve Pekin gibi büyük şehirlerindeki gazino, meyhane ve çeşitli batakhanelerinde bu şekilde getirilip bırakılan yüzlerce Uygur kızı bulunmaktadır....

Önceleri, bir Çinlinin evinde geleneksel olarak sadece karyola, yatak yorgan, bir tencereyle can sayısı kadar demir tabaktan başka birşey bulunmazken (Çinliler ev bezemeye alışık olmayıp, paralarını bankaya yatırmaya önem verirdi), Uygurların evi yerlere kilim serilmiş ve duvara halılar asılmış ve çeşitli el işlemeli süs eşyalarıyla bezenmiş bir şekilde daha lüks bir görünüm arzederdi. Ama bugün bunlar da değişmiştir. Bir Çinlinin evine girerseniz, yerlere ipek halılar serilmiş, evin içi son model mobilyalar, büyük ekran televizyon, müzik seti, çift kapılı buzdolabı gibi çağın verdiği her çeşit imkanlarla donatılmış, tam manasıyla bir " Lüks hayat " mevcuttur. Ama zavallı Uygur'un evine girerseniz gerçi yerde o kilimler hala serili ve duvarda halılar da asılı ancak sadece o kadar. O Çinlinin evindeki gibi çağdaş ve lüks görünümünden çok uzak kalmıştır.

Kısacası ekonomik dengesizlik ve özellikle yapılmakta olan haksızlıklar

Doğu Türkistan'da Türkler ile Çinliler'in ekonomik durumu arasında büyük bir uçurum meydana getirmiştir ve bu uçurum gittikçe büyümektedir.

4- ÇİN'DE RÜŞVET VE YOLSUZLUĞA KARŞI TEMİZLİK HAREKATI VE DOĞU TÜRKİSTAN'DAKİ YANKILARI

Son yıllardan beri rüşvet ve yolsuzluk Çin'in her yerini ve her sahasını sarmıştır. Şöyleki; devlet ihalelerini almak, ihracat ithalat yapmak gibi büyük konulardan tutun, işe alınmak, eve telefon yerleştirmek, hatta uçak ve tren biletleri almak gibi normal konulara kadar her işe rüşvet karışmıştır. Yani adeta rüşvetsiz tek adım bile atılamaz olmuştur.

Bu durum karşısında, Çin yönetimi büyük çapta bir temizlik hareketi başlatmış bulunuyor. Nitekim Ağustos aylarından itibaren rüşvet ve yolsuzluk olaylarıyla ilgili tutuklamalar, mahkemeler ve olayın ekonomik boyutuna göre idamdan başlayıp çeşitli hapis cezasına kadar cezalandırmalar başlamıştır. Çin yönetiminin yayın organı niteliğindeki Merkezi TV kanalındaki haber programları ise sırf bu tür haberlerle dolup taşmaktadır. Çin'in Tiansen şehrinde yapılan bir mahkemede Huang adında bir Çinli 20 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır ki, bu Çinli ekonomiye katkılarında dolayı Merkezi Hükümet tarafından defalarca ödüllendirilmiş, ülke çapında örnek alınması gereken kişi olarak teşvik edilmiş, hatta daha olaydan bir ay önce de TV de övülmüştür. Ama suçlu da cezasını fazlasıyla hak etmiştir. Hikaye şu ; Ekonomik reformlar başladıktan sonra Huang kendi bulunduğu yörenin özelliğinden yararlanıp her çeşit önerilerle aktif biçimde önderlik

ederek yöre ekonomisini çok kısa zamanda geliştirmiş ve sonunda her ailenin bir arabası olma derecesine kadar gelmiştir ki, 1949 senesinden beri halkın her hangi bir özel mülk edinme hakkından mahrum olarak yaşaya geldiği Çin'de böyle bir durumu düşünmek bile imkansızdır. Bütün bu başarılar da Huang'ı iyice şımartmış ve her nedense gözüne sığmayan bir kişiyi adamlarıyla birlikte sokak ortasında döverek öldürmüş, sonra da olayı parayla örtbas etmeye çalışmış ve suçluları rüşvetle yurt dışına kaçırmaya kalkışmıştır.

TV'de yayınlanan haberlere göre rüşvet ve yolsuzluk olaylarının parasal boyutları en azından yüz binlerce yuandan başlayıp, milyon hatta milyar yuana kadar çıkmaktadır.

Temizlik hareketi Doğu Türkistan'da da başlamış ve bugüne kadar 16 bürokrat çeşitli rüşvet ve yolsuzluk suçlarından tutuklanmıştır. İşin ilginç yanı tutuklananların tamamen Çinli olmasıdır. Aslına bakarsanız öyle olmamasına da imkan yoktur, çünkü zavallı Uygur yöneticilerin elinde rüşvete değer yetki de yoktur ki, birisinin verdiği rüşveti alıp ta işini becersin. Uygurlar bazı dairelerde ve idarelerde gerçi "Başkan" veya "Müdür" olabiliyor ama en ufak bir iş için de kendisine "Yardımcı" olarak tayin edilen Çinli yetkilinin ağzına bakmak zorunda ve imzası da "yardımcı" sının imzası olmadan geçerli sayılmıyor.

Öte yandan, Yönetim siyasi ve ekonomik konularda Uygurlar söz konusu olunca çok daha hassas tutum izlemektedir. Nitekim daha bir kaç yıl önce, 10 bin yuan rüşvet aldığı iddiasıyla mahalli hükümetin daimi üyesi olan TOHTİ SABİR anında görevinden alınarak cezalandırılmıştı. Halbuki bugün rüşvet ve yolsuzluk olaylarında en az 100 binlerce ve milyonlarca yuan söz

konusu olmaktadır. Bir örnek verelim ; Kaşgar vilayeti mahalli hükümet başkanı Sung'un evine hırsız girmiş ve el attığı yerden 2 kg altın çıkınca hırsız korkudan doğru polise teslim olmaya gitmiş, Sung'un haksız gelir sağladığı ve bir sürü yolsuzluk olaylarına karıştığı da böylece ortaya çıkmış ve tutuklanmıştır. Tabii bu arada " hırsız" ın kendiliğinden girmediği, özellikle sokulduğu da alınan bilgiler arasındadır.

Bir fanatik Çinli yetkili bu durum karşısında çok üzülmüş olmalı ki, Merkezi yönetime bir rapor yazmıştır, raporun içeriği şudur ; Çin genelinde yürütülmekte olan ekonomik temizlik hareketi gerçekten gerekliydi ve ço faydalı olmaktadır, ancak "Şin Cang" da daha değişik bir yöntem uygulanmalıydı, çünkü burada rüşvet ve yolsuzluk olaylarına karışanlar hep Çinli idarecilerdir. Eğer böyle açık şekilde cezalandırmalara devam edilirse Uygurların önünde itibar kaybederiz ve onların bize cevap vermesi için fırsat doğmuş olur. Onun için suçlular parasal cezaya çarptırılın fakat idari bir cezaya çarptırılmasın. Ve bu işler daha gizli bir şekilde yürütülsün. v.s.

Petrolle gelen mutsuzluklar, talihsizlikler, yapılan talan ve soygunlar, işsizlik ve acı sonuçları derken, Doğu Türkistan Türkleri gerçekten çok acı ve karanlık günler yaşamaktadırlar.

Dileriz ki, kuzey denizinde buzlara sıkışıp kalan balinaları kurtarmak için muhteşem ilgi gösteren insanlık, tıpkı bir bilim adamının dediği gibi ;

" Dünya medeniyeti'ne yaptığı katkılarından ötürü yaşamaya en çok hakkı olan Doğu Türkistan Türkleri" nin haksızlıklarla dolu bu acı durumuna da gereken duyarlılık ve ilgiyi ergeç gösterir.

TACİKİSTAN'DAKİ ÖZBEKLER

İbrahim MİRZA

Eski Sovyetler Birliği içerisinde nüfus açısından Ruslar ve Ukraynalılar'dan sonra en büyük üçüncü etnik topluluğu oluşturan Özbekler'in toplam nüfusu 20 milyon civarındadır. Bu rakamın % 85'i Özbekistan'da, % 7'si Tacikistan'da, % 3,5'u Kırgızistan'da, % 2'si Türkmenistan ve Kazakistan'da yaşamaktadır. Sovyet işgaline kadar Afganistan'da 1,5 milyon dolayında Özbek bulunmaktaydı. Bunun yanı sıra Çin'in Doğu Türkistan diye anılan bölümünde (Uygur Otonom Bölgesi) de 20 bin civarında Özbek yaşamaktadır.

Yukarıdaki tablodan anlaşılacağı gibi Özbekler diğer Türk Cumhuriyetlerine dağılmışlardır. Özbek nüfusunun Özbekistan dışında en yoğun olduğu ikinci ülke ise Tacikistan'dır. Tacikistan'daki 5.150 binlik nüfusun 1.250 bini (beşte birinden çoğu) Özbeklerden oluşmaktadır. Özbekler Tacikistan'ın hemen her şehrinde bulunmaktadır. Leninabad vilayetinde 500 bin, Kurgan-Tepe de 350 bin, Duşanbe ve bağlı ilçelerinde 300 bin, Kulyab'da 100 bin civarındadır.

Bu sebeple Tacikistan'da Özbeklerin sorunlarıyla ilgilenen bir dernek kurulmuştur. Misafirperver, çalışkan, buldukları yerdeki kanunlara uyan Özbeklerin kurduğu derneğin adı " Tacikistan Özbek Cemiyeti" dir. 1990 yılından itibaren faaliyette bulunan Cemiyetin Başkanı Kurban SATTAROF'tur. Özbeklerin yaşadığı bütün şehir ve ilçelerde Cemiyetin temsilciliği bulunmaktadır.

Cemiyetin esas amacı, Taciklerle Özbekleri birbirine kaynaştırmaktır. Her devletin hukuk kurallarına uymayı esas alan Cemiyet, İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'ne sadık kalmayı da ilke edinmiştir.

Tacikistan Özbek Cemiyeti, Duşanbe şehrinde ve vilayet merkezlerinde şarki, oyun toplulukları ve tiyatrolar kurmak, Tacik televizyonunda Özbek dilinde yayın saati temin etmek, Özbek dilinde gazete, dergi, kitap çıkarmak için birlik kurmak, himayeye muhtaç halka maddi yardım için fon oluşturmak, halkların ve dillerin eşitliğine, dini inançlara, halkların dostluğuna yardım etmek ve ırk ayrımı, milliyetçilik ve şovenizmin her şekliyle savaşmayı da amaçları arasına almıştır.

Fakat Taciklerle Özbeklerin birbirleriyle anlaşması gayretlerini durdurmaya çalışacak en büyük tehdit unsuru " tahrik " dir. Kabul edilen diğer düşünce ise, Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin kolay tahrik olduklarıdır. Dış mihraklarca yürütülen propagandalar neticesinde Özbek-Tacik'e, Türkmen-Azeri'ye ve Kazak-Kırgız'a karşı kullanılabilir. Dış tahrikler ve ülkelerin izleyeceği bencil siyaset kardeş savaşlarına yol açabilir. Bunu önlemenin tek yolu istikrar, ülkelerin birbirlerine destek olması, ileride pişman olunacak kıskırtmalardan kaçınılması, işbirliği ortamının devamlı açık tutulması, halkın eğitim düzeyi ile orantılı bilinçlendirilmesi ve o ülkenin kanunlarına uymayı prensip haline getirmekten geçmektedir.

DOĞU TÜRKİSTAN FOLKLORU AVRUPA SAHNELERİNDE

Gülzade-Ferhat K.Tanrıdağlı

İstanbul Üniversitesi Etnomüzikoloji araştırma ve uygulama merkezi'nce düzenlenen ve merkez sanat yönetmenliğini Yard.Doç.Dr.Rahmi Oruç Güvenç'in yaptığı "2. Uluslararası Etnomüzikoloji ve müzikterapi sempozyumu ve müzik festivali" 27-30 Eylül 1993 tarihlerinde İstanbul'da, 7 Ekim, 8 Kasım tarihleri arasında Avrupanın çeşitli ülkelerinde gerçekleştirildi.

Diğer adı " Dostluk Köprüsü " olan bu festivale Türkiye'den TÜMATA (Türk musikisini araştırma ve tanıma gurubu), Uygur gurubu ve Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinden Kazakistan, Tataristan, Altay ve Yakutistan gurubu, İspanya, Avusturya ve Venezuela gurubu olmak üzere toplam 40'dan fazla sanatçı katıldı. Azerbaycan ve Özbekistan gurupları daha önce davet edilmiş olmalarına rağmen festivale katılmadılar.

Festivalde Doğu Türkistan-Uygur gurubunu İstanbul'da bulunan " Doğu Türkistan folklor ekibi"nden ben (F.K.Tanrıdağlı), Gülzade Tanrıdağlı ve Abdullah Köse'den oluşan bir gurup temsil ettik.

Önce bütün guruplar İstanbul'da toplandık. 27 Eylül tarihinde İ.Ü Cerrahpaşa Odituryom'unda gündüz yapılan seminer ve akşam yapılan konser ile "Dostluk Köprüsü" festivali başlamış oldu.

Festival'in amacını ise Sn. Rahmi Oruç Güvenç bey şu şekilde ifade etmiştir ;

Bugün için bir ekolojik tehlike olan tahrip edici seslerin karşısında binlerce yıllık kültüre, tarihe ve geleneğe ve de tedavi edici özelliğe sahip olan Türk musikisi bir ümit ve ihtiyaç olarak ortaya çıkmaktadır. Benzer müzik örnekleri (Otantik, naturel, ananavi) başka ülkelerde de orjinalliğini korumakta ve devam ettirilmektedir. Bütün bu toplulukların müziği, folkloru benzerlikler göstermekte, " Pentatonik müzik " gibi ortak değerlere sahip olmaktadırlar. İşte bu yakınlıkları ve insanlığın ortak değeri olan müziği, Dostluk köprüsü içinde insanlığın takrine sunmak, kültür, sanat ve tarihi değerlerimizi dünya insanına tanıtmak bu projenin ana gagesidir.

Festivalin İstanbul'daki bölümü bittikten sonra, 2 Ekim'de bazı guruplar otobüsle bazı guruplar uçakla olmak üzere İstanbul'dan yola çıkıp, 6 Ekim tarihinde İspanya'nın başkenti Madrid'de bir araya geldik. 8 Ekim tarihinde Madrid'te yapılan sempozyum ve konser ile festivalin ikinci bölümü de başlamış oldu. Bu şekilde İspanya'nın Madrid, Granada ve Barselona şehirlerinde, Almanya'nın Köln, Hamburg, Frankfurt, Münih, Freiburg şehirlerinde, Belçika'nın Brüksel şehrinde, İsviçre'nin Zürih, Wintertur, Bern şe-

hirlerinde ve Avusturya'nın Viyana, Bregens, Innsburg, Klagenfurt şehirlerinde olmak üzere toplam 22 konser verilmiştir.

Festival ister sloganının insancıl olması, ister içeriğinin bol olması nedeniyle gittiği her yerde büyük ilgi toplamıştır. Nitekim her konserin 4 saatte fazla sürmesine rağmen salonu yarıda terkeden kimseyi görmek mümkün olmadığı gibi konserden sonra seyircilerin salondan ayrılmak istemeyip yönetmen ve sanatçılarla uzun uzun sohbet dalmaları adeta festivalin parçası haline gelmiştir. Oysa öğrendiğimize göre Avrupa'da 2 saattan fazla süren konser olmuyor, olsa da vakit itibarıyla fazla seyirci toplanmıyormuş.

Festival için çeşitli ülkelerden bir araya gelen bu insanlar hepsi iyi ve kültürlü insanlardı, çoğu profesyonel sanatçı idiler, hatta bazıları memleketlerinde bayağı tanınmış sanatçılardı. Mesela, biz Hamburg'ta iken, Kazak gurubu'ndan Mirza Ahmet Bey'e "Kazakistan Halk Sanatçısı" olarak ünvan verildiği ve devlet başkanı Nursultan Nazarbayef tarafından ödüllendirileceği hakkında müjde gelmiş, bütün guruplar sevinmiş ve kıvanç duymuştuk.

Bu kadar süre beraber konser vermekten herkes birbirinin şarkılarını aşağı-yukarı ezberlemişlerdi. Nitekim Avusturya'nın Kremis şehrinde yapılan son konserde gurupların gösterisi bittikten sonra, her konserin sonunda olduğu gibi bütün sanatçıların sahneye toplanmasıyla gerçekleşen ve her zaman 5 dakika süren final gösterisi tam yarım saat sürdü, kimse organize etmeden bütün sanatçılar sahnede el ele vermiş bir şekilde önce Uygur şarkısı "Tirek bostan (Ağaç-Bostan)", ardından Azeri şarkısı " Olmaz-Olmaz " ve ardından da Yakutça " Av şarkısı" nı Uygur'un rebabı, Ka-

zak'ın Dombrası, Tatar'ın Kalkopuzu, İspanyol'un Gitarı ve Venezuela'nın Mandolinesi gibi tipik çalgıların eşliğinde, arka arkadan coşkulu, nefis hareketlerle icra ettik. Sıkı sıkıya tutuşan eller adeta 40 günlük festival süresinde meydana gelen, Orta Asya'dan ta Amerika kıtasına kadar uzanan dostluk ve kardeşlik bağlarının bir simgesi gibiydi.. Final gösterisi dışında da değişik guruplardan sanatçılarla aynı sahneyi paylaştığımız anlar oldu. Buna en iyi örneklerden biri ; Gurubumuzdan Abdullah Köse okul sebebiyle yarı yoldan İstanbul'a dönmek zorunda kaldı, yani Münih'teki konserden itibaren o aramızda yoktu. Biz de Avusturyalı Galip Şitanfer (Müslüman olmuş)'den Uygur gurubu için tef çalmasını rica ettik. Türki halkların folklorundan oldukça bilgisi olan ve Uygur müziğini çok sevdiğini her fırsatta söyleyen bu kıymetli dostumuz Uygurca milli kıyafetler giyerek sahnede ritimimizi çaldı, ta son güne kadar.

Bu festival, bugün Dünyada tanınmaya ve sesini duyurmaya en çok ihtiyacı olan Doğu Türkistan için de ayrıca önemli olmuştur.

Festival süresince Uygur gurubu sahneye " Doğu Türkistan Uygur folklorundan örnekler vermek üzere " diye davet edilmiş, ayrıca "Tirek bostan" adlı Uygur şarkısı festival süresince her konser sonrası bütün sanatçıların birlikte sahneye çıkmasıyla yapılacak final gösterisinin şarkısı olarak söylenmiş, böylece " Doğu Türkistan " ve " Uygur Türkleri " her konserde defalarca anılmıştır.

Bütün guruplar gibi Uygur gurubu da gittiği her yerde büyük alkış ve ilgi toplamıştır. Nitekim, her konserden sonra özellikle gelip teşekkür edenler ve bu vesileyle Doğu Türkistan hakkında bilgi isteyenler, çeşitli soru so-

ranlar, beraber hatıra resim çektirenler hiç eksik olmadı. Bunlar genellikle oralarda yaşayan Türkler olmakla beraber az çok Türkçe bilen veya bilmeyen yerliler de olurdu. Sorular genellikle Doğu Türkistan Uygur Türklerinin bugünkü talihsiz durumu konusunda yoğunlaşır ve sonunda Türk dünyasıyla ilgili çeşitli konulara kadar genişlerdi. Böyle bir ortam bizi gerçekten sevindirdi. Çünkü, biz bu festival için davet aldığımız anda ilk aklımıza gelen şeylerden biri de festivalin aynı anda Doğu Türkistan'ın tanıtımı için de ender bir fırsat olacağı düşüncesi idi. Onun için sorular çoğaldıkça sevincimiz bir o kadar artar, düşüncelerimizin gerçekleştiğini görüp içimiz rahatladı. İkimizin de Türkoloji üzerinde lisans üstü eğitimi görmekte olduğumuz ise böyle bir ortamda bize büyük avantaj olarak yararlı oldu, gayet memnuniyetle Doğu Türkistan'ı Uygurları, Tatarları, Kazakları, Kırgızları, Özbekleri, Türkmenleri, Gagavuzları ve hatta Yakutları anlattık. Oralarda Türklükten haberi olanlar çoktu ama pek haberi olmayarlar da az değildi. Öyleleriyle karşılaştığımız zaman, onlara hepimizin birer Türk boylarından olduğumuzu, aynı dili konuştuğumuzu, Türkiye Türkçesiyle sadece şive farkı olduğunu anlatır ve ispatlamak için de Kazak'ından, Tatar'ından, Kırgız'ından hatta Yakut'undan birer kişiyi yanımıza çağırır, bir kaç kelime ve cümleyi söylettirip dinletir, kelimeleri karşılaştırıp farkını açıkladık. Hakikaten şaşırarlar ve " a.a. bunlar bizden yahu " diye heyecanlananlar olurdu. Özellikle, Yakut gurubundan Dimitri'in ricamız üzere elimizle gösterdiğimiz organlarının adını Yakutça " Bas (baş), kas (kaş), karak**(göz), murun (burun), oğız (ağı), kol (kol)"... diye telaffuz etmesi çoğumuz için bir sürpriz olmuş ve orda bu-

lunan herkesi çok duygulandırmıştı. Bunlar hemen hemen gittiğimiz her yerde tekrarlandı.

Almanya'nın Münih şehrinde verdiğimiz konser olağanüstü heyecanlı geçti... Münih'te yaşayan Doğu Türkistanlılar akşam erkenden konser salonuna geldiler. Hepsiyle tek tek kucaklaştık, aralarında senelerdir görüşemediğimiz okul arkadaşlarımız da vardı. Onlar da bizim kadar sevinçliydiler.

Konser başladı. Uygur gurubu her zaman olduğu gibi ilk olarak sahneye çıktık. Söylediğimiz her şarkı, icra ettiğimiz dans uzun uzun alkışlanıyordu.. Süremiz dolunca sadece Uygurlar değil bütün salon adeta verilen sürenin kısa olmasına itiraz edercesine durmadan alkışlıyordu. (Guruplar çok olduğu için her guruba 15 dakikadan daha fazla süre verilemezdi) ve sahneye tekrar çıktık. Bu sefer sürpriz olarak Münih'te yaşamakta olan Doğu Türkistan'lı profesyonel dansçı Halise Hanım da sahnede idi. Kalabalık bir gurup halinde icra ettiğimiz " Kamber Hanım " adlı Uygur müziğinin eşliğinde Halise hanım nefis bir Uygur dansını tekrar icra etti. O heyecanlı alkışlar tekrar uzun süre devam etti. Konserden sonra yerli yabancı karışık kalabalık bir şekilde resim çektirme faslı da bir hayli uzun sürdü... Herkes çok sevinçliydi, çünkü bu gece adeta bir Doğu Türkistan gecesi oluvermişti.

Almanya'dayken Köln'deki organizatörlerden Dr. Arwerd Wagner bir akşam konserden önce gülümseyerek yanımıza gelip görüştüğümüzden sonra "Gazetedeki resminizi gördünüz mü" dedi ve bir gazeteyi bize sundu. Bu Köln'de yayınlanan " Kölner gtablunzeiger " gazetesi olup, festival hakkında haber vermiş ve görüntü olarak Uygur gurubunun resmini koymuştu.

Festival süresindeki tatlı anlarımızdan biri de şu oldu ;

İsviçre'nin Zürih şehrine geldiğimizde guruplar konuksever İsveçliler'in evlerine dağıtılmıştı. Akşam konserden sonra uzun boylu, güzel bir kız önümüze gelip Uygurca olarak " yahşimu siz " diyerek elini uzattı ve bizi evine götürmeye geldiğini anlatarak kendisini ve yanındakileri tanıştırdı. Adı Katya olan bu kızın yanında annesi, ağabeyi ve yengesi beraber gelmişlerdi. Onun bir İsviçreli olduğunu daha önce bilmeseydik onun bir Uygur veya Özbek kızı olduğunu sanırdık, çünkü konuşması dışında siması da güzel bir Uygur veya Özbek kızına benziyordu. Eve giderken, arabada Katya bize merak ettiğimiz konuları açıkladı. Katya Zürih'te konservatuvarda okuyormuş. Ailece Orta Asya, Uygur ve Özbek müziğine büyük bir ilgileri varmış, 1986 senesinde Doğu Türkistan Makam icra gurubu Zürih'te konser vermiş olup, o konser bu büyük ilginin başlangıcı olmuş. Katya Taşkent'e gitmiş ve üç ay dans eğitimi görmüş. Özbekçe'yi dolayısıyla Uygurca'yı da o sıralarda öğrenmiş.

Eve geldiğimizde kapıda yaşlı bir adam ; " Well come " diyerek bizi karşıladı. Katya bizi babasıyla yani bu sevecen ihtiyarla tanıştırdı.

Ertesi sabah kahvaltı yaparken müzik seti Uşak makamı (Uygur Klasik 12 makamından biri) 'ni çalıyordu. Katya bize kendi odasını gösterdi. Gördüklerimize şaşırılmamak imkansızdı ; Bir dolap Uygurca ve Özbekçe müzik kasetleri ve plaklarla doluydu. Kız giyim dolabından Uygur, özbek hatta Kazakların geleneksel milli kıyafetlerini çıkartıp bize gösterdi.

Kahvaltıdan sora Ağabeyi Kristoper Uygur müziğini çok sevdiğini anlattı ve 12 makamın isimleri ezbere söylemeye başladı, sonunda bizden isim ve-

rerek Uygur halk şarkı olan " Yumulak " şarkısını söylememizi istedi. Merakımı artık gizleyemedim ve sordum ; Zürih'te bir radyo görevlisi olan Kristoper 88 ve 92 yıllarında Doğu Türkistan'a iki sefer gitmiş ve baştan başa gezmiş, hem de otobüsle. Gittiği yerlerin ismini zevkli bir şekilde sıraladı ; Urumçi, Turfan, Karışehir, Korla, Kuçar, Aksu, Meralbaşı, Artuş, Kaşgar, Yarkent, Kargalık, Hotan..... Doğu Türkistan'dan on binlerce km. uzaklıktaki bir yabancı ülkede Doğu Türkistan'ı, halkını ve müziğini bu kadar seven gayri milletten insanları görüp aziz vatanımız Doğu Türkistan ve bahtı kara halkımızın geleceğini görüyor gibi oldum ve teselli, ümit, inanç gibi karışık bir duygu vücudumu tamamen esir almıştı. Nemli gözümü kaçırmak için rebabı derhal elime aldım ve onların istediği parçaya gururla mızrap vurdum. Eşim Gülzade'nin sesi her zamankinden daha da güzel duyuluyordu bana. Orda bulunan her kesin müziğimizden huzurlandıkları her halierinden belliydi. Yanımda oturan ihtiyarın kendi kendine " The Uigur very nice people " dediğini duydum.

Vedalaşırken Kaşgar'dan getirdiğim bir doppa (Uygurlar'ın el işlemeli şapkası) 'yı ihtiyarın başına giydirdiğimde gözleri nemlenmişti.

Güzel ve unutulmaz hatıralarla dolu festival 8.11.1993 tarihinde Viyana'da sona erdi.

** Karak : Bugün Uygur Türkçesinde de " Köz (göz) " kelimesiyle eş anlamda kullanılmakla beraber, daha çok hayvanların " göz " ü anlamında da kullanılmaktadır. Mesela ; koyunun karkı (koyunun gözü). Bu kökten yapılan " karakçı " (gözcü-eşkiya) kelimesi vardır. Kelime kökü olan " kara " fiili ise " bak " anlamından gelir. Örneğin ; " Manğa kara (bana bak) "

AHMET CAN KASIMI

A.Şekür TURAN
Kültür Bakanlığı Emekli
Müşaviri

Doğu Türkistan'dan gelen kitapların içinden Nimşehit Ermiya Sayrami'nin "Yürek Sözü" isimli şiir kitabını okurken, şair'in Ahmet Can Kasimi'nin ölümü üzerine yazdığı ağıt'a rastladım. Ağıtta Ahmet Can Kasimi'nin yurdu için yaptığı hizmetleri, kahramanlığı ve ani ölümü çok acıklı bir şekilde yer alıyordu. Bu ağıtı birkaç kere okuduktan sonra, o zamanki Rus-Çin oyunu, Ahmet Can Kasimi ve öne sürdüğü fikirleriyle onun hazin ölümü gözönünde canlandı. Ahmet Can Kasimi'nin öne sürdüğü fikirlere geçmeden önce Doğu Türkistan'ın istiklali için öne sürülen fikirlere de değinmek yerinde olur, kanaatındayım. O zamanki Doğu Türkistan'ın kurtuluşu için 4 tez öne sürülüyordu.

Bu dört tez, ana hatları ile kısaca şunlardır : 1) Savaşarak, 2) Çinliler'le anlaşarak, 3) Hür Dünya'nın yardımını sağlayarak, 4) Ruslar'la işbirliği yaparak.

1) Savaşmak ; Doğu Türkistan Türkü'nün gönülden bağlı olarak ileri sürdüğü temel tez, tam istiklal idi. Bu tez uğrunda iki yüz yıldan beri yapılan savaşlarda, yüzbinlerce ŞEHİT verilmişti. İstiklal için savaştığımız kuvvet, dünyanın en kalabalık, bir milyardan fazla nüfuslu Çin empeyalizmi idi. Tabiri caiz ise, kuvvetler arasındaki nisbet, kurt'la fil arasındaki nisbetten de fazla idi. Bu eşitsizliğe rağmen, Doğu Türkistan Türkü savaş yolu ile geçici de olsa defalarca istiklalini elde etmiş, 1933 ve 1944 tarihlerinde, hükümet şeklinin en mükemmi olan Cumhuriyeti ilan etmişti. Savaşlar çok kanlı olduğu gibi, halktan çoluk-çocuk, kadın yaşlı zayıfta çok vahim rakamlara ulaşıyordu. Ayrıca, eldeki

kaynaklara göre Hoten vilayetinin 10 bin nüfuslu Cuma kasabasında 503 sivil kurşuna dizilmiştir. Savaş meydanlarında ölenler, bu sayının dışındadır. Buna ilaveten müstevliler, halkı istiklal fikrinden vazgeçirmek için köyleri ve şehirleri yakıp yıkiyorlardı...

2) Çinliler'le anlaşarak ; Savaşın sonuç vermeyeceğine kani olan liderlerden bazıları, Çinliler'le iyi geçinip, önce yarı muhtariyet sonra tam muhtariyet ve belki zamanla istiklale kavuşulacağına kapılarak anlaşma yolunu seçmişlerdi... Anlaşma tezini savunanlara zamanın Çin yöneticileri yerine getirmeyecekleri vaatlarla, yetkisiz ünvanlar vererek sözde bunları Doğu Türkistan'ın başına geçirerek, diğer tezlerin savunucularına karşı kullanmışlardır...

3) Davayı, hür dünya hükümetlerine anlatarak ; Onların yardımı ile istiklali elde etmek. Bu tezi savunanlar, başta Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti'ne, sonra da Japonya, Hindistan ve bazı İslam ülkelerinde faaliyet göstermişlerse de netice elde edememişlerdir.

4) Ruslar'la işbirliği yaparak ; istiklale kavuşulacağını savunanların başında, Ahmet Can Kasimi geliyordu. Bu guruptakiler" Biz Çinliler'le savaşarak istiklal elde edemeyeceğimiz gibi, Çinliler'in vereceği muhtariyeti bekleyip oyalanırsak yurdumuza Çin göçmeni akını başlayacaktır. Onun için Ruslar'ın yardımı ile, bir UYGURİSTAN DEVLETİ kuralım". Bu fikrin en faal olduğu devre, 1947 senesine rastlar. Çünkü, bu tarihlerde Doğu Türkistan'ın üç vilayeti, yani ; İli, Altay

ve Çöçek Ruslar'ın yardımı ile Çinliler'den kurtarılmış ve müstakil Şarki Türkistan Cumhuriyeti kurulmuştu. Bu Cumhuriyet'in Rus yardımı ile kurulmuş olan radyo istasyonu ve ordusu vardır.

Doğu Türkistan'daki Çin zorbalığı ve zulmünden kurtulmak isteyenler Rus propagandasına kapılarak, Ahmet Can Kasimi ve taraftarlarıyla Doğu Türkistan'ın bütün vilayetlerini kurtarmak için zaman zaman Çin kuvvetleri ile çatışarak kayıplar veriyorlardı.

Burada, Ahmet Can Kasimi'yle ilgili bir hatıramı mevzu ile ilgisi dolayısıyla nakletmek istiyorum ; Bir sabah, M.Emin Buğra'nın yerleştiği ortaokulun hazırlık sınıfında iken, okul önünde büyük bir kalabalık ile karşılaştım. Öğrendiğime göre, öğleden sonra okulun toplantı salonunda Ahmet Can Kasimi konferans verecekti. O tarihlerde Ahmet Can Kasimi taraftarınca, bir kahraman olarak tanıtıldığı gibi, üstün hitabetinden de bahsediliyordu. Böyle övgü ile tanıtılan kişiyi dinlemek için saatler önce okul toplantı salonu dolduğu gibi, bahçeye hopperlör kurularak halkın dinlemesi de sağlanmıştı. Ben, bir öğrencinin yardımı ile misafirlere ayrılan bölümde yerimi almıştım. Alkışlar ve hurra sesleri arasında kürsüye çıkan Ahmet Can Kasimi, dakikalarca alkışlandı. Sol yakasında Ay-Yıldız'lı madalya sallanıyordu. İki saate yakın süren konuşması sırasında, Çin zulmünden ve bu zulme karşı alınması gereken tedbirlerden söz ederek, Çinliler'in çoğalma ve ahlaki durumlarına değinmişti. Konuşması sırasında duvarda asılı duran Maraşal Çankayşek'in resmine işaret parmağını salladıkça ve Çin yöneticilerine çatıkça salonda alkıştan inliyordu. Yıllar boyu Çinliler'in zorbalık ve haksızlıklarına maruz kalan dinleyiciler için bu konuşma ve çatmalar sözde dahi olsa bir boşalma ve Çinliler'den intikam alma vesilesi olduğu için dinleyiciler arasında benim gibi çantaların sayısı fazlalaşıyordu. Kapıda Ahmet Can Kasimi ile beraber gelip, üniformalarına Ay-Yıldız'lı rozetler takan yaverleri de ayrıca göze çarpıyordu. Konuşma

bitip, önceden hazırlanmış bazı sorular soruldu. Ahmet Can Kasimi bu sorulara da dinleyicileri etkileyecek şekilde cevaplar vermiştir. Örneğin, suallerden biri şöyle idi ; " Çinliler iç meselelerin hallettikten sonra , Doğu Türkistan'a milyonlarca Çinli'yi göç ettirerek yurdumuzda çoğunluğu sağlayacaklardır. Ruslar girerse teknikle, medeniyetle gelecekler ve ayrıca çok az sayıda geleceklerinden milletimiz asimilasyona uğramamış olacaktır.." Ahmet Can Kasimi gelişinde nasıl coşkunlukla karşılandıysa, ayrılırken de o şekilde uğurlandı.

Ahmet Can Kasimi, 2. tezin savunucuları tarafından, komünistlikle, dinsizlikle, memleketi satmakla suçlanıyordu. Aradan 46 sene geçtikten ve Doğu Türkistan'a aradı arkası kesilmeyen ve bu gidişlede durmayacak olan Çin göçlerini gördükten sonra, Ahmet Can Kasimi'ye hak vermemek elde değildir...Ahmet Can Kasimi, ehven-i şer kabili Rus'u tercih etmişse de sonraki hadiselerde Rus da gerçek yüzünü gösterince, Kasimi Rus'a da karşı gelmiş bunun neticesi olarak Ruslar, Çinliler'le anlaşarak bir uçak kazasını yaratarak bu büyük Türk evladını ŞEHİT etmiştir.

Ahmet Can Kasimi'nin aziz hatırası önünde derin saygı ve fatihalarla, eğiliyorum. Son olarak, aziz okuyucularımın dikkatlerine şu hususu getiriyorum ;

Ruslar, Sovyetler Birliği'ni dağıtarak Bağımsız Devletler Topluluğu adı altında, Türki Cumhuriyetlerin kurulmalarını sağlamışlardır. Soruyorum ; Çinliler, ne zaman Doğu Türkistan'ı tanıyarak milletlerin hakkını teslimde Ruslar'dan geri kamadıklarını gösterecekler ?

TÜRKİSTAN TÜRK GENÇLER BİRLİĞİ KURULUŞU VE FAALİYETLERİ

Cansever Tanyeri
Ege Üniv.Sosyal Bilimler Enst.
Araştırma Görevlisi

Sovyetler Birliği'nden Türkiye'ye iltica eden Türkistanlılar 7 Ocak 1927'de kendi aralarında bir cemiyetin kurulmasını kararlaştırdılar. Dr. Mecdeddin, muallim Timur ve Ahmet Sekuri'den mürekkep bir heyet oluşturuldu. Bu heyet 23 maddelik bir nizamname hazırladı. Hazırlanan bu nizamname 29 Eylül 1927'de Türkiye Cumhuriyeti tarafından tasdik edildi. Böylelikle Türkistan Türk Gençler Birliği resmen kurulmuş oldu. Birliğin maksad ve gayesi nizamnamesinde şu şekilde belirtilmektedir :

2.Madde- Birliğin maksad ve gayesi ; Türkistan Türk Gençlerinin milli hars itibariyle yükselmesini ve ilmen tenvirini a'zası arasında muhtaç-ı muavenet olanlara ma'nen ve maddeten yardımda bulunmayı teminden ibaretdir.

3.Madde- Birlik kanunen musaddık bütün mahalli hars teşkilatlarıyla ilmi ve icmai münasebetde bulunur.

4.Madde- Birlik kat'iyyen siyasetle iştiğal etmez.(1)

Birliğin reisliğinde sırayla şu kişiler bulundular ;Ahmet Sekuri (1927), Dr. Mecdeddin(1927-1932),Dr.Sali (1932-1935), Ahmet Can Okay (1935-1943). (2)

Temmuz 1940 tarihinde Türkistan Gençler Birliği, Türk Kültür Birliği adını alarak çalışma sahasını daha da genişletti.(3) Birlik 1942 sonlarından itibaren II.Cihan Harbi'nin Almanlar karşısında Sovyetler'in lehine gelişmesi üzerine, ihtiyatlı davranan Türk Hükümeti tarafından 5 Nisan 1943 tarihinde kapatılmıştır.(4)

Türkistanlı gençlerin eğitim ve öğretiminin yanında birlik, aylık ve haftalık konferanslar, "Türk günleri ve geceleri"(5) düzenleme gibi çeşitli kültür faaliyetleri gerçekleştirmiştir.

Birlik, yayın faaliyeti içerisinde bulunmuş, yayınları arasında şu broşürler çıkmaktadır :

1- Osman Kocaoğlu, Türkistan, 1931.
2- Ahmetcan İbrahim-Okay, Büyük Temir, 1937.

3- Muharrem Feyzi Togay, Türkistan'ın Dünya Politikasındaki Mevkii, 1937.

4- Cafer Seyyidahmet Kırmır, Mefkure ve Mefkurenin fert ve cemiyet hayatındaki tesiri, 1937.

5- İbrahim Yarkın, Türkistan'da Hayvancılık, 1938.

6- M.F.Togay, Turani kavimler ve siyasi tarihlerinin esas hatları, 1938.

7- M.F.Togay, Türk Kültürünün Tarihi Seyri, 1941.

8- Abdullah Zihni Soysal, Hanlık Devrinde Kırım Türk Kültürü, 1941.

Birlik, Temmuz 1942-Şubat 1943 tarihleri arasında Türk Amacı (Ayda bir çıkar. Türk Kültürü Birliği Mürevvicidir.) başlıklı bir dergi neşretmiştir. Müdürlüğünü Ahmet Caferoğlu'nun yaptığı derginin sürekli yazar kadrosunda; Fuad Köprülü, Kadircan Kafılı, Muharrem F.Togay, Ahmet Okay, Abdülkadir İnan, Ali Genceli, Fahrettin Çelik, Sadettin Buluç ve Abdullah Zihni Soysal gibi isimler bulunmaktadır.

Dergide, Orta Asya Türklüğü'nün tarihi, coğrafyası, dili, edebiyatı, ekonomisi, müziği ve dini ile ilgili yazılar yer almaktadır.

1- Yeni Türkistan, Sayı :5, Ekim 1927, s.48.

2- Abdullah Receb Baysan, Türkistan Milli Harskeileri, İstanbul, 1943, s.192-193.

3- Aynı yerde.

4- Gotthard Jaschke, Die Türki In Den Jahren 1942-1951, Wiesbaden, 1955, s.14.

5- Yeni Türkistan, Sayı :39, Eylül/1931, s.11-12.
Boz-kurt, Sayı :3, Mayıs 1940, s.78. Cumhuriyet, Mart 1942.

KİTAP TANITIMI

" 18. YÜZYILDA DOĞU TÜRKİSTAN VE ÇİNG SÜLALESİ "

Hamithan İslam HANTENGRİ
Taşkent-Özbekistan

Özbekistan Fenler Akademisi öğretim üyelerinden Doğu Türkistan asıllı Prof.Dr.Abdulahat Hocayev tarafından yazılan eser 1992 yılında yayınlanmıştır.

Eser, Doğu Türkistan'da kurulan Yarkent Hanlığı'nın (1465-1759) Çin Sülalesi (1664-1911) tarafından istilası ve bu mukaddes topraklarda Çin-Mançur sömürgeciliğinin hakimiyeti için yapılan saldırılar teferruatlı olarak anlatılmıştır. En önemlisi, Çing Sülalesinin Doğu Türkistan'da uygulamaya çalıştığı gizli ve insanlık dışı politikası açık delilleri ile açıklanmıştır.

Kitap muhtevaı itibari ile iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısmı ; 17. asrın sonları ile 18. asrın başları arasında merkezi Asya'da mevcut milletler arası ilişkiler ve Yarkent Hanlığı'nın Doğu vilayeti olan Kumul'un Çinliler tarafından işgal edilmesi, 1715 yılında Kumul'da meydana gelen savaşlar, 1720-25 yılları arasında Çing Sülalesinin Yarkent Hanlığının Turfan vilayetini işgal için yaptığı saldırılar ile Çin imparatorluğunun Cungar Hanlığına (1635-1755) karşı yürüttüğü savaşta bazı yerli işbirlikçi Beylerden faydalanması gibi konular işlenmiştir.

Kitab'ın ikinci kısmı ise ; Uygurların Çin emperyalizminin Cungar Han-

lığına karşı düzenlediği saldırılara karşı yürüttüğü mücadele, Çing sülalesinin Yarkent Hanlığını diplomatik yollarından ele geçirme teşebbüsleri, 1755-57 yılları arasında Çinli istilacıların Yarkent Hanlığına karşı saldırıları, Doğu Türkistan Türklerinin istilacılara karşı direnişleri, Doğu Türkistan'da milli devlet nizamının ortadan kaldırılması ve onun yerine Çinli sömürgecilerin askeri ve mülki yönetim şeklinin uygulamaya konması gibi konular ele alınmıştır.

Kitap sonuç kısmı ile kitabın yazılmasında faydalanılan kaynaklar, deyimler ve sözlük kısmı ile sona ermektedir. Eserin yazılmasında genellikle Çin kaynaklarından yararlanılmıştır. "PİNG DİN CUNGGAR FANG LUY = Cungarları Sindirme Siyaseti " isimli büyük hacimli Çince eser esas kaynağı teşkil etmektedir. (Bu kitap 173 defter ve 12 bin sahifedir) Bu eserde 17. yüzyılın sonlarından 1770 yıllarına kadar olan zaman sürecinde Doğu Türkistan'da meydana gelen hadiselerden bahsedilmektedir. Özellikle Cungar Hanlığı ile Yarkent Hanlığı gibi Doğu Türkistan'da mevcut iki Türk devletine karşı Mançur-Çin İmparatorluğunun uyguladığı siyaset ve bu devletler arasındaki ilişkiler ve savaşlara ait vesikalar toplan-

mıştır. Bu kısma giren belgelerin önemli bir bölümü Çin-Mançur imparatorlarının Doğu Türkistan politikasına ait açık veya gizli fermanları, hükümet kararları ve bu kararların icrası, yetkili devlet memurlarının muhasebe kayıtları ve yazışmaları içermektedir. Bu belgeler içinde yer alan vesikalar sömürgeci Çin İmparator Ailesi ile Saray Görevlileri için açık olduğundan, onların Yarkent ve Cungar Hanlıklarına ait politikalarındaki gizli fikirler, kişisel görüşleri ve sonuçları beyan edilmiştir. Bu belgelerde yer alan bilgiler başka hiç bir kaynakta rastlanmamıştır. Yazar belgelerin bu yöndeki önemine binaen, eski Çince olan bu belgeleri okumak ve araştırmak için büyük emek harcamış ve bu zor işi başarmıştır. Sayın Prof.Dr. Abdulahat Hocayev bu yönü ile ne kadar takdir edilse azdır.

Esere ait Çin yazılı belgeleri Çin-Mançur idarecilerinin ne kadar şovenist gayeler güttüğünü açıkça ortaya koymaktadır. Onlara göre Çin Hükümdarı Tanrının yeryüzündeki vekilidir. O, yeryüzündeki bütün halklar ve ülkelerin üzerinde egemen olma hakkına sahiptir. Hükümdara itaat etmeyenlerin cezalandırılması gerekir. Çin-Mançur emperyalist idaresi işte bu düşünce esasına göre bütün halkların Milli bağımsızlık hareketlerini karalamakta, kendilerinin saldırgan ve sömürgecilik siyasetlerini Tanrı adına yapılan iş olarak kabul etmektedirler.

Müellif bu konu üzerinde önemle ve hassasiyetle durmuştur. Gerçi bu Çin belgeleri Sabık Sovyetler Birliği'nin siyasetçileri ile siyasi tarih alimlerince biliniyorsa da bu vesikalar ilk defa sayın Hocayev tarafından açıklanmıştır.

Eserde Çin kaynaklarından başka yerli Türk kaynakları da esas alınmıştır. Özellikle Tarih-i Reşidi, Tezkire-i Hocagan, Asar-i El fütuh Müntehebet-ut

Tevarih, Dürelmazhar ve Tarih-i Hamidi gibi belli başlı kaynaklardan da büyük ölçüde istifade edilmiştir. Prof. Dr. Abdulahat Hocayev Mançur-Çin kaynakları ile Çin Sülalesinin Doğu Türkistan siyasetini yeterli açıklıkla ortaya koymuştur. Yerli kaynaklar ise Doğu Türkistan'ın iç durumunu ve Çin sömürge politikasının bu topraklardaki pratik neticelerini bütün açıklığı ile gözler önüne sermektedir. Bu iki ayrı kaynakları birbirleri ile mukayese etmek sureti ile olayların doğruluğunu karşılaştırarak şimdiye kadar açıklığa kavuşmamış birçok meseleleri doğru olarak teşhis ederek ortaya çıkarmıştır. Bununla birlikte başka Tarihçiler tarafından ortaya konan hatalı fikirlere ve olayları çarpıtmak sureti ile sömürgecileri haklı duruma getirmek gibi ilimle uzaktan yakından ilgisi olmayan konular tam ve gerçek anlamı ile tarafsız olarak ortaya konmuştur.

Yazar, bundan başka eserinde, Çinli Tarihçiler ve diğer ülke Tarihçi ve ilim adamlarının konu ile ilgili eserlerinden de önemli ölçüde faydalanmıştır. Bu eserleri birbirleri ile karşılaştırmak sureti ile ileri sürülen fikirlerin doğruluğu konusunu açıkça ortaya koymuştur. Örneğin, Doğu Türkistan'ı Mançur-Çin Sülalesinin istilası Orta Asya medeniyet ve tarihini öğrenmek isteyen bilim adamlarının dikkatini bu bölgeye celbetmişti. Çünkü bu meseleler Orta Asya'daki Doğu Türkistan devletinin takdirini belirlemede ve bu ülkedeki milletlerarası ilişkilerin kesin değişimi dolayısıyla buradaki nüfusun azalması ile alakalı mesele idi. Hocayev tarihi doğru öğrenmek ile işe başladı. Örneğin Doğu Türkistan'ın Çin-Mançur emperyalizmi tarafından istilasının 1755-1759 arasında gerçekleştirildiği biliniyor. Fakat bu istila bu tarihten 60 yıl önce başlamıştı. Yani 1697-1725 yılları arasındaki Kumul ve Turfan'da

meydana gelen olaylar bu istilaya zemin hazırlamıştır. Böylece Çin-Mançur sömürgecileri 17. yüzyılın sonlarından itibaren saldırgan hareketlerine başladığı sonucunu ortaya koymaktadır. Fakat Cungar Hanlığı'nın karşı koyması neticesinde istilacılar bu emellerine nail olamamışlardır. Fakat Çinliler istila hareketlerinde kısmen olsada başarılı oluyor ve Doğu Türkistan'ın Kumul ve Barköl bölgelerini işgal ediyordu.

Müellif eserinde genellikle kaynaklara müracaat etmiştir. Kaynakları esas alarak Çin-Mançur sömürgecilerinin Doğu Türkistan'da uyguladıkları devlet siyaseti ve nizamı hakkında da özellikle durmuştur. Özellikle Yarkent Hanlığı ortadan kaldırılmadan Cungar Hanlığı'nın yok edilemeyeceğinin farkına varan Çin işgal yönetimi hakkında da derin araştırmalar yapmıştır. Neticede iç çekişme ve karışıklıklardan ustaca faydalanmayı bilen sömürgecilerin türlü hile ve desiseleri eserde açık şekilde ve geniş olarak ortaya konmuştur.

Dikkati çekecek husus şudur ki, Çin-Mançur sömürgecileri Doğu Türkistan Devletinin taht varislerini yok etmiş ve bir kısmını Pekin'e götürmüştür. Fakat çocuk yaştaki bir Şahzade olan Samsak Hoca halk tarafından gizlenmiştir. İşgalciler bu çocuk Şahzade'yi yakalamak için çok uğraşmışlar, fakat buna muvaffak olamamışlardır. Prof Hodayev'in tesbitine göre Yarkent Hanlığı'nın taht varisi olan bu Şahzade'nin esas ismi Muhammed Emin Han'dır.

Müellif eserinde kaynakları dikkatle inceleyerek hadiselerin tarihini kesin olarak tesbit etmiştir. Doğu Türkistan'a vaki birkaç defalık istila savaşlarını ay ve gün olarak belirlemiştir. İstilacıların PARÇALAYIP İDARE ETME politikasını bütün çıplaklığı ile ortaya koymuştur. Askeri idare sistemini açıklamış, nezaret etme siyasetinin yön-

temleri üzerinde uzun uzadıya durmuştur. İç çekişme ve karışıklıkların Halk ve Devlet için ne kadar kötü neticelere sebep olduğunu acıklı bir şekilde anlatmıştır.

Ayrıca yazar şimdiye kadar tarihçilerce bilinmeyen önemli bilgileri ilim dünyasına sunmuştur.

Kitap, Doğu Türkistan halkının başına gelen tarihi dehşetin bir tasviridir. Bu toprakların asıl ruhlu halkının facialı bir dramıdır. Çinli saldırganların bu zengin toprakları ele geçirmek için yürüttüğü sinsi politika, hile ve desiselerinin bir yekünüdür. Hakikatperver insanlık alemi ve adil dünya kamuoyunun bu kitaptaki tarihi hadiselerden münasip neticeler çıkaracağına eminiz.

Çinliler Doğu Türkistan'ı istila ve bu ülke halkını köle etmekle hiç bir fayda ve hiçbir netice elde edemez. Doğu Türkistan tarihi Çin'in dünya'ya hakim olma siyasetinin bir kıvılcımıdır. Yangın'ın önünü almak hürriyetperver güçlerin iradesine bağlıdır. Çinliler Doğu Türkistan'da kurduğu vahşi sömürge düzeninde hergün günahsız binlerce müslüman Türkü vahşilerce yok etmektedir. Kan içici zalimler e-ninde sonunda hak ettikleri zevalı bulacaklardır. Doğu Türkistan şehit kanlarından bir çiçek bahçesine dönecektir. Kayalarında güller açacaktır. Mazlum Doğu Türkistan halkı kölelikten mutlaka kurtulacaktır.

**Ey Münevver Türk evladı ;
Bu kitap ecdadının geçmiş tarihidir.
Sakın Kılıcını Kınına Koyma !**

TÜRK DÜNYASINDAN HABERLER

ÖZBEKİSTAN

Türkiye Şeker Fabrikaları Genel Müdürlüğü'nce Özbekistan'da kurulacak ilk şeker fabrikasının temeli atıldı.

Özbekistan'ın Harezmi eyaletinde kurulacak olan fabrika, günde 3 bin ton kapasite ile çalışacak. İnşaatı 28 ayda tamamlanacak olan fabrikaya, Türkiye Şeker Fabrikalarınınca üretilen % 95'i yerli makineler monte edilecek. Fabrikanın inşaat ve montajını " Yüksel İnşaat " adlı Türk firması üstlendi.

KIRIM

Kırım Türkleri 40 yıllık aradan sonra öz vatanlarına dönmeye başladılar ve Kırım'da kendi dillerinde eğitim yapan ilk okullarını açtılar. Okulun açılışı töreninde Kırım Milli Marşı söylendi ve gök renkli Kırım bayrağının gölgesinde sevinç göz yaşları döküldü.

Büyük Onlar kasabasında ilk olarak açılan okul için verilen mücadele dillere destan. Hükümet, yasalara rağmen Kırım Türklerinin kendi dillerinde eğitim yapmalarını engellemek için köhne okul binası için tek ruble yardım etmediği gibi binanın onarılmasına da karşı çıktı. Öğrenciler ve halk elele vererek okulu onardı ve Eğitim Bakanlığının karşı çıkmasına rağmen bu yıl 35 öğretmen, 380 öğrenci ile Türkiye Türkçesiyle eğitime başladı.

KAZAKİSTAN

Kazakistan'da yayınlanan Salkar Gazetesi ve Kazak Birliği Cemiyeti'nin düzenlediği seminer 2 Kasım 1993 tarihinde gerçekleştirildi.

Seminerde Halife Altay, Yazarlar Birliği Başkanı Kaldarbeg Naymanbay, İranda gelen Kazak İslam Camaney, Yazar Gabdes ve Kazakistan Enformasyon Bakanı Altınbej konuşmuşlardır. Konuşmalarda Salkar gazetesinin Latin harflerinin yanında, kendi dillerini bilmeyen Kazaklar için Rusça yayın yapacağı da vurgulanmıştır.

HOTON TÜRKLERİ

Moğolistan Cumhuriyeti'nde Kazak, Hoton ve Tuva Türkleri yaşıyor. Hoton ve Tuva Türklerinin sayısı çok az olduğu için fazla tanınmamaktadır.

Moğolistan'daki Hoton Türk boylarının % 70'i batıdaki Uvs vilayetinin Terimli adlı ilçesinde yaşıyor. Yüzde 30'u Selenge vilayetinin Dolı Ağaçlı bölgesinde bulunmaktadır. Nüfusları 5.000 civarında olan Hoton Türkleri müslümandır. Moğol alfabesini kullanan bu Türk grubunun dili Hoton lehçesidir. Hoton Türkleri kendilerini Türk soylu, Kazak boylu ve İslam dinli millet saymaktadır.

BULGARİSTAN

Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığın en büyük ve güçlü temsilcisi olan Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH)'nin Kurultayı 28-29 Kasım 1993 tarihlerinde toplanıyor.

Kurultaya Balkanlardaki Türk Demokratik Parti ve Kuruluşlarının liderlerinin de katılarak sorunlarını tartışmaları bekleniyor.

BATI TRAKYA

Yunanistan'da, 10 Ekim 1993 tarihinde yapılan genel seçimlerde, Yunanistan'ın çeşitli bölgelerinden, Gümülcine ili ve çevresine 8.000 asker getirilerek oy kullanılmıştır.

Bir taraftan seçim günü otobüslerle sevk edilen askerlere oy kullanılarak azınlığın oy oranı düşürülmeye çalışılırken, diğer taraftan da Güven Listesinden bağımsız aday olan Dr. Sadık AHMET'in 5.600 oyu geçersiz sayılmıştır.

İRAN

İran'da yayınlanan Cumhuri İslami Gazetesi'nin bir haberinde ; İngiltere'nin Karabağ sorununa çözüm bulmak için Azerbaycan'dan haraç istediği öne sürülüyor.

Bakü kaynaklı haberde; Azerbaycan'ı ziyaret eden İngiliz Parlamento Heyeti Başkanı James SPIES'in, " İngiltere'ye bazı ekonomik avantajlar sağlanması karşılığında, anlaşmazlığın Azerbaycan yararına çözümü için çaba göstereceği " yolundaki sözleri eleştirilirken ; SPIES'in "siyasi haraç" isteyerek Azerbaycan halkının mağduriyetini ekonomik sömürü aracı olarak kullanmaya çalıştığı kaydediliyor.

ÇAĞDAŞ TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI SEMPOZYUMU DÜZENLENDİ

Uluslararası Doğu Avrupa Balkanlar ve Karadeniz ülkelerindeki Çağdaş Türk Dili Sempozyumu 6-12 Ekim 1993 tarihleri arasında Edirne'de gerçekleştirildi.

Balkan ülkelerinde davet edilen edebiyatçıların katıldığı sempozyumda, Çağdaş Türk Dili ve Edebiyatı'nın siyasi baskılar yüzünden Balkan ülkelerinde yeteri kadar tanınmadığı ve ilgilenilemediği dile getirildi.

TÜRKLER ORTAK BASINA KAVUŞUYOR

İstanbul'da, Ekim 1993 ayı içerisinde Türkçe konuşan ülkelerin medya temsilcilerinin katılımıyla bir konferans düzenlendi.

Konferans sonunda Türkiye ile Türkçe konuşan ülkeler arasında enformasyon ve TV yayınları teatisinin sağlanması amacıyla " Avrasya Basın Derneği " adı altında bir dernek kurulması kararlaştırıldı. Yine aynı konferansta " Avrasya " adını taşıyacak ortak bir gazetenin kurulması görüşülerek karara bağlanmıştır.

Türkiye, yapılacak TV yayınlarında uydu sistemlerinden yararlanmayı planlanmaktadır.

EKONOMİ

TÜRK CUMHURİYETLERİNE YAPILACAK YATIRIMLARDA ULUSLARARASI REKABET VE BİZE DÜŞEN GÖREVLER

Mehmet YILDIZ
Türkistani Turizm, Endüstri ve
Tic.A.Ş.Yön.Kur.Bşk.

Uluslararası düzeyde iş yapan şirketler, dünya pazarlarında kıyasıya bir rekabete girdi. Hatta şirketler birbirlerini yok etme pahasına da olsa pazarda pastanın büyük bir bölümünü elde edebilmek için adeta savaşıyor.

Daha ilerisi, şirketler arası casusluk yapan araştırma şirketleri kuruldu. Bu şirketler rakip firmaların projelerini, yeni çıkaracakları ürünlerin formüllerini elde etmeye çalışıyorlar. Tabiri yerinde ise, bir nevi hırsızlık yapıyorlar. Kısaca şunu belirtmek istiyorum ;Dünya her açıdan büyük bir değişime ve grupların oluşturduğu tek pazar anlayışına doğru adım atıyor. Yani para için her yol mübah sayılmaya başlandı. Peki biz bu ticari karizmanın veya dengesiz bir rekabet ortamının neresindeyiz ? Bu sorunun cevabını vermeye çalışalım. Herşeyden önce Türkiye'ye serbest pazar anlayışının oturduğunu ve liberal ekonominin yerleştiğini söylememiz sanırım yanlış olur. Çünkü Türk sanayisi çalışma açısından klasik feodal ticari anlayıştan hala kurtulmamıştır. Tabi bunda devletin de büyük bir etkisi vardır. 1980 sonrasında Devlet, serbest piyasa ekonomisine geçiyorum diye birçok küçük işletmenin belini kırarken, verilen haksız teşvik-

ler, büyük kuruluşları da etkisi altına almıştır. Hazineden milyarlarca lira disiplinsiz bir şekilde yok olurken, bütçe açıklarını da paralelinde getirmiştir. Bununla birlikte sanayicimiz, ABD, Japon ve Avrupalı dev firmalarla rekabet edecek düzeyini kaybetmiştir. Özellikle Tayvan, Singapur ve Çin gibi uzakdoğu ülkelerinin batı ve Ortadoğu pazarlarını işgal etmesi, Türk Tekstilcilerinin belini büktü. Şimdi yeni teşvik gerekmektedir. Teşvik derken hayali ihracat türü bir yaklaşım anlaşılmaz. Reel ve rasyonel bir teşvikten söz ediyorum.

Şimdi dünyanın gözü, yeni gelişen Orta Asya Cumhuriyetleri'nde, Amerika, Japonya, İtalya ve daha birçok sanayileşmiş ülke bu bölgedeki pastayı kapabilmek için birbirleri ile kıyasıya mücadele ederken, " Biz Türk'üz. Türk Cumhuriyetleri ticari ilişkilerini bizimle kurmalı ve geliştirmeli " şeklinde nara atan, koltuğuna gömülmeyi pek seven bazı işadamlarımız gözlerini yeni yeni açmaya başlamıştır. Avrupalı ve Uzakdoğulu firmalar, Cumhuriyetlerde bulunan onca bürokrasiye rağmen hemencecik iş bağlantılarını kurarken, Türkiye'den ancak sayılı düzeyde işadamları bu pas-

tadan yararlanabildi. Ama yinede geç kalınmış sayılmaz. Özbekistanlı bir iş adamı olarak şunu rahatlıkla söyleyebilirim ki bugün dahi işadamlarımız Cumhuriyetlere gitse ticari anlaşma imzalamadan geriye dönmezler.

Fakat ben bu noktada daha farklı bir yöntem ve ticari perspektif ortaya koymak istiyorum. Körfez Savaşı'nın ardından yatırım yapmaktan çekinen ve bütçe açısından zayıflayan Ortadoğudaki Arap ülkelerinin boşa duran paralarını Cumhuriyetlere taşımakla, belki Prestroika'nın başlangıcında oluşan açıkları kapatabiliriz. Madem Sayın Tansu Çiller'in deyimi ile İstanbul bir finansman merkezi olacaktır, o zaman

yakın dostluk içinde bulunduğumuz Arap işadamlarının finansmanlarını rahatlıkla bu Cumhuriyetlerde değerlendirebiliriz. Çünkü bizim hala Türk Cumhuriyetlerdeki işadamlarının gözünde farklı bir konumumuz var. aslında bu konumumuz, Avrupa içinde geçerli. Çünkü Türkiye Avrupa ile Ortadoğu ve Asya arasında bir köprü konumundadır.

Bütün işadamlarına buradan sesleniyorum. Gelin Arap sermayesini Türk Cumhuriyetlere taşıyalım. Böylece hem iyi para kazanmış olacağız, hem de bu Cumhuriyetlerin kısa bir sürede gelişmesine katkıda bulunacağız.

DOĞU TÜRKİSTAN VAKFI ARAŞTIRMA MERKEZİNDEN TEMİN EDİLEBİLECEK KİTAPLAR

1- Esir Doğu Türkistan İçin (Doğu Türkistan Hükümeti Sabık Genel Sekreteri Sayın İsa Yusuf Alptekin'in Mücadele Hatıraları)	575 Sayfa	100.000 TL.
2- DOĞU TÜRKİSTAN DAVASI Yazan : İsa Yusuf Alptekin	280 Sayfa	50.000 TL.
3- Unutulan Vatan Doğu Türkistan Yazan : İsa Yusuf Alptekin	198 Sayfa	40.000 TL.
4- Uygur Atasözleri Yazan : Dr.Kurtuluş Öztopçu	340 Sayfa	60.000 TL.
5- Türklük Mücahidi İsa Yusuf Alptekin	113 Sayfa	40.000 TL.
6- Doğu Türkistan'dan Hicretimizin 40.Yılı (41 Sayfa+32 Sayfa Belgeler) Yazan : Erkin Alptekin		30.000 TL.
7- Doğu Türkistan'ın Sesi Dergisi'nin Geçmiş Sayılar (Beher Sayısı)		20.000 TL.
8- Doğu Türkistan Bayrağı (Gökbayrak)		10.000 TL.

BUGÜNDEN TARİHE

III. TÜRK DÜNYASI KONFERANSI KURULTAY KARARI

" Washington, 5 Aralık 1993 "

Prof.Dr.Turan YAZGAN
Türk Dünyası Araştırma Vakfı Bşk.

İnsan haklarını, demokratik yönetimi, düşünce ve insan özgürlüklerini, serbest pazar ekonomisini, eğitimde ve kültürde milli kimliklerin ve fırsat eşitliğinin korunmasını, temel ilke olarak kabul eden, 2-5 Aralık 1993 tarihleri arasında yapılan III. Türk Dünyası Konferansı'nda ;

1- Rusya Federasyonu içindeki Türk topluluklarının bağımsızlık taleplerini kullanarak, siyasi teşkilatlanmalarını tamamlamış ve meşru seçimlerle yöneticilerini seçmiş toplulukların bağımsızlıklarının ülkeler tarafından kabul edilmesi için ilgili bütün ülkelere ve kuruluşlara müracaat edilmesine,

2- Kendi anavatanlarında suni iskan hareketleri ile azınlığa düşürülmüş olsalar dahi, Saka, Altay, Tuva, Hakas, Şor, Televit, Karaçay, Balkar, Kumuk, Nogay Türklerinin kendi kendilerini yönetme haklarının tanınması ve yayınladıkları bağımsızlık deklarasyonlarının dünyaya duyurulmasına,

3- Doğu Türkistan'ın bağımsızlığı için onun hür sesinin dünyaya duyurulmasına, Doğu Türkistan'a Çinli yerleştirmenin durdurulmasına, Buradaki Türklerin yeraltı atom denemelerinin dehefi olmalarına son verilmesine, Tibet-Moğol-Doğu Türkistan Birliği'nin Almanya'da neşrettiği son beyannamenin benimsenmesine,

4- Bosna-Hersek'teki etnik temizleme gibi insanlık suçlarının, Kosova, Voyvodina ve Sancak bölgelerine sıçraması, Balkanlar'da kaosa, yeni bir Dünya Savaşına sebep olabileceği göz önünde bulundurularak, dünya kamuoyunun sürekli olarak uyarılmasına,

5- Azerbaycan'daki işgale derhal son verilip, Ermeni'lerin işgal ettikleri toprakları terk etmeleri talebini ön planda tutarak, bütün dünya ülkelerinin bu işgali kınamalarına, yerlerinden, yurtlarından sürülmüş, Ermeni işgalini vahşetine maruz kalmış bir milyon insanın hayatlarını sürdürmelerine imkan verecek her türlü tedbir ve teminatın alınmasına ve öz topraklarına dönmelerine yardımcı olunmasına,

6- İran'da yaşayan 20 milyondan fazla İran Türkü'nün insan haklarının tanınması ve milli kültürlerinin geliştirilmesi için gerekli ortamın yaratılmasına,

7- Eski Sovyet topraklarında diktatörlüğe yönelen tutum ve davranışların engellenmesine, sahte ve demokrasiye aykırı seçimlerle kurulmuş ve kurulacak diktatörlüklerin tanınmasına,

8- İnsan hakları, hukukun üstünlüğü ve demokrasi konusunda dünyanın hiçbir yerinde "çifte standarda" yer verilmemesine,

9- Dünyada " Federasyonlar " döneminin kapanmış, bağımsız devletler döneminin başlaması hakikatını göz önünde tutarak, Kıbrıs'ta her iki toplumun kendi bağımsız devletlerini istemeleri yolundaki görüşün savunulmasına,

10- Irak Türkleri'nin içinde buldukları ağır hayat şartlarının düzeltilmesi için gayret edilmesine, Saddam'ın faturasının Türkler'e ödetilmeye devam edilmesinden vazgeçilmesine, bölgenin dışına sürülmüş Türkler'in öz yerlerine geri döndürülmesine, bölgedeki gelişmelerde Irak Türkleri'nin tarih boyunca sürdürdüğü kültürel ve siyasi kimliğin özellikle dikkate alınmasına,

11- Batı Trakya Türkleri'nin Yunan millet meclisinde temsil edilmesinin anti-demokratik engellerle önlenmesine mani olunmasına,

12- Makedonya'nın bir Cumhuriyet olarak ABD tarafından tanınmamasının savunulur

hiçbir haklılığının bulunmadığının ilan edilmesine,

13- Balkanlardaki bütün Türkler'in, Türkçe eğitim ve kültürel otonomiye sahip olma haklarının kabul edilmesine,

14- Terörün her türünün kınanmasına, devlet desteğindeki teröre karşı medeni dünyanın kararlı işbirliği içinde olması gerektiğine dikkat çekilmesine,

15- Dünyanın çeşitli yerlerindeki küçük Türk topluluklarının kongrede dile getirilmiş taleplerinin gerçekleştirilmesinin takibine, dünyadaki bütün gönüllü kuruluşların bunlara yardımlarının sağlanmasına,

16- Bu kararların icrası için, " Türk-Amerikan Dernekleri Birliği ", ATAA 'nın gerekli her türlü teşebbüsü yapmakla yetkili kınanmasına oybirliği ile karar verilmiştir.

BİZE GELENLER

1- DOĞU TÜRKİSTAN GAZETESİ

İstanbul-Doğu Türkistan Göçmenler Derneği'nin yayın organı 12 sayfalık olarak yayınlanmaktadır.

Adresi : 58. Bulvar Cd. No: 130/1 Z.Burnu-İST.

2- DOĞU TÜRKİSTAN HABER BÜLTENİ

Avrupa-Doğu Türkistan Birliği'nin yayın organı olup Türkçe, Uygur Türkçesi, Almanca ve İngilizce olarak neşredilmektedir.

Adresi : St. Blasienstr. 2, 80809 München Almanya

3- GÖKBAYRAK : AYLIK DERGİ

Kayseri-Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği'nin yayın organı Türkçe 24 sayfa.

Adres : P.K 161 Kayseri

4- ATA NEWS (Avustralya Türkistan Derneği'nden Haberler)

Avustralya Türkistan Cemiyeti'nin aylık yayın organı 8 sayfalık İngilizce Bülten.

Adres : Australian Turkistan Association INC.

P.O.BOX 157 BLAIRATHOL South Australia 5084

5- DOĞU TÜRKİSTAN YAŞLIRI (Geçeri)

Aylık Siyasi Gazete. Uygur Türkçesi ile 12 sayfa olarak yayınlanmaktadır. İmtiyaz sahibi Mehmet Kaşgarlı, Sorumlu Yazı İşleri Müdürü A.Celil Turan.

Adres : Zübeyde Hanım Cd. No : 142 Z.Burnu-İST.

6- TANG ŞAMALLIRI (Sabah Rüzgarları)

ABD'de yaşayan Türk-Amerikan Dernekleri Federasyonu nezdindeki Doğu Türkistan Temsilcisi Sayın Gulamettin PAHTA tarafından Uygur Türkçesi ile yayınlanan 4 sayfalık Bülten.

Adres : G.Pahta 1489 Mark Drive East Meadow L.İ. Newyork 11554 USA.

7- DISPATCH (HABER)

İsviçre'de yaşayan Doğu Türkistanlı Enver Rahman ve arkadaşları tarafından yayınlanan İngilizce Bülten 8 sayfa.

Doğu Türkistan'ın Sesi Dergisi olarak kardeş yayınlarımıza hoş geldiniz der, yayın hayatlarında başarılar dileriz.

DOĞU TÜRKİSTAN'DAN HABERLER

BARIN AYAKLANMASI LİDERLERİNDEN CEMAL MUHAMMED TUTUKLU BULUNDUĞU HAPİSHANEDE ŞEHİT EDİLDİ

5 Nisan 1990 günü Doğu Türkistan'ın Kaşgar Şehri civarındaki BARIN Kasabasında Doğu Türkistan İslam Partisi tarafından gerçekleştirilen ayaklanmanın kumandanı ve Partinin Başkan Yardımcısı 1952 doğumlu Cemal Muhammed 9 Nisan günü meydana gelen çarpışmalarda işgal kuvvetlerine esir düşmüş ve yapılan mahkeme sonucunda müebbed hapis cezasına arpıtılmıştı. Tutuklu bulunduğu Urumçi Sancı Hapishanesinde kendisine yapılan ağır işkenceler sonucu 17 Temmuz 1993 günü Şehit olmuştur.

ARTUŞ HÜKÜMET KONAĞI TAHRİP EDİLDİ

Doğu Türkistan'ın Kaşgar Vilayetine bağlı Artuş İlçesi Hükümet Konağı, yerleştirilen tahrip gücü yüksek patlayıcıların patlatılması sonucu tamamen tahrip olmuştur. Can kaybı olup olmadığı konusunda bilgi alınamamıştır. Bu da olayın provaksiyon olduğu intibasını vermektedir. Çünkü Çin İşgal yönetimi Türklere baskı uygulayabilmek ve gözüne kestirdikleri müslüman Türklere tutuklamak için zaman zaman böyle provaksiyonlar düzenlemektedir.

HOTEN'DE 18 YAŐINDAKİ TÜRK GENİ KURŞUNA DİZİLDİ

Hoten Şehrinde 18 yaşını daha yeni bitirmiş Abdurrahman isimli bir genç 11 AĞustos 1993 arşamba günü Şehir meydanında kurşuna dizilmek sureti ile idam edildi.

2 yıl önce Çin İşgal Kuvvetlerine mensup Çin askerlerinin yerli Müslüman halka karşı yaptığı haksızlıklara dayanamayarak onlara karşı koyan ve bir Çinli Subayın lm ile sonuçlanan olayların sorumlusu olarak tutuklanan Abdurrahman isimli genç 18 yaşını doldurmadığı için mahkemece müebbed hapis cezasına çarpıtılmış ve Hoten hapishanesinde hükümlü olarak yatmakta idi. Yakınlarda İşgalci Çin askeri

Makamlarının ağır baskısı sonucu yeniden yargılanmış ve 2 yıl önce işlediği iddia edilen öldürme suçu ile 11 Ağustos 1993 Çarşamba günü Hoten Şehri meydanında yakınları ve halkın gözü önünde kurşuna dizilmek sureti ile idam edilmiştir.

Şehit Abdurrahman idam yerine götürülürken, kendisinin Vatanı mukaddesatı ve milleti için Çinli işgalcilere karşı koyduğunu Çinli Subayı öldürmediğini, haksız yere idam edilmekte olduğunu Halkın İşgalci Çinliler'e boyun eğmemelerini, korkakça yaşamaktansa şerefleri ile ölmenin daha iyi olacağını yüksek sesle söylemiştir. Daha sonra konuşmasını önlemek için Çinli askerler ağzını bezle bağlamış ve bu hali ile idam etmiştir.

Babası Devlet Güvenlik Mahkemesinin Savcı Yardımcısı olan Abdurrahman idam edilmeden önce kendisini son defa ziyaret eden ve ağlayan anne ve babasına ağlamalarını, şehitliğin bir müslüman için en büyük şeref olduğunu, şehit ana ve baba olmanın onurunu taşımalarını söylemiştir.

KAZAKİSTAN'DA GÖSTERİ

Kazakistan'da yaşayan Doğu Türkistan Türkleri Doğu Türkistan'daki Çin baskı ve zulmünü protesto etmek ve Doğu Türkistan'da yapılmakta olan Nükleer denemelerin durdurulmasını sağlamak amacı ile Kazakistan'ın başkenti Alma-Ata şehrinde 28 Ağustos 1993 günü Kazakistan Azatlık Partisi, Kongre Partisi ve Nevada-Semey Anti Nükleer Hareketine bağlı Lob-Nor Komitesince müştereken bir toplantı düzenlemiştir. Toplantı bitiminde toplantıya katılan Türkler'den yüzlerce kişi otobüslerle Doğu Türkistan sınır kapısı Korgas'a giderek Çinlileri protesto etmiş ve sloganlar atmışlardır. Kazakistan makamları gösteriye müdahale etmemişlerdir.

Toplantıda Kazakistan Azatlık Partisi Genel Başkanı Amantay Asilbek ve Kongre Partisi Genel Başkanı, Nevada-Semey Anti Nükleer Hareket Başkanı ünlü Kazak şair ve yazarı Olcas Süleymanoğlu birer konuşma yapmışlardır. Parti Liderleri Doğu Türkistan'daki Soydaşlarına karşı uygulanmakta olan insanlık dışı icraatları hiç bir zaman kabul etmeyeceklerini her zaman Türk Kardeşlerinin yanında olduklarını beyan etmiş ve Kazakistan Hükümetinden yasal olmayan yollarla Kazakistan'a yerleşen Çinliler'in derhal sınır dışı edilmelerini talep etmişlerdir.

KUKLA EYALET HÜKÜMET BAŞKANI TİMUR DAVAMET KAZAKİSTAN'DA PROTESTO EDİLDİ

2 Ağustos 1993 günü kalabalık bir Heyetle Kazakistan Cumhuriyeti'ne resmi bir ziyarette bulunan Doğu Türkistan Eyalet Hükümetinin Kukla Hükümet Başkanı Timur Davamet ziyaret ettiği Alma-Ata Çin Büyükelçiliğinde yüzlerce Doğu Türkistanlı tarafından protesto edilmiştir. Elçilik önüne gelen kalabalık işbirlikçi ve

Kukla Timur Davamet aleyhine sloganlar atmış ve işgalci Çinliler'in zulüm ve işkencelerine çanak tuttuğu için protesto edilmiştir. 3 saat kadar süren gösteri esnasında Çin Heyeti Elçilik binasında mahsur kalmıştır.

Kazakistan Polisi Elçilik etrafında geniş güvenlik önlemleri almış ve göstericilere hiç bir müdahalede bulunmamıştır.

Daha sonra Çin Hükümeti bu olay dolayısıyla Kazakistan'a protesto notası vermiştir.

DOĞU TÜRKİSTAN'DA DEPREM

Doğu Türkistan'dan yollanan bir mektupta, 1993 yılının Kasım ayı başlarında Doğu Türkistan'ın Güneybatı bölgelerinde meydana gelen ve resmi Çin makamlarınca Richter ölçeğine göre 4.5 şiddetinde olduğu iddia edilen deprem'in aslında 7 şiddetinde olduğu ve çevrede büyük hasar ve zayıtlara sebep olduğu bildirilmektedir.

Depremın merkez üssü Kaşgar'ın Atuş ilçesi olduğu Opal, Barın ve Tokkuzak ilçelerinde 5 şiddetinde hissedildiği depremin gece 02 civarında meydana gelmesinin büyük çapta mal ve can kaybına sebep olduğu bildirilmiştir. Evleri yıkılan halkın kendi imkanları ile yeraltına kazdığı çukurlarda yaşamaya çalıştığı Çin işgal yönetiminin felaketzade halka hiç bir yardımda bulunmadığı açıklanmıştır.

Bilindiği üzere, Çin İşgal Yönetimi depreme ilgili olarak depremin 4,5 şiddetinde olduğunu 4 kişinin öldüğünü açıklamıştı. Bölge 1990 yılında meydana gelen Barın ayaklanmasından beri yasak bölgedir ve giriş-çıkışlar kontrol altındadır.

DOĞU TÜRKİSTAN'DA ÇİNLİ GÖÇMENLERİN İŞLEDİĞİ CİNAYETLER OLAĞAN HALE GELMİŞTİR

Doğu Türkistan'a Çin Hükümetince getirilip yerleştirilmekte olan ve her türlü ayrıcalıklar tanınan Çinli göçmenler Çin makamların kayırma ve himayesi neticesinde her gün Türklere karşı yeni yeni cinayetler işlemekte ve hiç bir kovuşturmayaya uğramamaktadırlar.

Geçtiğimiz yılın 2 Kasım günü akşam sularında Kaşgar'a bağlı Nezerbağ 9-düğü'de yaşayan Muhammed Sabit isimli 40 yaşlarında bir Türk Kurgan Kasabası Köprü başı Kiçikbazar (Küçük pazar) yolu yakınlardaki bir mağaza sahibi Çinli tarafından tüfekte vurularak öldürülmüştür. Öldürülen şahsın karısı ve küçük çocuklarının feryatları üzerine komşuları olayı polise haber vermiştir. Katil Çinli polisteki, sorgusunda şahsı niçin öldürdüğü sorulduğunda şahsı köpek sanarak vurduğunu iddia etmiştir.

Olay Doğu Türkistan'daki göçmen Çinlilerin yerli müslüman halka karşı beslediği düşmanlığın bariz bir örneğidir.

ABD'DE " ÇİN ULUSLAR TOPLULUĞU VE YENİ ÇİN ANAYASASI " KONULU SEMPOZYUM DÜZENLENDİ

9-11 Eylül 1993 tarihleri arasında ABD'nin Honolulu şehrinde İlk defa " Çin Uluslar Topluluğu ve Yeni Çin Anayasası " konulu bir sempozyum düzenlendi". Sempozyuma ABD'de sayıları 100 bin civarında olan Çinli öğrencilerin temsilcileri, Çinli akademisyenler, Çinli bilim adamları ile dış ülkelerde faaliyet yürütmekte olan Çin Demokratik örgütleri ile siyasi partilerin yüksek düzeydeki temsilcileri iştirak etti.

Ayrıca, sempozyuma Amerika, Avrupa devletleri ile Tayvan ve Hong Kong'dan davet edilen Çinli hukukçular ve siyasetçiler katılmıştır.

Sempozyumda " Çin Uluslar Topluluğu ve Yeni Çin Anayasa Taslağı " müzakere edilerek oybirliği ile kabul edilmiştir. Taslak, Çin'de yaşayan Milletleri "Egemenlik Haklarına sahip Uluslar" ve " Yüksek Dereceli Otonom Bölgeler " şeklinde 2 kategoriye ayırmıştır.

Taslak, çeşitli ülkelerdeki Çinli öğrenci Dernekleri, Demokratik Teşkilatlar ve Siyasi Partiler kanalı ile dünyanın çeşitli ülkelerinde yaşamakta olan Çinlilerin tartışmasına açılmıştır.

Ayrıca konu Kıt'a Çin'indeki Çinlilere de değişik yollarla anlatılmaktadır.

NEWYORK TIMES GAZETESİNİN YORUMU ;

"KIZIL ÇİN'İN PARÇALANMASINDAN SONRA İLK BAĞIMSIZLIK İLAN EDECEK ÜLKE DOĞU TÜRKİSTAN OLACAKTIR !"

ABD'de yayınlanan ünlü " NEWYORK TIMES " gazetesi 18 Ağustos 1993 tarihli sayısında, Çinle ilgili olarak yayınladığı bir Haber- Yorumunda " Deng Sao PING'in ölümünden sonra Çin'in parçalanması gündeme gelecektir. Çin'in parçalanma aşamasında ilk olarak Çin'den ayrılacak ve istiklalini ilan edecek ülke, müslüman Türklerin yaşadığı Doğu Türkistan olacaktır " diye yazmıştır.

DOĞU TÜRKİSTAN CUMHURİYETLERİNİN YILDÖNÜMÜ YAPILAN TOPLANTI İLE ANILDI

12 Kasım 1933 tarihinde Kaşgar'da kurulan Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin 60. yılı ve 1944 yılında Kulca'da ilan edilen Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin 49. yılı İstanbul'da yapılan bir toplantı ile anıldı.

Vakfımızın öncülüğünde İstanbul Doğu Türkistan Göçmenler Derneği, Kayseri Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği ve İstanbul'da yeni kurulan Doğu Türkistan Dayanışma Derneği tarafından ortaklaşa 13 Kasım 1993 günü Türkiye Diyanet Vakfı'nın Çağaloğlu'ndaki Konferans salonunda bir anma toplantısı yapıldı.

Toplantı Kur'an-ı Kerim okunması ile başladı. Toplantıya Doğu Türkistan Lideri Sayın İsa Yusuf Alptekin rahatsızlığı sebebi ile katılamadı. Toplantıya gönderdiği mesaj oğlu Arslan Alptekin tarafından okundu. Toplantıda Vakıf Başkanımız Em. Gn. Sayın M.Rıza Bekin, Türkiye Gazetesi Dış Politika yazarı M.Necati Özfatura, Türkistanlılar Kültür ve Sosyal Yardım Derneği ve Türkistan Araştırmaları Vakfı Başkanı Prof.Dr. Ahat Endican, Özbekistan Birlik Partisi Gn. Başkanı Abdurrahim Polatoğlu, İstanbul Doğu Türkistan Göçmenler Derneği Başkanı Abdulveli Can, Kayseri Doğu Türkistan Derneği Başkanı Mehmet Cantürk, Doğu Türkistan Vakfı Başkan Yrd. Doç.Dr. S.Mahmut Kaşgarlı, Doğu Türkistan Dayanışma Derneği Geçici Yönt. Kurulu üyesi Gazeteci-Yazar M. Emin Hazret konuşmacı olarak katıldı. Kalabalık bir dinleyici tarafından takip edilen toplantı TGRT ve Samanyolu TV.'lerinde ve basın organlarıncı ilgi ile izlendi.

Anma günü münasebeti ile Doğu Türkistan Dayanışma Derneğince Doğu Türkistan Cumhuriyetlerini tanıtan 16 sayfalık bir Özel Bülten yayınlandı.

KIRGIZİSTAN MİLLETVEKİLİ VE KIRGIZİSTAN UYGURLARI İTTİFAK CEMİYETİ BAŞKANI NUR MUHAMMED KENCİOĞLU VAKFİMİZİ ZİYARET ETTİ

21-22 Kasım 1993 tarihleri arasında Avrupa-Doğu Türkistan Birliğince tertiplenen " Doğu Türkistan, İç Moğolistan ve Tibet Halkların Dünü, Bugünü " konulu sempozyuma katılmak üzere Almanya'ya giderken İstanbul'a uğrayan Kırgızistan Parlamento üyesi, Kırgızistan'da yaşayan Uygur Türkleri'nin İttifak Cemiyeti Başkanı ve Uygurlar'ın Devletlerarası Birliği Cemiyeti'nin Genel Başkan Yrd.cısı Nur Muhammed Kencioğlu Vakfımızı ziyaret etti.

Almanya dönüşü 8 Aralık 1993 günü Vakfımızca şerefine bir toplantı düzenlendi. Kencioğlu toplantıda Kırgızistan'da yaşayan Uygur Türkleri ve Almanya'da yapılan Sempozyum hakkında bilgiler verdi.

ABD'DE TÜRK DÜNYASI KURULTAYI YAPILDI

2-5 Aralık 1993 tarihleri arasında ABD'nin başkenti Washington'da Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, ATAA (Türk Amerikan Dernekleri Federasyonu ve Türk Dünyasında Demokrasiyi Geliştirme Vakfı)'nca ortaklaşa 3. Türk Dünyası Kurultayı yapıldı.

Kurultay'a bütün Türk dünyasından temsilciler iştirak etti. Kurultay'da Doğu Türkistan'ı Newyork'ta yaşayan ATAA nezdindeki Doğu Türkistan temsilcisi Gulamettin Pahta temsil etti.

Kurultay'da söz alan Gulamettin Pahta Doğu Türkistan Türklerinin içinde bulunduğu kötü durumları hakkında iştirakçilere bilgi verdi ve kurultay'a şu teklifi sundu ;

1- Kızıl Çin'in Doğu Türkistan'ın Lob-Nor bölgesindeki atom denemelerini durdurması için Birleşmiş milletler Teşkilatı Genel Sekreterliğine ve ilgili ülkelerin Devlet ve Hükümet Başkanlarına Dünya Türkleri Kurultayı adına CHC. Hükümetine telkinde bulunması için müracaat edilmesi,

2- Doğu Türkistan'a getirilmekte olan Çinli göçmen akınının durdurulması için Birleşmiş Milletler Teşkilatı'na, İnsan Hakları ile ilgili kuruluşlara ve Güvenlik Konseyi'nin daimi üyesi olan ülkelerle ilgili devletlerin Devlet Başkanlarına Kurultay adına müracaat edilerek, durumun protesto edilmesi,

3- ABD'de yayına başlayacak olan " Hür Asya Radyosu " ile " Amerikan Sesi " Radyosu programlarında özellikle Uygurca yayınlara yer verilmesinin temini için ilgili mercilere baş vurulması ve bu yayınların öneminin ilgili kuruluşlara anlatılması, ayrıca Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Başkanı Prof. Dr. Turan Yazgan'ın önerisi üzerine Almanya'nın Münih şehrinde Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan Halkları Birlik Komitesi'nce yayınlanan ve Münih Deklarasyonu olarak tanımlanan bildirinin benimsenerek desteklenmesi kararlaştırılmıştır.

Kurultay, 5 Aralık 1993 günü yayınlanan Türk Dünyası Kurultayı Bildirisi ile sona erdi.

Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Prof. Dr. Turan Yazgan Türk-Amerikan Dernekleri Federasyonu (ATAA) Türk Dünyası Komitesi Genel Başkanı Dr. Ahmet Ali Arslan ve Türk Dünyasında Demokrasiyi Geliştirme Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı Halil Şıvgın imzası ile Türk Dünyası Kurultayı bildirisi yayınlandı.

DOĞU TÜRKİSTAN, TİBET VE İÇ MOĞOLİSTAN HALKLARI BİRLİK KOMİTESİNİN 4. GENEL KURULU YAPILDI

Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan Halkları Birlik Komitesinin 4. Genel Kurulu 21-22 Kasım 1993 tarihleri arasında Almanya'nın Münih kentinde yapıldı.

1985 yılından beri faaliyet göstermekte olan bu Komitenin faaliyetleri tekrar gözden geçirilerek organları yeniden belirlendi. Buna göre ; Siyasi İstişare Komitesi Başkanlığı'na Doğu Türkistan Lideri İsa Yusuf Alptekin seçildi.

Yüksek İdare Heyeti ; 9 kişiden oluşan bu Heyetin Başkanlığı'na sürgündeki Tibet Hükümetinin Dış İşleri Bakanı Kalon Taşı Vangdı getirildi.

İcra Komitesi ; Başkanlığı'na Avrupa-Doğu Türkistan Birliği Başkanı Erkin Alptekin getirildi.

Ayrıca, Birliğin mevsimlik olarak yayınlamakta olduğu " ORTAK SES " adlı yayın organının İngilizce olarak yeniden neşredilmesi kararlaştırıldı. 2 gün devam eden toplantı sonunda ortak bir bildiri yayınlandı. Münih Delegasyonu olarak tanımlanan bu bildiri özetle şöyledir ;

1- Komite, Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan Halklarının Milli Kurtuluş Mücadelesinin ortak cephesidir. Cephe Birleşmiş Milletler Teşkilatı ilkelere insan Hakları Evrensel Beyanname'sinde yer alan temel ilkelere, self determination prensibine ve bununla ilgili uluslararası anlaşmaları benimser ve saygı gösterir.

2- Komite, birliği oluşturan halklar arasındaki tarihi ve kültürel ilişkilerin derinliğini ve Çin esaretinde olmadaki ortak kaderin kuvvetli bir birliğin temel unsurları olduğunu, bu halkların esaretten kurtularak hürriyetlerine kavuşmak olan ortak istek ve arzularının daha da kuvvetlendiğini belirtir.

3- Komite, ilgili halkların Çin esaretinden kurtulmak olan temel gayelerini gerçekleştirmek için tarihi fırsatlardan yararlanmanın zaruretine inanır. Birlik ve beraberlik ruhunu pekiştirerek ülke içi ve dışındaki mücadelelerini daha da kuvvetlendireceklerini özellikle vurgular.

4- Komite mücadeleye hız kazandırmak ve kuvvetlendirmek için kendi aralarında siyasi, iktisadi ve vb. konularda dayanışma kurumları oluşturmanın yararlı olacağını teyid eder.

5- Komite Doğu Türkistan'ın Lob-Nor bölgesindeki denemeleri, her üç ülke topraklarına Çin Hükümeti tarafından depolanmakta olan nükleer atıkların insan sağlığını ve çevreyi ciddi olarak tehdit etmekte olduğu endişesini belirtir. Çinlilerin bu tehlikeli eylemlerinin yalnız bu ülkeler için değil komşu Moğolistan, Türk Cumhuriyetleri Afganistan, Tacikistan, Pakistan ve Hindistan için de büyük tehlike olduğunu bildirir.

6- Komite Çinlilerin bu ülkelerde uygulamaya koyduğu Çinli göçmen yerleştirmeye ve doğumu yasaklama uygulamalarını bu halkları topyekün assimile etme politikası olarak sayar.

7- Komite Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan Halklarının mücadelesinin temel gayesinin demokratik haklarına kavuşma ve esaretten kurtulma olduğunu beyan eder. Kızıl Çin Hükümetinin bu halkların bu yoldaki mücadelesini küçük düşürmek ve milletler arası etkisini zayıflatmak için ileri sürdüğü eski rejimleri geri getirmek, totaliter ve fundamentalist yönetimi kurma gibi suçlamaları şiddetle red eder.

8- Komite, Dünya kamuoyundan bu ülke halklarının barış yolu ile yürütmekte oldukları demokratik ve doğal haklarını elde etme bağımsızlık mücadelesini kollamaya

ve desteklemeye davet eder.

9- Komite, Çin demokratlarından gelecekteki dostluk ve dayanışmasını temelini oluşturmak için bu ülke halklarının kendi kaderlerini kendileri tayin etme milli egemenlik haklarını kazanma haklarını tanımaya ve haklı mücadelelerini desteklemeye çağırır.

MUHACERETTEKİ DOĞU TÜRKİSTANLILAR ŞEHİTLER İÇİN HATİM VE MEVLİD-İ ŞERİF TERTİP ETTİ

Muhacerette yaşayan Doğu Türkistan Türkleri kendi öz yurtlarından maddi ve manevi zulme, işkenceye, soykırıma ve katliamlara maruz kalan başta Doğu Türkistan olmak üzere dünyanın değişik bölgelerinde aziz vatanlarını ve kıutsal değerlerini korumak uğruna şehit düşen soydaş ve dindaşlarının aziz ruhlarına ithaf edilmek üzere 16 Ocak 1994 Pazar günü İstanbul Ataköy Camii'nde Hatim ve Mevlid-i Şerif tertip etti.

Doğu Türkistan Hükümeti Sabık Genel Sekreteri ve Doğu Türkistan Türklerinin Lideri Sayın İsa Yusuf Alptekin'in himayesinde yapılan Hatim ve Mevlid-i Şerif İstanbul Müftülüğü Baş vaizi Adem Erim Hoca ve Mevlid hanlarca icra edildi. Mevlid başlamadan önce Eski Parlemitter Feyzullah Değerli, Adem Erim ve İsa Yusuf Alptekin birer konuşma yaptı. Sayın Alptekin konuşmasında ;

Doğu Türkistan Türklerinin dünyada en mağdur olan bir müslüman topluluk olduğunu, Türk Cumhuriyetlerinin hatta İslam dünyasının selametinin Doğu Türkistan'ın kurtuluşuna bağlı olduğunu bildirdi. O, ayrıca bu Hatim ve Mevlid-i Şerif'in her yıl tekrarlanmasını arzu ettiğini ifade etti. Hatim ve Mevlid-i Şerif'e eski Bakanlardan Rifaettin Şahin, TOBB eski Başkanı Ali Coşkun, Doğu Türkistan Vakfı Başkanı Em.Gn.M.Rıza Bekin, Kayseri-Doğu Türkistan Derneği Başkanı Mehmet Cantürk, Doğu Türkistan Göçmenler Derneği Başkanı A.Veli Can ve kalabalık bir cemaat tarafından hüşu içinde dinlendi.

Merasim bitiminde İstanbul Müftüsü Selahattin Kaya adına vaiz Adem Erim Türk ve İslam Şehitleri ve Kurtuluş mücadelesi vermekte olan Müslümanlar için dua etti.

FOTOĞRAF SANATÇISI FUAT HÜDAVERDİ " DOĞU TÜRKİSTAN " KONULU RESİM SERGİSİ AÇTI

Doğu Türkistanlı fotoğraf sanatçısı Fuat Hüdaverdi 12-27 Kasım 1993 arasında İstanbul Basın Müzesi'nde 51 parçadan oluşan " Doğu Türkistan " konulu bir resim sergisi açtı. Sergi büyük ilgi gördü. Çeşitli basın-yayın organlarında sergi ile ilgili bir çok haber ve yorumlar yer aldı. Hüdaverdi ayrıca 27 Kasım 1993 günü Beyoğlu Aksanat Galerisi'nde bir dia gösterisi düzenledi. Doğu Türkistanlılar ve sanatseverler tarafından ilgi ile izlenen dia gösterisi 30 dakika sürdü.

Fuat Hüdaverdi'nin 1990-1992 tarihleri Doğu Türkistan'ın değişik bölgelerinde çektiği resimlerden oluşan bu serginin ileride Ankara, İzmir ve Kayseri gibi büyük şehirlerde tekrarlanması bekleniyor.

Doğu Türkistan'ın Sesi sanatçı kardeşimiz Fuat Hüdaverdi'yi candan kutlar, bundan sonraki sanat yaşamında başarılar dileriz.

ESARETTEKİ TÜRK İSLAM ÜLKESİ DOĞU TÜRKİSTAN ADLI TANITIM BROŞÜRÜ YAYINLANDI

Doğu Türkistan Vakfı Araştırma Merkezi'nce Esaretteki Türk İslam Ülkesi Doğu Türkistan adlı bir broşür Türkçe, Uygur Türkçesi, Arapça ve İngilizce olarak hazırlanarak yayınlandı. 91 adet renkli resim ve haritadan oluşan broşür Doğu Türkistan hakkında tarihi vesika, siyasi, ekonomik durumu belgelere dayalı olarak açıklamaktadır.

16 sayfadan oluşan broşür renkli olarak hazırlanmış olup, Dergimizden temin edilebilir.

UNPO GENEL SEKRETERİ İSTANBUL'A GELDİ

Kısa adı UNPO olan Birleşmiş Milletlerde Temsil edilmeyen Milletler Teşkilatının Genel Sekreteri, Tibet lideri Dalay Lama'nın siyasi Danışmanı, Doğu Türkistan, Tibet ve İç Moğolistan Halklarının Birlik Komitesinin Hukuk Danışmanı Dr. Michael özel bir ziyaret için geldiği İstanbul'da Doğu Türkistan Lideri Sayın İsa Yusuf Alptekin'i ve Doğu Türkistanlıları ziyaret etti.

Dr. Michael Doğu Türkistanlılar'ca şerefine verilen bir yemeğe katıldı ve Doğu Türkistanlılar'la sohbet etti.

1994 YILININ KAŞGARLI MAHMUT YILI İLAN EDİLMESİ İSTENDİ

Eski Kültür Bakanlığı Müsteşarlarından Dr. Mehmet Önder, 1994 yılının " Kaşgarlı Mahmut Yılı " olarak kutlanmasının son derece isabetli olacağını söyledi.

1992'de, dönemin Başbakanı Süleyman Demirel'in bir genelgesi ile 1993'ün " Ahmed Yesevi Yılı " ilan edildiğini hatırlatan Önder, görüşlerini şöyle açıkladı ;

" Büyük Türk bilgini Kaşgarlı Mahmud'un ölümünün 900. yılı, araştırmacıların ifade ettiğine göre, 1994'e rastlıyor. Türk dili ve kültür tarihi bakımından eşi bulunmaz bir hazine olan Divanü Lügati't-Türk'ü 1074'te Bağdat'ta tamamladıktan sonra memleketi Kaşgar'a dönmüş ve yaklaşık yirmi yıl sonra da Hakk'ın rahmetine ka-

vuşmuştur. Kaşgar'daki türbesi bugün bir ziyaretgahdır "

1993 Hoca Ahmed Yesevi Yılı Kutlama Komitesi'nde de üye olan Dr. Mehmet Önder, Kaşgarlı Mahmud'un ana dili Türkçe'ye hayranlığından söz ederek, " Onun vefatından sonra dünyaya gelen Hoca Ahmed Yesevi, Türkçe'nin gül bahçesinde öten bir tasavvuf bülbülüdür. Bu iki büyük insan, eserleriyle 900 yüzyıl boyunca Türklüğü ve Türkçe'yi yaşatmışlardır. Bunun için, 93 Yesevi Yılı'ndan sonra, 1994 'de Kaşgarlı Mahmud Yılı olarak ilan edilmelidir " dedi.

KIZIL ÇİN'İN DOĞU TÜRKİSTAN'DAKİ ATOM DENEMELERİ PROTESTO EDİLDİ

Doğu Türkistan'ı işgal altında tutan Kızıl Çin Yönetiminin 5 Ekim 1993 tarihinde Lob-Nor'da gerçekleştirdikleri yealtı nükleer deneme, 17.10.1993 günü Ankara'daki Çin Büyükelçiliği önünde yapılan bir gösteri ile protesto edildi.

Kayseri-Doğu Türkistan Kültür ve Dayanışma Derneği'nce gerçekleştirilen bu protesto gösterisine MHP,BBP ve Refah Partisine mensup milletvekilleri ile çok sayıda Basın Yayın organlarını temsilcileri katıldı.

Kayseri'den otobüslerle Ankara'ya gelen Kayseri'de yerleşik Doğu Türkistanlılar sabahın erken saatlerinde Gaziosmanpaşa semtindeki Çin büyük elçiliği önüne geldiler. Burada toplanan milletvekilleri ve Basın mensuplarının önünde hazırladıkları basın bildirisini okudular. Daha sonra elçilik önünde siyah çelenk bıraktılar ve Çinlilerin insanlık dışı işraatlarını protesto eden sloganlar söyleyerek dağıldılar.

ÇİN HEYETİNE MÜNİH'TE PROTESTO

Çin Parlamento Başkanı Çiao Şi'nin kalabalık bir heyetle Bavyera eyaleti'nin başşehri Münih'e gelişini protesto eden Avrupa Doğu Türkistanlılar Birliği, Yeşiller ve Tibet destek gruplarıyla birlikte bir gösteari düzenledi. Gösteriye, Münih'teki Türk derneklerinin üyeleri de katıldı. Avrupa Doğu Türkistan Birliği, Alman politikacılarına, halkına ve basınına Almanca bildirimler dağıttı.

Avrupa Doğu Türkistan Birliği Genel Sekreter Yardımcısı Asgar Can, Bavyera Parlamento Binası önünde Almanca olarak yaptığı konuşmada, Çiao Şi'nin Almanya ziyaretinden önce Çinlilerin bazı siyasi tutukluları serbest bıraktığını , bununla Alman kamuoyunun gözünün boyanmak istendiğini bildirdi, Asgar Can, Yalnız 1993 yılında Tibet'te 230 ve Doğu Türkistan'da 135 kişinin sırf siyasi nedenlerle tutuklandığını belirtti.

BAŞSAĞLIĞI

Doğu Türkistan Hükümeti Sabık Genel Sekreteri,
Doğu Türkistan Vakfı ve DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ
Dergisinin Kurucusu, Doğu Türkistan Türklerinin Lideri

Sayın İSA YUSUF ALPTEKİN'in 70 yıllık mücadele ve
hayat arkadaşı Muhterem H.FATMA AL PTEKİN Hanımefendi
6.3.1994 günü Hak'kın rahmetine kavuşmuştur.

Merhumeye Cenba-i Allah'tan rahmet ve mağfiret
kaderli ailesine ve bütün Doğu Türkistanlılara baş sağlığı
dileriz.

Em.Gn.M.Rıza BEKİN
DOĞU TÜRKİSTAN VAKFI BAŞKANI

قايندۇلۇق ماتەم خەۋىرى

شەرقى تۇركىستان ھۆكۈمىتىنىڭ سابىق باش سېكرىتارى، شەرقى تۇركىستان
مىستان ۋە خېيى ۋە شەرقى تۇركىستان ئاۋازى ژورنىلىنىڭ قۇرغۇچىسى، شەرقى
تۇركىستانلىقلارنىڭ رەھبىرى جانا بى ئىيسا يۈسۈپ ئالپنىمىنىڭ يەتمەش يىلى
لىق مۇجادىلە سەپدىشى، سۈيۈملۈك خانىمى - مۇھىتىرەم ھاجى فاتىمە خانىم 1994 -
يىلى 3 - ئاينىڭ 6 - كۈنى كىسەل سەۋەبى بىلەن داۋالاش ئۈنۈم بەرمەي، ئاللاننىڭ
رەھىمىتىگە ئېرىشىپ، باقى ئالەمگە سەپەر قىلدى.
ئاللاھتىن، مەرھۇمە گەرەھمەت ۋە مەغپىرەت، مۇسبەتلىك ئائىلە - تاۋاباتلىرى
ۋە شەرقى تۇركىستانلىقلار غائەك چوڭقۇر ماتەم - تەزىيىمىزنى بىلدۈرۈمىز.

شەرقى تۇركىستان ۋە خېيى رەئىسى:

گېنىرال مەھمەت رىزايەكىن

قىسقا خەۋەرلەر قىسقا خەۋەرلەر قىسقا خەۋەرلەر

۱ قازاقىستاننىڭ ئالما تاشەھرىدە شەرقى تۈركىستان مۇھاجىرلىرىنىڭ چىن ئاتوم يىدارىسىنىڭ قاراشى ناما يىشى بولۇپ ئوتتۇرىسى ۱۹۹۳ - يىلى ۸ - ئاينىڭ ۲۸ - كۈنى قازاقىستان ئازاتلىق پارتىيىسى ، كونگرە پارتىيىسى ۋە ناۋادا شەھەر مەھكىمىسى ئۆزىنىڭ تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلغان ناما يىشتا ئاماننى ئاسىيە ، ئولجاس سۇلايمان ئوغلى ئوتتۇرىسى سۆزلىدى ، ناما يىشى ئامان شەرقى تۈركىستاننىڭ چىگراسى قورغاسنىڭ قېشىغىچە بېرىپ ، چىن زوراۋانلىرىغا قاراشى ئارا - زىلىق بىلدۈردى ، ناما يىشى چەتئەل مۇخپىرلىرىنىڭ دىققىتىنى قوزغىدى .

۲ قورچاق رەئىس تومۇرداۋامەت ۱۹۹۳ - يىلى ۸ - ئاينىڭ ۲ - كۈنى قازاقىستانغا ئازىيە تەككەلگەندە چىن ئەلچىخانىسى ئالدىغا توپلانغان ناما يىشى ئامان تەرىپىدىن ئۇچ سائەتكە قەدەر قانداق قويۇلدى ، ناما يىشىچىلار بۇغالىچىنىڭ چىن - يەتلىرىنى پاش قىلىپ شۇ ئار تولىدى ، بىخەتەرلىك قوغداش قىسىملىرى ناما - يىشىچىلارغا ھىچبىر مۇداخىلە قىلمىدى ، چىن ھۆكۈمىتى بۇ مۇناسىۋەت بىلەن قازاقىستان ھۆكۈمىتىگە ئازاتلىق بىلدۈردى .

۳ شەرقى تۈركىستاندىن كەلگەن بىر پارچە مەخپى خەتنە ؛ بۇلتۇر ۱۱ - ئايدا شەرقى تۈركىستاننىڭ غەربى جەنۇبىدا چىنلار تەرىپىدىن 4،5 بال دەپ ئېلان قىلىنغان يەرتەۋرە شىنىڭ ئەمەلىيەتتە 7 بال ئەتراپىدا بولغانلىقى ، بۇ جايىنىڭ ناھايىتى ئېغىر ۋە يىران قىلىنغانلىقى ، ئاتۇش ، ئوپال ، بارىن قاتارلىق جايلاردا يېرىم كېچىدە تەۋرىگەن يەرنىڭ نۇرغۇن جان ، مال قايغۇسى ئېلىپ كەلگەنلىكى ، ئۆيىسىز قالغان خەلقنىڭ گەملىرىدە يىتىملىك ئاتقانلىقى ، چىنلار بولسا بۇ رايوندىكى ۋە قەلەرنى ھازىرغىچە مەخپى تۇتۇۋاتقانلىقى خەۋەر قىلىندۇ .

۴ ۱۹۹۳ - يىلى ۱۱ - ئاينىڭ ۲ - كۈنى قەشقەرنىڭ نەزەرباغ ۶ - دادۇيىدىكى قىسقىچىلىق مۇھەممەت سەبىت ئىسىملىك كىشى قورغان كۆۋرۈك بېشىدىكى كىچىك بازار يولىدا كىتىمۇ ئاتقاندا بىر دۇكاندار خىتاي تەرىپىدىن مىللىتى بىلەن ئىستىپ ئولتۇرۇلگەن . قاتتىل خىتاي سوراقتا ؛ « ئۇنى ئىست ئوخشايدۇ دەپ ئىتىمۇ - تىمىتىمەن » دەپ جاۋاب بەرگەن .

۵ سەئۇدى ئەرەبىستاندىكى يۇرتداشلار سىز ئۆمۈرگە كەلگەن قازاقىستان ئازات پارتىيىسى رەئىسى ئاماننى ئاسىيەگە ئالتۇن قىلىچ تەقدىم قىلدى .

قىسقا خەۋەرلەر   قىسقا خەۋەرلەر   قىسقا خەۋەرلەر

① بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىدا ۋە كىلى بولمىغان مىللەتلەر تەشكىلاتى — ئونپو — نىڭ باش سىكرىتارى ، تىبەت رەھبىرى دالاي لاما نىڭ سىياسى مەسلىھەتچىسى ، بىرلىك كومىتېتىنىڭ ھوقۇق مەسلىھەتچىسى مايكىل ئەفەندى مەخسۇس زىيارەت ئۈچۈن ئىستانبۇلغا كىلىپ رەھبىر بىمىز ئىيسا ئالپتىكىننى زىيارەت قىلدى . شەر-قى تۈركىستانلىقلار مەخسۇس ئويغۇرچە يىمەك زىياپىتى ئۆتكۈزۈپ ئۇنى كۈت-دۈالدى ھەمدە ئوچۇق — ئاشكارا سۆھبەتلىشتى .

② تۈركىيىنىڭ سابىق مەدەنىيەت مىنىستىر مەسلىھەتچىسى دوكتور مەھمەت ئۆندە رېپېتىنداماقالا يىزىپ ۋە سۆھبەت بايان قىلىپ ، تۈركى تىللار دىۋانىنىڭ ئاپ-تورى ، بۈيۈك ئالىم مەھمۇت قەشقىرىنى خاتىرىلەش يۈزسىدىن ۱۹۹۶ — يىلى « مەھمۇت قەشقىرى يىلى » قىلىپ بىكىتىشنى تەشەببۇس قىلدى .

③ بارىن ئازاتلىق كۆرىشىنىڭ قەھرىمانى ، ئورۇش قوماندانى ۋە پارىتپە شوپىسى-نىڭ مۇئاۋىنى جامال مۇھەممەت چىن ئىستىبىداتلىرىنىڭ تۈرۈمچى ، سانجى تۈرمى-لىرىگە قامالغاندىن كىيىنمۇ قەتئى تەۋرەنمەي كۆرەش قىلىپ ، ۱۹۹۳ — يىلى ۷-ئاينىڭ ۱۷ — كۈنى قەھرىمانلارچە شىھىت بولدى .

④ قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ ئاتۇش ناھىيىسىنىڭ ھۆكۈمەت مېھمانخانىسى پار تىلاش كۈچى يۇقىرى بولغان بىر قىتىملىق پار تىلاشتا ۋەيران قىلىندى . ئۆلۈم خەۋىرى قەت-ئى مەخپى تۇتۇلدى . چۈنكى چىن ھۆكۈمەرانىلىرى ئويغۇر تۈركلىرىگە بىسىم ئىش-لىتىپ ، ئۇلارنى تۇتقۇن قىلىش مەخسۇس دەھەردا يىم بۇنداق ۋە قەلەرنى مەخسەت-لىك ھالدا ئويۇشتۇرۇپ تۇرىدۇ .

⑤ خوتەن شەھىرىدە ئۆلۈم جازاسىغا ھۆكۈم قىلىنىپ ۱۸ ياشقا تولمىغانلىقتىن ئىك-كى يىلى كىچىكتۈرۈپ ئىجرا قىلىشقا قالدۇرۇلغان ئابدۇراخمان ئىسىملىك يىگىت ۱۹۹۳ — يىلى ۸ — ئاينىڭ ۱۱ — كۈنى خەلق مەيدانىدا ئاممىلىك ۋە ھىشىلەرچە ئېتىپ تاشلاندى . جىنايىتىنى ئىنكار قىلغان ، چىنلارنىڭ ئادالەتسىزلىگىنى پاش قىلغان شىھىت ئابدۇراخماننى چىنلار ئۆلۈم مەيدانىغا ئىلىپ چىققاندا ئۇنىڭ ئاغ-زىنى سىمدامە ھەكەم باغلاپ تاشلىغان ئىدى .

فوتۇگراف فۇئات خۇدا بەردىنىڭ سىم كۆڭەزمىسى ئېچىلدى

شەرقى تۈركىستانلىق ياش فوتۇگراف فۇئات خۇدا بەردى ئىسمائىل ھاچىم ئوغلى ۱۹۹۳-يىلى ۱۱-ئاينىڭ ۱۲-كۈنىدىن ۲۷-كۈنىگىچە ئىستانبۇل نەشىرىيات مۇزىيىسىدا ۵۱ پارچە رەسىمدىن تەركىپ تاپقان «شەرقى تۈركىستان» ناملىق رەسىم-لەر كۆرگەزمىسى ئاچتى. كۆرگەزمە ئالاھىدە داغدۇغابىلەن باشلاندى، بىر مۇنچە مەتبۇئات ئورۇنلىرى بۇ ھەقتە ئالدىن ئاخبارات بەردى. كۆرگەزمىگە شەرقى تۈركىستانلىقلار، تۈركىيىنىڭ رەسىم ھەۋەسكارلىرى ۋە كەڭ ئالماقتاشتى.

كۆرگەزمىنىڭ ئاخىرقى كۈنى نۇرغۇن كىشى قاتناشقان كۈلەڭگەرەسىم كۆرسۈتۈش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدى. فوتۇگراف فۇئاتنىڭ يېقىنقى يىللاردىن بېرى يۇرتقا بېرىپ تارتىپ كەلگەن بۇرەسىملىرىنى ئىنقار، ئېزىم، قەيسىرى شەھەرلىرىدىمۇ كۆرگەزمە قىلىش نىشانىغا ئاقتا.

زور نىلىمىز قېرىندىشىمىز فۇئاتنىڭ بۇ ئىجادىيە تىلىرىنى قىزغىن تەبرىكلەيدۇ. ئۇنىڭ يەنىمۇ كۆپ نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈشىگە تىلەكداشلىق بىلدۈرىدۇ.

شەرق تۈركىستان ھەمكارلىق دەرىجىسى ئىستانبۇلدا

پائالىيىتىنى باشلىدى

۱۹۹۳-يىلى ۶-ئايدا ئىستانبۇلدا قۇرۇلۇپ، بۇ يىلى ۲-ئايدا تەسلىقلانغان شەرقى تۈركىستان ھەمكارلىق دەرىجىسى شەرقى تۈركىستان مىللىي قۇرۇلتىيىنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇش، ئىنسان ھەقىقىتى ۋە ھوقۇقلىرىدىن مەھرۇم بولغان، زۇلمەت ئاستىدا ياشاۋاتقان شەرقى تۈركىستانلىقلارنىڭ ھۆرلۈك، مۇستەقىللىققا ئېرىشىش ئارزۇسىنى دۇنياغا ئاڭلىتىش مەخسەتدە قۇرۇلغان بولۇپ، ھازىر سىمى پائالىيىتىنى باشلىۋەتتى. ۲-ئاينىڭ ۵-كۈنى ئۆتكۈزۈلگەن تۇنجى قېتىملىق قۇرغۇچى ھەيئەتلەر يىغىنىدا ئاخىرقى ئىدارە ھەيئىتى تەشكىللىنىپ كىلەر يىللىق سايلامغا تەييارلىق خىزمەتلىرى ۋە ۋەزىپىلەر ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

مۇھاجىرە تىتىكى شەرقى تۈركىستانلىقلار شېھىتىلەر ئۈچۈن
خەتمە قۇرئان تىلاۋىتى ئۇيۇشتۇردى

مۇھاجىرە تىتىك ياشاۋاتقان شەرقى تۈركىستانلىق ئويغۇر تۈركلەر ئۆز يۇرتىدا -
رەسدىكى ماددى ۋە مەنەئى ئىسكەنجىگە ، مىللى قىرغىنچىلىققا ئۇچراۋاتقان خەلق -
نىڭ ئەزىز ۋە تىنىنى قۇتۇلدۇرۇش يولىدا ھاياتىنى پىدا قىلغان شېھىتىلەر نىڭ
روھىغا ئاتاپ ۱۹۹۴ - يىلى ۱ - ئاينىڭ ۱۶ - كۈنى ئىستانبۇل ئاتا كۆي جامىسىدا -
دەخەتمە قۇرئان تىلاۋىتى ئۇيۇشتۇردى .

شەرقى تۈركىستانلىقلار نىڭ پېشىقە دەمرە ھېمىرى ئىيسا ئالپتىكىنىڭ تەشكىل -
لىشى بىلەن ئۇيۇشتۇرۇلغان بۇ قىتتىمقى خەتمە ۋە مەۋلۇد شىرىفى ئىستانبۇل مۇف -
تىبلىگى باش ۋەزچىسى ئادەم ئېرىم ئۇستاز ۋە مەۋلۇتچى قارىيلار تەرىپىدىن ئى -
لىپ بىرىلدى . مەۋلۇد تىنى ئەۋەل ساپىق پارلامىنت ئەزاسى فەيزوللا دەيمىرلى ، ئا -
دەم ئېرىم ، ئىيسا ئەفەندى قاتارلىق كىشىلەر مۇھىم سۆز قىلدى .

خەتمە ۋە مەۋلۇد شىرىفىگە ساپىق مىنىستىرلاردىن رىفا ئىددىن شاھىن ، تۈركىيە
سودا سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى ساپىق باشلىقى ئەلى جۇشقۇن ، شەرقى تۈركىسى -
تان ۋە خېمى باشلىقى مەتەرزىبىكىن ، قەيسىرى دەرنەك باشلىقى مەتەرزىبىكىن ،
ئىستانبۇل كۆچمەنلەر دەرنىگى باشلىقى ئابدۇۋەلجان ۋە ھەيۋەتلىك جامائەت قو -
شۇلدى . مۇراسىم ئاخىرىدا ئىستانبۇل مۇفتىسى سالاھىددىن كايىغاۋاكالىمتەن
ۋەزچى ئادەم ئېرىم تۈرك ۋە ئىسلام شېھىتىلىرى ۋە قۇتۇلۇش كۆرسىتىلىۋاتقان
مۇسۇلمانلار ئۈچۈن تەسىرلىك دۇئا ئوقۇدى .

"ئاسارە تىتىكى تۈرك ، مۇسۇلمان دولىتى شەرقى تۈركىستان "

ناملىق رەسىملىك كىتابچە نەشىر قىلىندى

ۋە خېمىزنىڭ تەتقىقات مەركىزى تۈزگەن ، ئويغۇرچە ، تۈركچە ، ئەرەبچە ۋە ئىند -
گلىز تىللىرىدا نەشىر قىلىنغان بۇ كىتاب ۱۶ بەتلىك ، ۹۵ پارچىدىن ئارتۇق رەگ -
لىك رەسىمدىن تەركىپ تاپقان بولۇپ ، بۇ كىتابتا شەرقى تۈركىستاننىڭ تارىخى ،
جۇغراپىيىسى ، ئىختىساسى ، سىياسى ئەھۋالى قىسقىچە تونۇشتۇرۇلغان ، بولۇپ -
مۇ چىنلارنىڭ سىياسى زۇلمى ۋە ئىختىساسى بۇلاك - تالاک سىياسەتلىرى قاتتىق
پاش قىلىنغان . بۇ كىتاب يېقىندا پۈتۈن دۇنياغا ئاشكارا تارقىتىلدى .

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى

نى تەكىتلەيدۇ. بۇ خىل ھەمكارلىقنى جانلاندۇرۇش ئۈچۈن مەخسۇس ھەمكارلىق گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

كومىتەت، لوپنۇر ئاتوم يادروسىنىڭ ئىشلىتىش، كۆمۈلۈش ئاتوم ئىشلىتىش، تەبىئىي بايلىقلارنىڭ تالان-تاراج قىلىنىشى نەتىجىسىدە بارغانسېرى ئىشلىتىش-ئۆلتۈرۈش مۇھىم بۇلغىنىشىدىن قاتتىق تەھدىت ھېس قىلىدۇ. تەھدىتتىن بۇ ئۈچ دولەتكىلا ئەمەس، ئوتتۇرا ئازىيا جۇمھۇرىيەتلىرى، پاكىستان، ئاۋغانىستان، ھىندىستانلار غىمۇ زور تەھدىت ئىكەنلىكىنى ئەسكەرتىدۇ.

كومىتەت، شەرقى تۈركىستان، تىبەت، ئىچكى موڭغۇلىستان خەلقلەرنى ئاز سانلىق ھالغا چۈشۈرۈپ قويغان چىن ھۆكۈمىتىنىڭ كۆچمەن كەلكۈنى ۋە تۇغۇت چەكلىمە شەرتىنىڭ بۇ ئۈچ دولەت خەلقلەرنى يىلتىزىدىن قۇرۇتۇۋېتىشىنى سىياسەتتىن دېھپەلەيدۇ.

كومىتەت، شەرقى تۈركىستان، تىبەت، ئىچكى موڭغۇلىستان خەلقلەرنىڭ مىللىي مۇستەقىللىق، دېموكراتىك كۆرەشلىرىنىڭ ھەرگىزمۇ چىنلارنىڭ ئىتتىپاقىدىن ئىزدەك كونا ھاكىمىيەت تۈزۈملىرىنى ياكى پادىشاھلىق، فوندىئامېنتالىست ھاكىمىيەت تۈزۈملىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئەمەلىيىتىنى ئالاھىدە تەكىتلەيدۇ.

كومىتەت، پۈتۈن دۇنيا جامائەتچىلىكىنى بىزنىڭ ھەققانى كۆرەشلىرىمىزنى يېقىندىن قوللاپ-قۇۋەتلەشكە چاقىرىدۇ.

كومىتەت، چىن دېموكراتىك چىنلىرىنى كەلگۈسىدىكى دوستلۇق، ھەمكارلىشىش-ئىشلىتىش ئاساسىنى يارىتىش ئۈچۈن بۇ ئۈچ دولەت خەلقلەرنىڭ ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەش ۋە مىللىي مۇستەقىللىق كۆرسىتىش ئىشلىرىنى ئىشلىتىپ، بۇ كۆرەشنى قوللاش قۇۋەتلەشكە تەشەببۇس قىلىدۇ.

قىرغىزىستان مىللىيەت ۋەكىلى، ئۇيغۇرلار ئىتتىپاقى جەمئىيىتى باشلىقى نۇر مەھمەت كەنجى ئوغلى ۋە خېمىزدە

زىيارەتتە بولدى

مۇنختىكى يېغىنغا قاتنىشىپ قايتقان نۇر مەھمەت كەنجى 1993 - يىلى 12 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئىستانبۇلغا كېلىپ ۋە خېمىزدە زىيارەتتە بولۇپ، كۆپچىلىككە قىزغىن سۆز سۆيلىدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىدىن ۋە گېرمانىيەدىكى قۇرۇلتاي ھەققىدە مەلۇمات بەردى ھەمدە قىزغىن كۆتۈرۈلدى.

شەرقى تۈركىستان ، تىبەت ، ئىچكى موڭغۇلىستان خەلقلىرى
بىرلىك كومىتېتىنىڭ قىتئەلىق قۇرۇلتىيى
مۇختاۋ تىكۈزۈلدى

1993-يىلى 11-ئاينىڭ 21-، 22-كۈنلىرى گىرمانىيىنىڭ مۇنخ شەھىرىدە شەرقى تۈركىستان ، تىبەت ، ئىچكى موڭغۇلىستان خەلقلىرى بىرلىك كومىتېتىنىڭ 4-قىتئەلىق قۇرۇلتىيى تەنتەنىلىك ئۆتكۈزۈلدى . قۇرۇلتايدا 1985-يىلىدىن بۇيانقى خىزمەتلەر كۆزدىن كۆچۈرۈلدى ، يېڭى خىزمەتلەر ئوتتۇرىغا قويۇلدى ۋە يېڭى رەھبەرلىك ئورگانلىرى سايلانغانلىقى چىقىلدى .

سىياسى مەسلىھەت كېڭەش رەئىسلىكىگە ئىيسا ئالپتىكىن ، توققۇز كىشىلىك ئالى رەھبەرلىك ئورگانىغا شەرقى تۈركىستاندىن ئىركىن ئالپتىكىن ، نۇرمەمەت - كەنجى ، سۇلتان مەھمۇتلار ، ئىچرا كومىتېتىنىڭ باشلىقىغا ئىركىن ئالپتىكىن ، مۇئاۋىن باشلىقىغا مەتتىمىن ھەزەرە تەرسايلىنى ، يىغىن ئاخىرىدا ئورتاق كىشىلىك شەرت قىلىق « مۇنخ خىتا پىنامىسى » ماقۇللاندى . ئۇنىڭ ئاساسى مەزمۇنىنى تۆۋەندىكىچە ئېلان قىلىمىز :

كومىتېت ، شەرقى تۈركىستان ، تىبەت ، ئىچكى موڭغۇلىستان خەلقلىرىنىڭ مىللى قۇتۇلۇش كۆرسىنىش بىرلىكىگە بىرلىككە كىرىشكەن دولەت - لەر تەشكىلاتى پىرىنسىپلىرىغا ، ئىنسان ھەقلىرى ئومۇمى باياننامىسىدا يەنە ئالغان ھۆججەتلەرگە ۋە دىموكراتىيىگە ھۆرمەت قىلىدۇ .

كومىتېت ، شەرقى تۈركىستان ، تىبەت ، ئىچكى موڭغۇلىستان خەلقلىرىنىڭ تارىختىن بۇيانقى مەدەنى مۇناسىۋەتلىرىنىڭ مۇستەھكەملىكىنى ، چىن ئاسارىتى نەتىجىسىدە كۈچلۈك ئىتتىپاقى شەكىللەنگەنلىكىنى ۋە ئازاتلىق ، ھۆرلۈككە بولغان ئورتاق ئارزۇسىنىڭ كۈچەيگەنلىكىنى جاكارلايدۇ .

كومىتېت ، شەرقى تۈركىستان ، تىبەت ، ئىچكى موڭغۇلىستان خەلقلىرىنىڭ ئورتاق ئارزۇسىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن تارىخى پۇرسەتلەردىن پايدىلىنىش - نىڭ زۆرۈرلىكىنى تەكىتلەپ بىرلىك ، باراۋەرلىك رولىدا مەملىكەت ئىچى - سىرتىدا ، بىرلىك كۆرەشلىرىنى كۈچەيتىدىغانلىقىنى جاكارلايدۇ .

كومىتېت ، مۇستەقىللىق كۆرەشلىرىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن ئۆز ئارا سىياسى ، ئىقتىسادى ۋە باشقا جەھەتلەردىكى ھەمكارلىقنى ئىلگىرى سۈرۈشنىڭ زۆرۈرلىكىگە -

ئامىرىكىدا تۈرك دۇنياسى قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى

1993 - يىلى 12 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن 5 - كۈنىگىچە ئامىرىكىنىڭ پايىتەختى ۋاشىنگتوندا 3 - قىتىملىق تۈرك دۇنياسى قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى. تۈرك دۇنياسى تەتقىقات ۋە خىپى، تۈرك ئامىرىكا دەرنەكلەرفىدىراتسىيونى ۋە تۈرك دۇنياسى دىموگرافىيىنى ئىلگىرى سۈرۈش ۋە خىپى تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلغان بۇ قۇرۇلتاينىڭ پۈتۈن تۈرك دۇنياسىنىڭ ۋەكىللىرى قاتناشتى، شەرقى تۈركىستانغا ۋە ئاكالىمىن نوپۇز كىتىمكى دەرنەكلەرفىدىراتسىيونىنىڭ ۋەكىلى غۇلامىدىن پاختا قاتناشتى. ئۇ سۆزگە چىقىمىپ شەرقى تۈركىستاننىڭ ھازىرقى ئىچىنىشىمىزلىق ئەھۋالىنى تونۇشتۇردى ۋە توۋەندىكى تەلەپلەرنى ئورتىغا قويدى:

بىرىنچى، قىزىل چىنىنىڭ شەرقى تۈركىستاننىڭ لوپنۇر رايونىدا ئىلىپ بېرىلمىۋاتقان ئاتوم يادروسىنى تۇتۇش ئۈچۈن بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى باش كاتىبىغا ۋە بارلىق دۆلەت باشلىقلىرىغا ھەمدە چىن ھۆكۈمىتى باشلىقىغا تۈرك دۇنياسى قۇرۇلتىيى نامىدىن مۇراجەت قىلىش.

ئىككىنچى، شەرقى تۈركىستانغا كەلتۈرۈلۈپ بېرىلگەن ئىقتىسادىي تۈگۈش ئۈچۈن بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىغا، ئىنسان ھەقلىرى تەشكىلاتىغا ۋە باشقا ئورگانلارغا مۇراجەت قىلىش.

ئۈچىنچى، ئامىرىكىدىن ئاڭلىتىلماقچى بولغان «ھۆر ئاسىيارادىئوسى» بىلەن «ئامىرىكا ئاۋازى رادىئوسى» پىرۇگراممىلىرىدا ئۇيغۇرچە ئاڭلىتىلىشىغا ۋاقىت ئاجرىتىش ھەققىدە مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا ئىلتىماس قىلىش.

تۈرك دۇنياسى تەتقىقات ۋە خىپىنىڭ ئىدارە ھەيئىتى باشلىقى پىروفىسسور دوكتور تۇران يازغان، تۈرك ئامىرىكا دەرنەكلەرفىدىراتسىيونىنىڭ تۈرك دۇنياسى كومىتېتىنىڭ باشلىقى دوكتور ئەھمەت ئەلى ئارىلان ۋە تۈرك دۇنياسى دىموگرافىيىنى ئىلگىرى سۈرۈش ۋە خىپىنىڭ ئىدارە ھەيئىتى باشلىقى خېلىل شىۋىگىنلەرنىڭ ئىمزا سىزى بىلەن قۇرۇلتاينىڭ باياناتى ئىلان قىلىندى.

شەرقى تۇر كىستان جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ قۇرۇلغانلىقى
خاتىرىلەندى

1933-يىلى 11-ئاينىڭ 12-كۈنى قەشقەردە قۇرۇلغان "شەرقى تۇر كىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى" نىڭ 65 يىللىقى، 1944-يىلى 11-ئاينىڭ 12-كۈنى غۇلجىدا قۇرۇلغان "شەرقى تۇر كىستان جۇمھۇرىيىتى" نىڭ 49 يىللىقى ئىستاتىبۇلدىكى ھەممەتلىرى تەرىپىدىن داغدۇغىلىق خاتىرىلەندى.

شەرقى تۇر كىستان ۋە خېنىڭ تەشكىللىشى، ئىستاتىبۇل كۆچمەنلەردەرنىڭ، قەيسىرى مەدەنىيەت ھەمكارلىق دەرنىڭ ۋە ئىستاتىبۇلدا ئېڭىدىن قۇرۇلغان شەرقى تۇر كىستان ھەمكارلىق دەرنىڭ ئىشلىتىش بىلەن 1993-يىلى 11-ئاينىڭ 13-كۈنى دىيانەت ۋە خېنىڭ ئىستاتىبۇل جالال ئوغللىدىكى يىغىن زالىدا ئېچىلغان خاتىرىلەش يىغىنى قۇرئانى كېرىم قىرائىتىدىن كىيىن باشلاندى.

يىغىنغا ۋە خېنى باشلىغى مەمەت سزاپىكىن، تۇركىيە گېزىتى تاشقى سىياسەت يازارى، نىجاتى ئۆزفاتورا، تۇركىستانلىقلار دەرنىڭ ۋە تۇر كىستان تەتقىقات ۋە خېنى باشلىغى پروفىسسور دوكتور ئاخات ئەندىجانى، ئۆزبېكىستان بىرلىك پار تىيىسى رەئىسى ئابدورېھىم پولاتتوپ، كۆچمەنلەردەرنىڭ باشلىغى ئابدۇۋەلىجان، قەيسىرى دەرنەك باشلىغى مەمەت جانتۇرك، ۋە خېنى مۇئاۋىنى دوچان دوكتور سولتان ماھمۇت قەشقەرلى، ۋە خېنى باش كاتىبى، ھەمكارلىق دەرنىڭ قۇرغۇچى ئەزاسى مەمتىمىن ھەزرىت قاتارلىقلار قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. يىغىنغا رەھبىرىمىز ئىيسا يۈسۈف ئالپتىكىن كىسەل سەۋەبى بىلەن قاتنىشالمىغانلىقتىن ئۇنىڭ دوكلاتىنى ئوغللى ئارسلان ئالپتىكىن كۆپچىلىككە ئوقۇپ بەردى.

داغدۇغۇلۇق ئۆتكۈزۈلگەن بۇ يىغىننىڭ ئاخباراتى تىگىرت ۋە سامان يولى تىلىدە - ئۆزىيە سىتان ئىسلىرى تەرىپىدىن ھەمدە ھەرخىل گېزىتلەر ئارقىلىق ئىلان قىلىندى. يىغىن مونا سۆزى بىلەن شەرقى تۇر كىستان ھەمكارلىق دەرنىڭ 16 سەھىپىلىك رەكلىك رەسىملىك مەخسۇس سان گېزىت نەشىر قىلىپ تارقىتىدۇ.

قارار ۋە تەشەببۇسلارنى يەنە بىر قېتىم تەكىتلەشنى ئۈمىت قىلىدۇ .

2 - رابىئىئا قۇرغۇچى مەجلىسى ، ئىسلام ۋە خەلقئارا تەشكىلاتلارنى ، نوۋە تىلىك ھەم مەخسۇس يىغىنلىرىدا شەرقىي تۈركىستان مەسلىھەتچىسىنىمۇ نەزەرگە ئېلىپ ، تۈركىستانلىق مۇسۇلمانلارغا قاراشى جىنايەتلەرنى ھەر تەرەپكە ئاڭلىتىشقا چاقىرىدۇ .
3 - قۇرغۇچى مەجلىس ، شەرقىي تۈركىستان مۇسۇلمانلىرى مەسلىھەتچىسىنى نەزەردە تۇتۇپ ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىچىدىكى قىيىن ئەھۋالنى ئىسلام دۇنياسىغا ۋە خەلقئارا جامائەتچىلىكىگە بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئىسلام ۋە خەلقئارا مەتبۇئات ، تەشۋىقات ئورگانلىرىنى مەسئۇلىيەتكە چاقىرىدۇ .

4 - قۇرغۇچى مەجلىس ، ئىسلام سىياسىتى ۋە مەدەنىي مەسلىھەتچىسىنى موزاكىرە قىلىدىغان يىغىنلارغا ، ئىسلام ۋە خەلقئارا تەشكىلاتلار ئۇيۇشتۇرغان يىغىنلارغا شەرقىي تۈركىستان مۇسۇلمانلىرىنىڭ ۋەكىللىرىنىمۇ چاقىرىپ ، ئۇلارنىڭ ۋەكىللىرىنىڭ ۋەزىيەتچىسىنى خەلقئارا جامائەتچىلىكىگە ئاڭلىتىشى ئۈچۈن ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىشىگە چاقىرىدۇ .

5 - رابىئىئا قۇرغۇچى مەجلىسى ، ئىسلام دولەتلىرىنى ۋە خەلقئارا تەشكىلاتلارنى چىن خەلق جۇمھۇرىيىتى بىلەن بولغان دىپلوماتىك مۇناسىۋەتلىرىدىن پايدىلىنىپ ئۇلاردىن شەرقىي تۈركىستاندا ئىشلىتىپ بىرىلىۋاتقان ئاتوم بادرۇسىنىڭ قىلىرىنى توختۇتۇشنى بۇسۇنلارنىڭ ئىنسان ۋە مۇھىتىنىڭ بۇلغۇنىشىدىن كېلىپ چىققان زىيانلىرىنى يوق قىلىشىنى ، خىتتاي كۆچمەنلىرىنى توختۇتۇشنى تەلەپ قىلىشقا چاقىرىدۇ .

6 - قۇرغۇچى مەجلىس ، ئىسلام ھۆكۈمەتلىرىنى ، ئىسلام تەشكىلاتلىرىنى ۋە ئىسلام ئونۋېرسىتېتلىرىنى شەرقىي تۈركىستانلىق ياشلارنىڭ يۇرتلىرىدا تەلىم-تەربىيە ۋە باشقۇرۇش كادىرلىرىنى يېتىشتۈرۈشكە ياردەمچى بۇلىدىغان تىخنىكىلىك ۋە مۇتەخەسسسلەرنى تەربىيەلىشى ئۈچۈن ئوقۇش خىراجىتىنى ئاجرىتىشقا چاقىرىدۇ .

7 - قۇرغۇچى مەجلىس ، چىن خەلق جۇمھۇرىيىتى ئىچىدە پائالىيەت كۆرسىتىۋاتقان تۈركىستان مىللىي تەشكىلاتلىرىنىڭ خىتتاي ئاسسىمىلىسىگە قارشى تىرىشكۈچىلىكىگە مەدەت بېرىش ئۈچۈن ھەرتۈرلۈك ئىختىساسى ۋە ئىلمى ياردەمچىلىرىنى تەمىن ئېلىشىنى تەۋسىيە قىلىدۇ .

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى

1. چىن خەلق جۇمھۇرىيىتى دائىرىسىدىكى شەرقى تۈركىستاندا پائالىيەت ئىشلىرىنى ئېلىپ بېرىشقا تۈركىستان مىللىي تەشكىلاتلىرىنىڭ خىتاي ئاسىمىلىيەت سىياسىتىگە قارشى ھەرىكەتلىرىنى مالىيە ۋە ئىلمىي ياردەملەر بىلەن قوللاش .
2. ئىسلام دۇنياسى ، خۇسۇسەن خەلقئارا تەشۋىقات ئورگانلىرىنى شەرقى تۈركىستاندىن مۇسۇلمانلىرىنىڭ مەسلىھىتىنى نەزەردە تۇتۇپ ئىسلام ۋە خەلقئارا تەشكىلاتلارغا مۇسۇلمانلارنىڭ ئېغىر ئەھۋالىنى ئاشكارىلاش ھەم تۇنۇتۇشقا چاقىرىش .
3. شەرقى تۈركىستان ياشلىرىنىڭ يۈرتلىرىدا تەلىم-تەربىيە ۋە باشقۇرۇش كادىرلىرىنى يېتىشتۈرۈشكە ياردەمچى بۇلىدىغان تىخنىك ۋە مۇتەخەسسسلەر ئىشلىرىنى تەربىيەلىنىش خىراجىتى بىرىش ھەققىدە پۈتۈن ئىسلام ھۆكۈمەتلىرىگە ، ئىسلام تەشكىلاتلىرىغا ۋە ئۇلارنىڭ ئۈنۈر سىستېمىلىرىغا چاقىرىش قىلىش .
4. ئىسلام ۋە خەلقئارا تەشكىلاتلارنىڭ ئۆزۈمگە ، مەخسۇس يىغىنلىرىدا شەرقى تۈركىستان مەسلىھىتىگە ئەھمىيەت بېرىش ، ئۆيەردىكى مۇسۇلمانلارغا قارشى ئىشلىرىنى ئېلىۋېتىش ۋە بىسىمنى دۇنيا جامائەتچىلىكىگە تونۇتۇش ھەققىدە چاقىرىش قىلىش .
5. چىن ھۆكۈمىتىنىڭ شەرقى تۈركىستاندا ئاتوم يادروسىنىڭ تۇتۇشۇشى ، سىناقلارنىڭ ئىنسانلارغا ۋە مۇھىتقا كەلتۈرگەن زىيانلىرىنى يوق قىلىشى ئۈچۈن ئىسلام دۆلەتلىرىنى ، دۇنيا تەشكىلاتلىرىنى چىنغا بىسىم ئىشلىتىشكە چاقىرىش .
6. خەلقئارا ۋە ئىسلام دۇنياسى تەشكىلاتلىرىنىڭ ئىسلام سىياسىتى ۋە مەدەنىيەت-سىياسەت توغرىسىدىكى يىغىنلىرىغا شەرقى تۈركىستان ۋە كىلىلىرىنى چاقىرىش ، داۋاسىنى دۇنياغا ئاڭلىتىشى ئۈچۈن شارائىت ھازىرلاپ بېرىش .
7. چىن خەلق جۇمھۇرىيىتى بىلەن بولغان دىپلوماتىك ئالاقىلەرنى نەزەردە تۇتۇپ شەرقى تۈركىستاندىكى ئاتوم يادروسىنىڭ تۇتۇشۇشى ، بۇددىست خىتايلار كۆچمەنلىكىنى توسۇش ئۈچۈن ئىسلام دۆلەتلىرىنى ۋە خەلقئارا تەشكىلاتلارنى چىنغا بىسىم ئىشلىتىشكە چاقىرىش .

دۇنيا ئىسلام بىرلىكى تەشكىلاتىنىڭ قارارى

1- قۇرغۇچى مەجلىس ، شەرقى تۈركىستان مۇسۇلمانلىرىنىڭ قانۇنىي ھەقلىرىنى قولغا كەلتۈرۈشى ئۈچۈن شەرقى تۈركىستانغا مۇناسىۋەتلىك بولغان ئىلگىرىكى

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى

چىننىنىڭ دىنى ئەر كىنىلىك سىياسىتىدىن مۇسۇلمان خىتايىلار (تۈڭگانلار) مەلۇم دە- رىجىدە مەنپەئەتلىك نەنگەن بولسىمۇ ، شەرقى تۈركىستان مۇسۇلمانلىرى ئوخشاشلا چەكلىمىگە ئۇچرىماقتا . چىنلار ئىككى يۈزلىمىلىك بىلەن ئىش ئىلىپ بارماقتا . مە- سىلەن ؛ شەرقى تۈركىستاندا قىزلار ئىسلام دىنىنى ئۆگىنەلمەيدۇ . قىزلارنىڭ ھىچقانداق دىنى پائالىيىتىگە يول قويۇلمايدۇ ، بىرمۇ قىزلار مەكتىپى ياكى جامە- لەردە قىزلار ئىسلام كۇرسى ئىچىلمىدى . چىن ھۆكۈمىتى ئەسلىدىكى جامىلەرنى يىتتەرسەك دەپ قاراپ ، يىڭى جامىئە سىلىشىنى چەكلىمەكتە . مەتبۇئاتتا ۱۹۹۲-يىلى ۵۰ ئىسلام مەكتىپىنىڭ تاقالغانلىقى ، ۱۵۳ يىڭىدىن سىلىنىۋاتقان جامىلەرنىڭ قۇرۇلۇشىنى چەكلىگەنلىكى خەۋەر قىلىنماقتا . چىننىڭ شەرقى تۈركىستاندا ئىلىپ بىرىۋاتقان ئىنسان ھەقلىرىگە قارشى تاجاۋۇزچىلىقى ۱۹۹۲-يىلى دۇنيا كەچۈ- رۇم تەشكىلاتى تەرىپىدىن ئىلان قىلىنغان دوكلاتتا پاش قىلىندى .

چىن ھۆكۈمىتىنىڭ زالىملارچە ھەرىكەتلىرى مۇسۇلمانلارنىڭ چىن ھۆكۈمىتى- گە قارشى قوزغۇلىشىغا سەۋەپ بولدى . ۱۹۹۰-يىلى ۴-ئايدا مەيدانغا كەلگەن با- رىن ۋە قەسى دەل جامىئە قۇرۇلۇشىنى توسىغان خىتاي ئوفىسىر ، ئەسكەرلىرى بى- لەن بولغان توقۇنۇشتا يۈز بەردى . كىيىن ۱۹۹۲-يىلى خوتەندە ئاياللارنىڭ تۇغۇ- تىنى چەكلەش زورلۇقىغا قارشى كۆتۈرۈلۈش مەيدانغا كىلىپ چىننىڭ تۇغۇت چەك- لەش ئورگانلىرى ، ئەسلىھەلىرى ۋە يىران قىلىندى . مەتبۇئاتتا خوتەننىڭ قارغۇ- نىدا ئاۋغانىستان مۇجاھىدلىرى كوممۇنىستلارنىڭ بويۇن تۇرۇقىدىن قۇتۇلغاندىن كىيىن ۋە سوۋىت بىرلىكى پارچىلىنىپ ئوتتۇرا ئازىيا جۇمھۇرىيەتلىرى مۇستە- قىلىشقا ئېرىشكەندىن كىيىن شەرقى تۈركىستاندا قارشىلىق ھەرىكەتلىرى چى- دىلەشمەكتە . بۇ جەردى ۋە زىيەتتە شەرقى تۈركىستان ۋە خېلى باشلىقى گېنېرال مە- مەت رىزا بىكىن ۱۹۹۲-يىلى ۱۲-ئاينىڭ ۱۲-۱۴ كۈنلىرى شەرقى تۈركىستان مىللى قۇرۇلتىيىنى چاقىرىپ شەرقى تۈركىستان مەسلىسى ھەققىدە مۇھىم قارار ، تەشەببۇسلارنى ماقۇللىدى .

دۇنيا ئىسلام بىرلىكى تەشكىلاتى شەرقى تۈركىستان مۇسۇلمانلىرى مەسلى- سىنى نەزەردە تۇتۇپ بۇلتۇر قۇرغۇچىلار مەجلىسى شەرقى تۈركىستان مۇسۇل- مانلىرىنىڭ مەسلىسىنى قوللاش ھەققىدە مۇھىم قارار چىقارغان ئىدى . بۇ قىتىم ، ئىلگىرىكى قارارلارنىڭ ئۇيغۇنلىشىشىنى تەكىتلەش بىلەن بىللە يەنە تۆۋەندىكى نۇقتىلارنى ئالاھىدە ئەسكەرتىشنى مۇۋاپىق كۆردۈك .

دۇنيائىسىلام بىرلىكى تەشكىلاتى ۋە تىنىمىز مۇسۇلمانلىرى ھەققىدە مۇھىم قارار ئالدى

دۇنيائىسىلام بىرلىكى تەشكىلاتى قۇرغۇچىلار مەجلىسى ۱۹۹۳ - يىلى 11 - ئايدا سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ مەككە شەھىرىدە 3 - نوۋەتلىك 33 - سانلىق يىغىنى چاقىرىپ ، دۇنيا مۇسۇلمانلىرى مەسئۇلىيىتى ، شۇنىڭدەك ئىلگىرىكى يىغىنلار دائىرىسىغا قويۇلغان مەسئۇلىيەتنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىشى ھۆللىرىنى مۇزاكىرە قىلدى . يىغىنغا شەرقى تۈركىستان ۋە خېجى باشلىقى گېنېرال مەمەت رىزا بېكىم قاتناشتى ۋە شەرقى تۈركىستاننىڭ نوۋەتتىكى ئەھۋالىنى تونۇشتۇردى . قۇرغۇچىلار مەجلىسى شەرقى تۈركىستان مەسئۇلىيىتى توغرىسىدا بايانات ، تەكلىپ پىكىرلايدىمەن ۋە مۇھىم قارارلارنى قوبۇل قىلدى . نوۋەتدە قۇرغۇچى مەجلىس ئاخباراتىنىڭ شەرقى تۈركىستانغا ئائىت مەسئۇلىيەت توغرىسىدىكى مەلۇماتىنى سۈندۈك :

شەرقى تۈركىستان مۇسۇلمانلىرى مەسئۇلىيىتى

چىن خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ شەرقى تۈركىستانغا يۈرگۈزۈۋاتقان سىياسەتلىرى ئىچىدە ، بۇددىست خىتايلارنىڭ بۇدۋەلەتكە زور دەرىجىدە كۆچمەن يۆتكىلىشى نەتىجىسىدە تۈركىستانلىقلارنى خىتايلاشتۇرۇش جىددىلەشتۈرۈلمەكتە . ۱۹۵۰ - يىلى ۸۵ پىرسەننى تەشكىل قىلغان مۇسۇلمانلار نوپۇس سانى ۱۹۹۳ - يىلى 4۸ پىرسەنگە چۈشۈپ قالدى ، مەدەنىي - مائارىپ ۋە ئىجتىمائىي ساھەلەردە زور پەرقلەرنى پەيدا قىلغان بۇ ھال تۈركىستانلىق مۇسۇلمانلارنىڭ ھاياتىغا تەسىر كۆرسىتىپلا قالماي ، ئۇلار چىن مائارىپىدىن يىراقلاشتۇرۇلغاچقا مەدەنىي ۋە ئىلمىي چىكىنىشىلەرنى پەيدا قىلدى . چىنلار تىخنىك خادىم ۋە مۇتەخەسسەس كەمچىللىكى باھانىسىدا كۆچمەن يۆتكەشنى يەنىمۇ ئاشۇرۇۋاتقاچقا بۇر ايوندىكى مۇسۇلمانلار ئۆز تەبىئىي بايلىقلىرىدىن مەھرۇم قىلىپ ، ئىشسىزلىق ، يوقسۇزلۇق گىرداۋغا كىلىپ قالدى . ئۇندىن باشقا ، ۱۹۶۴ - يىلىدىن بۇيان چىنلار شەرقى تۈركىستاننى ئاتوم يادروسىنىق رايۇنغا ئايلاندۇرۇۋالدى . ئۇلار غەربنىڭ قاتتىق نارازىلىقىغا قارىماي ۱۹۹۳ - يىلى 7 - ئايدا يەنە بىر قىتىم يادروسىنىق ئىلىپ باردى . ئاتوم سىناق قىلىش سىياسىتىدە ھېچبىر ئۆزگىرىش ياسىمىدى .

شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى

بۇرۇنلاپ ، ساختا تارىخ ئويدۇرۇپ چىقىرىپ ، ئۆز خەلقىنى قايىمۇقتۇرماقتا ۋە دۇنيا جامائەتچىلىكىنى ئالداشقا ئۇرۇنماقتا .

چىن كوممۇنىستىلارنىڭ ساختا تارىخچىلىرى شەرقىي تۈركىستاننىڭ بۇد- دىزىم دەۋرىدىكى بەزى يادىكارلىقلىرى يەنى ئويغۇر تۈركلىرىنىڭ باشقا جەھەتلەردە رەننىڭ تىلى ، يېزىقلىرىنىمۇ بىر مەزگىل ئىشلىتىشكە ئىلگىرى ، چىن سودىگەرلىرىنىڭ مەلۇم مەزگىللەردە شەرقىي تۈركىستاندا قوغدۇنۇش ئەسكىرى بازىلىرىنى تەسىس قىلغانلىقى شۇنىڭدەك ئويغۇرلارنىڭ زۆرۈر تىپىلىغاندا ئۆزىمىزنى ئىچىدە ئۇياق-بۇياققا كۆچكەنلىكى قاتارلىقلارنى بايقىلىپ ، ئويغۇر تۈركلىرىنىڭ پۈتۈن زىمىنلاردا كىرىمە ۋە چۈتلىگىنى ئىنكار قىلىش مەخسۇس گە يىتىشىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ، تۈركىستان تارىخچىلىرىنىڭ ئەسەرلەرى بۇ يىزىپ كەلگەن بارلىق تارىخچىلىرىغا ۋە تارىخىي خەسلىرىگە "بولگۇنچى ، مىللەتچى ، فانتۇرىكىس" نامىنى چاپلاپ ، ئۇچۇر ئۇشقا ئۇرۇندى ، ئاندىن پۈتۈن دۇنيادىكى تارىخشۇناس ، تۈركشۇناس ئالىملارنىڭ بۈيۈك تەتقىقاتلىرىغا تەپتار تىمىتىن ھاقارەت كەلتۈردى . شۇنىڭدەك ئۆز تارىخىي قايىنالىرىدا مىڭلارچە قىممەت يىت قىلىنغان رىئال پاكىت-لارنىمۇ رەت قىلىپ ، ئۆز مىللى مەدەنىيەت ، تارىخىمۇ كۆز يۆمدى .

ھەقىقەتتىن باش تارتقان ، تارىخىي رىئاللىقنى ئىنكار قىلغان ھەمدە سىياسىي-دۆلەت سىياسىي ئۇچۇر ساختا تارىخ ئويدۇرۇپ چىققان ھەرقانداق كىشىنىڭ تارىختا ئىپلاس نامى قالىدۇغانلىقى ، ئۆز پۈتۈن ئۆزى پالتا چاپىدىغانلىقى ھەممىگە مەلۇم . شۇنى تەننەنە بىلەن جاكالايمىزكى ، پۈتۈن دۇنيا مەدەنىيىتىگە ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان بۈيۈك تۈرك تارىخىنىڭ شانلىق سەھىپىلىرىگە ھىچكىم قاراسۇر تەلمەيدۇ . شەرقىي تۈركىستان-ئويغۇر تۈركلىرىنىڭ ئەزەلدىن مۇقەددەس ئانا ماكانىدۇر . شەرقىي تۈركىستان خەلقىمىز چىن كوممۇنىستىلارنىڭ ئىستىلاسىدىن قۇتۇلۇپ ، ھۆرۋەتتىدە ئازاتلىق بايرىقىنى چوقۇم جەۋلان قىلالايدۇ . پايدىلانغان ماتىرىياللار :

سىماچەن- "تارىخىي خاتىرىلەر" ، بەش ئاقساقال ، ھون تەزكىرىسى ، ۱۹۸۷-يىلى تۇرغۇن ئالماس- "ئويغۇرلار" ۱۹۸۹-يىلى ئۈرۈمچى نەشىرى .
"چىننىڭ ئومۇمىي تارىخى" ، "ئويغۇرلارنىڭ قىسقىچە تارىخى" ۱۹۸۲-يىللار قۇربان ۋەلى- "بىزنىڭ تارىخىي يېزىقلىرىمىز" ۱۹۸۶-يىلى ئۈرۈمچى نەشىرى
"خەننامە" ، "كونا تاڭنامە" ، "يېڭى تاڭنامە" ، "جۇغراپىيىلىك تەپسىرات" . . . .

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى

ئۈرۈق، ئايماقلىرى بەكمۇ كۆپ ئىدى، ئۇلار غەربىي دىكى (كاسپىي دىكى) نىڭ شەرقىدىن تارتىپ تاغ جىلغىلىرىنى بويلاپ ئولتۇراقلاشقان» دەپ يېزىشقا .
مىلادىيە تەتە يۈز ئوتتۇز بەش ئىنچى يىلى ئوردۇ تولغان بىلگە قاغان ئابدۇسسىدە : « توققۇز ئوغۇزلار مىنىڭ ئۆز خەلقىم ئىدى . . . » دەپ خاتىرىلەنگەن بولۇپ، توققۇز ئوغۇز شەرقى ئويغۇرلارنىڭ بىر تارمىقى ئىدى .

مىلادىيە بىر ئىنچى ئەسىردە ياشىغان رومان تارىخچىسى ئاتتالاتا : « سىكىفلار (ساكلار) بىلەن تۈركلەر بىر ئېرىقتۇر . » دەپ ھۆكۈم قىلغان .

"كونا تاڭنامە - ئويغۇرلار تەزكىرىسى" دە : « ئويغۇرلار بۇرۇنقى ھونلارنىڭ ئەۋلادى بولۇپ، كىيىنكى ۋىي خانلىغى (386 - 534) دەۋرىدە تۆلەس دەپ ئاتالغان كىيىنچە ھونلارغا بىقىنغان . » دەپ تەكىتلىگەن .

چىن ۋە چەتئەل تارىخچىلىرىنىڭ ھۆكۈملىرىدىن شۇنەسە مەلۇمكى، كەك ئوتتۇرا ئاسىيادا - تۈركىستاندا، جۈملىدىن شەرقى تۈركىستاندا ئويغۇرلارنىڭ ئەجداتلىرى ۋە قېرىنداشلىرى تارىختىن بۇيان ياشاپ كەلگەن . بۇزىمىنلاردا چىنلارنىڭ ياشىغانلىقى ھەققىدە ھەتتا چىن تارىخچىلىرىمۇ ئېغىز ئېچىپ باقمىغان . بىراق، خەن سولالىسى دەۋرىدىن باشلاپ چىن ھۆكۈمرانلىرى ھەرزىمان ۋاپا - سىزلىق، ئاچكۆزلۈك نىيىتىدىن يانماي، بۇزىمىنلارغا قاراقلىقنى سوزۇپ كەلگەن . پەن ۋە ئىلىيە يازغان "جۇڭگونىڭ ئومۇمىي تارىخى" ئۈچىنچى قىسىم بىر ئىنچى بولمىدە ۋە زىروۋىي جىڭنىڭ پادىشاھى شىمىنغا يازغان مەكتۇبىدىكى مۇنۇ بىر پارچە قەيىت قىلىنغان : « جۇڭگو ئارامخۇدا، خاتىرجەم ياشىماقچى بولىدىكەن، ئۆز ئەتىراپىدا ئۆزىدىن كۈچلۈك بىر مۇدولەتنىڭ بولۇشىغا يول قويماستىكى، ئۆزىنىڭ تۆرت ئەتراپىدىكى يات مىللەتلەرنى بويىسۇندۇرۇشى لازىم . » چىن ھۆكۈمرانلىرى تارىختىن بۇيان بۇ ئەقىدىنى سىڭدۈرۈپ سىلىق قىلىپ ئەتراپىدىكى نۇرغۇن دۆلەتلەرنى جۈملىدىن تۈرك دۆلەتلىرىنى، نۇرغۇن مىللەتلەرنى جۈملىدىن تۈرك مىللەتلىرىنى ئىزچىل ئۆز دۆشمىنى دەپ تونۇپ ئۇلارنىڭ زىمىنلىرىنى خۇددى پىمە قورۇتسە كەيەپ، بۈگۈنكى ئىككى مىليون كۋادرات كىلومىتىرغا يەتمەيدىغان شەرقى تۈركىستاننىلا قالدۇردى، ھالبۇكى چىن كوممۇنىستىلىرى شەرقى تۈركىستاننى مۇستەملىكە قىلىپ بىسىۋېلىپ، ئۇنىڭ خەلقىنى قۇل قىلىپ ئېزىپ، ھىساپ - سىز بايلىقلىرىنى بۇلاپ - تاللاپ قالماستىن بۈگۈنكى كۈندە تېخىمۇ ئەشەددىيلىك بىلەن بۇزىمىنلەرنىمۇ ئۆز ئىلىكىگە قوشۇۋېلىش غەرىزىدە تارىخىي رىئاللىقنى

ئون مىڭ كىشىلىك ، بە شىبالىقتىن ئون مىڭ كىشىلىك ئويغۇر ئاتلىق قوشۇنىنى يۆت . كەپ كەلگەن ئىدى .

سەككىز يۈز قىرىق سەككىز يىلى تۈرلۈك ئاپەتلەر ، ئىچكى ئوروشلار ، چىن پارا- كەندىچىلىكى قاتارلىق سەۋەپلەر تۈپەيلىدىن شەرقى ئويغۇرلار ئورخۇن بويلىرىدا دىكى قارا باغا ساغۇننى تاشلاپ غەربى ئويغۇرلار تەرەپكە تەگىرىتاغ ۋادىلىرىغا كۆچۈپ كەلدى . كىيىنكى تارىخلاردا قۇرۇلغان ئىدىقۇت ئويغۇر دولىتى ، قاراخا- نىلار قاغانلىقى قاتارلىق دولەتلەر ئويغۇر تۈركلىرىنىڭ ئۆزۈم تىنىدە قۇرغان مۇ- ستەقىل دولەتلىرى بولۇپ بۇ ھەقتە ئىسپات تەتقىقاتىنىڭ ئەھمىيىتى يوق .

بىر پۈتۈن تارىخى دەۋرلەردە تۈركىستاندا چۈملىدىن شەرقى تۈركىستان زىمىنىدا ھاكىمىيەت قۇرغان تۇرا ، ھون ، ساك ۋە تۈركلەرنىڭ كىلىپ چىقىشى ھەم ئىتتىپاقچە ھەتەردە بىر مەنبەلىك بولۇپ ، ئويغۇر تۈركلىرىنىڭ ئەجداتلىرى ئىكەن- لىكى پاكىتلىق ھەقىقەتتۇر .

مىلادى ئىككىنچى ئەسىردىن بەشىنچى ئەسىرگىچە تەگىرىتاغنىڭ تىكەس ، كۇ- نەس ئەتراپلىرىدا قۇرۇلغان ساپىرلار (سىۋارلار) دولىتى ھەققىدە چىن تارىخچى- سى لىيەن شۇ : « ساپىرلار دولىتىنىڭ ئۆرپ- ئادىتى ۋە ئۇلارنىڭ تىلى ئېگىز ھار- ۋىلىقلار بىلەن ئوخشاش » دەپ يازىدۇ . بۇ ھەقتە چىن تارىخچىسى ۋى شۇئالىتىن- چى ئەسىردە : « ئېگىز ھارۋىلىقلار قەدىمقى چاغدىكى قىزىل تۇرلارنىڭ ئەسلى- دىن ئىدى . ئۇلار باشتا تۇرلار دەپ ئاتالغان ، شىماللىقلار ئۇلارنى ئېگىز ھارۋى- لىق تۇرلار دەپ ئاتاشقان ، ئۇلارنىڭ تىلى ھونلارنىڭ تىلى بىلەن ئوخشاش بولۇپ بەزىدە ئازىراق پەرقمۇ كۆرىلىدۇ . ئۇلارنىڭ ئاتا- بوۋىسى ھونلارنىڭ جىيەنىدى » دەپ خاتىرىلىگەن ئىدى . چىن تارىخچىسى لىيۇ جۇن (ئونىنچى ئەسىردە ياشىغان) مۇنداق يازغان : « ئويغۇرلارنىڭ ئاتا- بوۋىسى ھونلارنىڭ ئەۋلادى ، ۋى سۇلالىسى ۋاقتىدا ئۇلار تۇرلار قەبىلىسى دەپ ئاتالدى . ئۇلارنىڭ بوي تۇرقى ئانچە ئىگىز ئە- مەس ، ئەمما ناھايىتى كۈچلۈك ۋە قەيسەر ، ئۇلار ئېگىز ھارۋىلاردا يۈرۈيدۇ . تۈرك- لەرگە بىقىنىدۇ ، كىيىنچە ئۇلار تۇرلار دەپ ئاتالدى » . چىن تارىخچىسى ئوۋياڭ- شىيۇ (ئون بىرىنچى ئەسىردە ياشىغان) : « ئويغۇرلارنىڭ ئاتا- بوۋىلىرى ھونلار ئىدى ، ئۇلار كۆپۈنچە ئېگىز ھارۋىلارغا چۈشۈپ يۈرۈيدۇ . كىيىن چىلى ، تورلار دەپ ئاتالدى » ، چىنلارنىڭ يەتتىنچى ئەسىردە ئۆتكەن مەشھۇر سىياسەتچى ، تارىخ- چىسى ۋى چىڭ : « تۇرلارنىڭ ئەجداتلىرى ھونلارنىڭ . . . . ئەجداتلىرى بولۇپ ،

شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى

ئىلى داللىرىدە سۆيۈشمەن « دەپ قەيىت قىلىنغان (شۈكۈتتاپ بىر سىنچى توپلام بەش - ئالتىنچى بەتلەر) ، تارىخشوناس تۇرغۇن ئالماس " ئويغۇرلار " ناملىق كىتابىدا : « ئىگىز ھارۋىلىقلار (ئويغۇر تۈركلىرى) تەڭرىتاغلىرىنىڭ شىمالى ۋە جەنۇبىدىكى قېرىنداشلىرى بىلەن بىرلىشىپ ئاتىمىش يىل ھۆكۈم سۈرگەن (487 - 546) ئىگىز ھارۋىلىقلار خانلىغىنى قۇردى » دەپ يازغان (ئويغۇرلار - يىگىرمە ئۈچىنچى بەتلەر) .

مىلادى 487 - يىللىرىدىكى جەنۇبىي چى سولالىسى يىلنامىسىنىڭ ئا - ۋارلار ھەققىدە قىسسە بايىدا : « . . . تۈرلارغا جاك چىگشۈننى ئەلچى قىلىپ ئە - ۋە تىتى ، ئەلچى پىشامشان (چار قىلىق) ، ئودۇن (خوتەن) غا بارماقچى ئىدى . . . تۈرلار ئۆزىنى تەڭرىسۇت دەپ ئاتايدىكەن » دەپ خاتىرىلەنگەن . ئۇندىن باش - قاپا يەنە سۈي سولالىسى يىلنامىسىدا : « تۈرلارنىڭ ئاتا - بوۋىلىرى ھونلارنىڭ ئەۋلادلىرى ئىدى ، ئۇلارنىڭ ئۇرۇق - جەمەتلىرى ناھايىتى نۇرغۇن » ، « تۈرلار نىڭ غەرپ تەرەپ (تارىم ئويمانلىقى ، ئورتائازىيا) كە جايلاشقانلىرى كۆپۈنچە باغۋەنچىلىك ، دىھقانچىلىق بىلەن شوغۇللىنىدۇ ، كالىسى كۆپ ، يىلىقىسى ئاز » « تۈرلارنىڭ ئۆرپ - ئادەتلىرى ئاساسەن تۈركلەرگە ئوخشاپ كىتىدۇ » دىگەن - دەك مەلۇماتلار بار .

چىن ساياھەتچىسى نامىدىكى چاسۇس شىۋەنجوۋاڭ (602 - 664 - يىل) بىر ئىزاھىدا : « قەشقەر ، خوتەن ، كۆچارلىقلار ھىندى يېزىقىنى ئىشلىتىدۇ . لىكىن تىلى ھىندى تىلى ئەمەس » دەپ تەرىپلىگەن ئىدى .

ئەرەپ ئەلچىسى مۇشاۋۋى . 750 - يىلى ساياھىتىدىن كىيىن يازغان خاتىرىسىدە بارىسقاندىن تارتىپ قەشقەر ، ئاقسۇ ، كۆچار ، قاراشەر ، تورپان - غىچە بولغان شەھەر ، يېزا ، مەھەللىلەردە " كاپىر تۈركلەر " ياشايدىغانلىقى ھەققىدە توختۇلۇپ : « بارىسقاندىن تارتىپ ئورخۇنغىچە بارىدىغان يولدا پەقەت تۈرك خانىنىڭ پوچتىسى مېڭىپ توردۇ » دەپ بايان قىلغان ئىدى .

8ھ - يىلى تاڭ پادىشاھىنىڭ مەلىكىسى تەيخۇ ئويغۇر قاغانى ئالىپ كۈچلۈك بىلگە قاغانغا ياتلىق قىلىنغاندا كۈچلۈك قاغان مەلىكىنى كۆچۈرۈپ كىلىشتە يولدا تىبەتلىكلەرنىڭ زىيانكەشلىكىدىن مۇداپىئەلىنىش ئۈچۈن ئۆز قولى ئاستىدىكى ئەرەگە ئىتائەت قىلغۇچى يۈرتلاردىن - كۆچاردىن

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى

مىلادىدىن بۇرۇنقى تۆتىنچى ئەسىردە يىزىلغان "ئاۋىستىئا" ۋە "شاھنامە" دە: چىن تارىخلىرىدا يىزىلغان "دى" دەپ ئاتالغان قەبىلىلەر. نىك تۈرك دەپ ئاتالغانلىقى، ئۇلارنىڭ ئاساسەن ھازىرقى موڭغۇل يايلاقلىرى، ئالتاي ۋە تەڭرىتاغلىرى بولۇپمۇ ئوتتۇرا ئازىيارايۇنلىرىدا ياشىغانلىقى، ئۇلارنىڭ بۇزىمىنىڭ "توران" دىيىلگەنلىكى قەيىت قىلىنغان. چىن تارىخچىلىرى دىلارنى ئۈچ تارىماقتا بۆلگەن: چىدى (قىزىل تۈرك)، بەيىدى (ئاق تۈرك)، جۇڭدى (توپ تۈرك) ياكى چىڭدى (كۆكتۈرك) لەر بولۇپ، چىن تۈركىشوناسى ماچا كىشۇ: «قىزىل تۈركلەر ھازىرقى موڭغۇلىيەنىڭ جەنۇبى ۋە تەيڭشاڭ شەن ئەتراپلىرىدا، ئاق تۈركلەر موڭغۇلىيەنىڭ غەربى، شىمالى شەنشى ئېگىزلىكىدە، توپ تۈركلەر بولسا يوقۇرىقى ئورۇقلارنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىدە ياشايتتى» دەپ ھۆكۈم قىلغان.

مىلادىدىن بۇرۇنقى بەشىنچى ئەسىرلەردە توران زىمىنلىرىدىكى قەبىلىلەر ھون نامى بىلەن قۇدرەتلىك ئىمپىرىيىگە مەركەزلەشتى. چىنلار خۇاڭدى (مىلادىدىن ئون ئەسىر بۇرۇن) دەۋرىدە سلاھونلار بىلەن ئۇرۇشۇپ تۇرغان چىنلارنىڭ "نەزىم نامە" قوشۇنلار يۈرۈشى "تارىخىدا: «قالدۇق ماكان سىز ھونلار دەستىدىن، يىمىنەلمەي يېڭى ماكانغا ھونلار قەستىدىن» دەپ خاتىرىلىگەنلىكىگە ئوخشاش، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى زىمىنلىرىنى قوغداش ۋە ھىممىسى ئىچىدە قالغان. كىيىنكى دەۋىرلەردە ئەتراپتىكى خوشنىلىرىغا ۋاپا سىزلىق قىلىپ كىنگە يىمچىلىك قىلغان، كۈچلەنگەن چاغلىرىدا موڭغۇلارنىڭ نۇرغۇن زىمىنلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان سەددىچىننى ياساش بىلەن چەكلەنگەن. دىمەك تارىخى پاكىت سۈپىتىدە تۇرغان سەددىچىننىڭ ئاتالغۇ مەنىسى، جۇغراپىيىسى ئورنى شۇنىڭدەك تارىخى رولى جەھەتلەردە تاكى يېقىنقى زامانلارغا قەدەر چىننىڭ شىمالى ۋە غەربى چىڭگىزاسى بولۇپ شەكىللەنگەنلىكى ھىچ ئاساس تەلەپ قىلمايدىغان دۇنياۋى پاكىتقا ئايلىنغان ھەقىقەتتۇر.

ئەنە شۇ سەپىلىنى چىڭگىز قىلغان چىن خانداڭلىقلىرى ھەرقايسى دەۋىرلەردە ئۆزىنىڭ شىمالى، غەربى چىڭگىزلىرى بويلاپ قۇرۇلغان تورالار، ھونلار، ساكلار، تۈركلەرنىڭ دۆلەتلىرى توغرىسىدا نۇرغۇن يازما خاتىرىلەرنى قالدۇرغان. باشقا تارىخىي قايىنقلار دىمۇ ھىساپسىز مەلۇماتلار بىرىلگەن.

بىر تىنچلىق نامى ئۆز تىلىمىزدا ئەينەن ساقلانغان .

چىنلارنىڭ تارىخى يازمىلىرى "بەش چوڭ ئاقساقاللىق دەۋرى" دىن باشلانغان بولۇپ ، مىلادىدىن بۇرۇنقى ئىككى مىڭ بەش يۈز يىلدىن بۇيانقى دەۋرلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ . چىن تارىخچىسى سىما چەن خاتىرىلىگەن "تارىخى خاتىرىلەر" نىڭ "بەش چوڭ ئاقساقال تەزكىرىسى" دە تۇنجى قېتىم : « خۇاڭدى . . . شۈينىۋلەر (ھونلار) نى شىمالغا سۈردى » ، « سەنمىياۋنى سەنۇيگە كۆچۈرۈپ غەربىي رۇڭ (ھون) لارنىڭ ئۆرپ-ئادىتىنى ئۆزگەرتىشنى . . . تەلەپ قىلدى » ، « غەربتەر رۇڭ ، شىجۇ ، چۈسوۋ ، دى ، چىياڭقەۋملىرى . . . نى تىنچلاندۇردى . . . شىمالدا تاغ رۇڭلىرىنى . . . خاتىرىلەيدى » ، « شىمالدا خاتىرىلەرنى تەزكىرىسى "دە : « يۈگجۈۋئايمىقنىڭ . . . سوغاسالاملىرى ئۈنچە ، زۇمرەت ، قاشتېشى ، مارجان قاتارلىق چىرايلىق ئىسسىل تاشلاردىن ئىبارەت ئىدى » ، « كۆنچىلىك قىلىدىغان ، يۈگدەن رەخت توقۇيدىغان كۈندۈلۈن ، شىجۇ ، چۈسوۋ ، غەربىي رۇڭ قاتارلىق غەربتىكى ئەللەر . . . » ، « جۇۋخانلىرى تەزكىرىسى "دە : « بۇجۇۋۋەز سېمىسىدىن ئىلىپ تاشلانغانلىقى ئۈچۈن رۇڭلار ، دىلار ئارىسىغا قېچىپ بېرىپ شۈيەردە ئۆلدى » ، « بىن دىيارغا رىغاھۇجۇم قىلىپ مال دۇنياغا ئېرىشكەن كىچى بولغان شۈينىۋ ، رۇڭ ، دىلارغا گۇڭۋاڭ دە نغۇمال دۇنيا بەردى ، لىكىن ئۇلار ئۇزۇن ئۆتمەي يەنەھۇجۇم قىلىپ پۈتۈن يەرزىمىن ۋە خەلقنى ئۆزىگە قاراتماقچى بولدى » ، « پىڭۋاڭ تەختكە ئولتۇرغاندىن كىيىن چىمۈ نرۇڭلارنىڭ پاراگەندىچىلىكىدىن قېچىپ پايىتەختىنى لويىي شەھەرگە كۆچۈردى » دېگەنلەر خاتىرىلەنگەن .

دىمەك مىلادىدىن بۇرۇنقى يەتتىنچى يىللارغىچە داۋام ئەتكەن چىن بەگلىكلىرىنىڭ زىمىنى خۇاڭخى (سېرسىق) دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمى ، سەنشى ، خېنەن ، شەندۇڭ ئۆلكىلىرىنىڭ ئەتراپىدا بولۇپ ، قەتئىي ۋەكەسكىن قىلىپ ھۆكۈم قىلىش كىرەككى ، ئىنسانىيەت پەيدا بولغان دەۋىردىن تارتىپ شۇ چاغلارغىچە چىنلارنىڭ ئەۋلاتلىرى شەرقىي تۈركىستانغا ئەمەس ، ئونىڭ شەرقىي چېگراسى سېرسىق (خۇاڭخى) دەرياسىنىڭ شىمالى ۋە غەربىي تەرەپلىرىگىمۇ ئۆتۈپ باقمىغان . چىنلار خاتىرىلىگەن شۈينىۋ ، رۇڭ دى ۋە باشقا ئەۋمىلەر بولسا ناھايىتى ئىنسىڭكى ئويغۇر تۈركلىرىنىڭ ئەجداتلىرىدۇر . بۇنى چىن ۋە دۇنيا تارىخچىلىرى ئاللىقاچان ئىسپاتلىغان .

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى

ئىزاھنە قىلدە : « بېيىشەندىن قىشمۇ-ياز قار كەتمەيدۇ ، ھونلار ئۇنى تىببەندە پائالىيەتتىكى » دىگەن بولسا ، مىلادىدىن بۇرۇن يۈز قىرىق بەشمىنچى يىلى تۇغۇلغان تارىخچى سىماچەن " تارىخى خاتىرىلەر ھون تەزكىرىسى " ناملىق باياندا : « ھونلار تىببەن (مەناسى-ئىلاھ ، ئاسمان ، تەڭرى) دىگەن سۆزنى تىكلى (Tengali) دەپ ئاتايدۇ » دەپ يازغان ئىدى ، چىن تارىخىدا دا يىزىلغان مەلۇماتلار داتەڭرىتاغ - " بېيىشەن " (مىلادىدىن بۇرۇنقى ئىككى-ئۈچىنچى ئىللىمىنچى يىلى) ، " تەنخەنشەن " ، " بەيىشەن " ، " شېلۇمەنشەن " ، " ئاخى-تىببەنشەن " ، " تىببەنشەن " ، " تىكلىگىلىتا " دىگەندەك ناملار بىلەن ئاتىلىپ كەلگەن بولۇپ ، بۇزىمىنلاردا كىملىرىنىڭ يا شىغانلىقى ۋە ئۇلارنىڭ كىملىرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى ، ئېنىقراق قىلىپ ئېيتقاندا ئۇلارنىڭ ئويغۇرلارنىڭ ئەجداتلىرى ، ئاتا-بوۋىلىرى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ كۆرسۈتۈپ ئۆتكىنىمىزدىلا چىننىڭ يېقىنقى زامان ساختا تارىخچىلىرى توقۇپ چىققان : « شەرقى تۈركىستان ئويغۇرلارنىڭ ماكانى ئەمەس » دىگەن سەپسەتىنىڭ سىياسى ئويىدۇرما ئىكەنلىكىنى ئېنىق كۆرۈپ ئالالايمىز ۋە ئۇلارغا كۆچمەلۈك رەددىيە بىرەلەيمىز .

" خەننامە-ھون تەزكىرىسى " (مىلادىدىن بۇرۇنقى ئىككى يۈز توقۇن-ئۈچىنچى يىلى) دە : « ھونلار . . . . . يىگىر مەئالئە ئەلنى بويسۇندۇرۇپ چەنۇپ تەرىپى يېنىشەن تاغلىرىدىن شىمال تەرىپى بايقال كۆلىگىچە ، شەرقى تەرىپى لىياۋخى ۋادىسىدىن غەرب تەرىپى كۆكتارت (پامىر) تاغلىرىغىچە بولغان دائىرىنىڭ ھەممىسىگە ھۆكۈمرانلىق قىلدى . ھونلارنىڭ باشلىقى تەڭرىتقوت دەپ ئاتىلىدۇ . » دىيىلگەن ، يەنە شۇ كىتابنىڭ " غەربى دىيار تەزكىرىسى " دە : « غەربى دىيار (قۇرغاق) دىكى دۆلەتلەرنىڭ يەرلىك مەھسۇلاتلىرى مول ، ھەممىسىنىڭ سېپىل ، قەلئەلىرى ، تېرىلغۇ يەرلىرى ، چارۋا مەھسۇلاتلىرى بار . . . . . ئۇلارنىڭ ھەممىسى ھونلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا تۇرىدۇ » دەپ خاتىرىلەنگەن . بونىڭدىن سىمىن چىڭگىزاسى ئېنىق يېزىلغان .

دىمەك ئەجداتلىرىمىز قەدىمىدىنلا يىتەكچىلىرىنى تەڭرىتقوت دەپ ئاتا-تاپ كەلگەن بولسا ، زىمىنىدىكى ئىلاھى تاغنى تەڭرىتاغ دەپ تەرىپلىگەن . بۈگۈنكى كۈندە ئەلگە كەلگەنلىكىمىز ئارقىلىق تەڭرى سۆزى چىنلار ئۆز تارىخىدا يېزىپ بەرگەندەك ، ئەجداتلىرىمىز ھونلارنىڭ تىلى بولۇپ زىمىنىمىز تەڭرى .

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى

ئوخشاش ھەر خىل ئاتالمىلاردا خاتىرىلەپ كەلگەن بولۇپ، دۇنيادىكى چوڭ -
راپىيە شۇناس ئالىملارنىڭ ھالال ئەمگەكلىرى نەتىجىسىدە خىلى كۆپ ئاتال-
غۇلار ئەمىلى، توغرا بىر تەرەپ قىلىنغان بولسىمۇ، تەتقىقات ئۈستىدە بولۇپ-
پمۇ قەدىمقى يەر - جاي ناملىرىدا ئۇرغۇن مۇشكۈللىكلىرى ئۇچرايدۇ. بۇ -
مەسىلىلەرنى توغرا تەھلىل قىلىش ۋە توغرا يەكۈن چىقىرىش ئوخشاشلا مۇ-
ھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

تۆۋەندە بىز چىن تارىخى قايىنقىلىرىنىڭ باشلانغان دەۋرىنى ئۇختاقىم-
لىمىپ، مەركەزلىك ھالدا شەرقى تۈركىستاننىڭ تارىختىن بۇيانقى زىمىنى تە-
ۋەلىكى شۇنداقلا ئويغۇر تۈركلىرىنىڭ ئۆز زىمىنلىرىگە ساھىپلىق ھوقۇقى
جەريانلىرىنى چىن قايىنقىلىرىدىكى ئەمىلى پاكىتلار بىلەن دەلىللەيمىز:
شەرقى تۈركىستان - ئوتتۇرا ئازىيا نىڭ مەركىزىدىكى تەڭرىتاغ تىز-
مىلىرىنى مەركىزى لېنىيە قىلغان زىمىنلار غاقار تىملىغان مىللەت نامى بىلەن
ئاتالغان جۇغراپىيىسى ئاتالغۇدۇر. تەڭرىتاغ - شەرقى تۈركىستاننى شى-
مال ۋە جەنۇبقا بۆلىدۇ. ئۇنىڭ جەنۇبىدا مەشھۇر تارىم ۋادىسى، شىمالىدا
جۇڭغار سېدداسى شەرقىدە تۇرپان ئويمانلىقى، غەربىدە بولسا پەرىغانە ئۆي-
مانلىقى بار. پالىئوزوئىك دەۋرىنىڭ قاتلاملىرىنى تەكشۈرگۈچى گىئولوگ -
لار تەرىپىدىن بەش يۈز مىليون يىللار بۇرۇن شەكىللەنگەنلىكى ئىسپاتلان-
غان بۇ خاسىيەتلىك تاغ - تەڭرىتاغ ئۇزۇن ئەسىرلەردىن بۇيان ئويغۇرلار
نىڭ ئانا ماكانى ۋە مەدەنىيەت پۇشۇڭى بولۇپ كەلگەن. ئويغۇرلار جۈملىدىن
ئۇلارنىڭ جىداتلىرى ۋە ئېنىتىك مەنبەلىرى ھىساپلانغان ئارىيانلار، ساكلار،
ئۇيسۇنلار، توخرىلار، ھونلار، قاڭقىلار، سوغدىلار، تۈركلەر تەڭرىتاغنى
پېغىرلاپ، دەريا ۋادىلىرىنى بويلاپ، پەسلىگە قاراپ يايلاق تاللاپ، كۆچمەن
چارۋىچىلىق بىلەن، مۇقىم دېھقانچىلىق بىلەن شوغۇللىنىپ كەلگەن. ئۇزۇن
دەۋىرلەردىن بېرى، قېرىنداش قەبىلىلەر، خوشنائەللەر ۋە باسمىچى دۈشمەن-
لىرى بىلەن شىددەتلىك ئۇرۇشلار ئېلىپ بېرىپ بۇ مۇقەددەس زىمىننى
جان تىكىپ قوغداپ كەلگەن. تەڭرىتاغ ئەتراپلىرىدا ياشىغان ئەجداتلىرىمىز
ئۆزلىرىنى ئوزۇق، سۇ ۋە قولاي مۇھىت بىلەن تەمىن ئىتىپ تۇرغان بۇ -
مۇقەددەس تاغنى ئىلاھى تاغ - تەڭرىتاغ دەپ چوقۇنۇپ كەلگەن. تاڭ سولالى-
سى دەۋرىدە يىزىلغان « جۇغراپىيىلىك تەپسىرات » دىگەن كىتاپتىكى

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى

ئويغۇر تۈركىلىرى دەپ ئاتالغانلىقى ئالەمگە مەلۇم بولغىنىدەك، قەبىلە ۋە قەبىلە -
لىمىلەر ئىتتىپاقى دەۋىرلىرىدىن باشلاپ ساك، تورا، توران، ئويغاردىس،
ئوغۇز، ئېگىز ھارۋىلىقلار، قۇشۇلار، تۈلەس، تۈرك، ئون ئويغۇر، توققۇز
ئويغۇر، كاپىر تۈركلەر دىگەندەك ناملار بىلەنمۇ خاتىرىلەنگىنىگە قارىماي،
چىنلارنىڭ تارىخى قايناقلىرىدا ئوخشىمىغان دەۋىرلەردە رۇك (شەنرۇك،
گۈيرۇك، جىرۇك، لىرۇك) دىگەندەك يىگىر مەخلىدەك ئاتىلىشى بار، شۇن
(شۈنيۈ، شىيۇكۇد) دىگەندەك يەتتە - سەككىز خىل ئاتىلىشى بار، چۈنۈي،
گۈيفاك، كۈنلۈن، شىجىز، چۈسۈۋ، دېكلىك، گاۋچى، سىلى، تىلى، ۋۇجى،
يىۋۇ، ۋىيخى، ۋۇخۇ، خۇيخى، ۋىيۋۇ، ۋىيۋۇ ئېر قاتارلىق ئاتىلىش نەچچە
خىل ناملار بىلەن ئاتىلىپ خاتىرىلەنگەن. بۇ ئاتىلىشلارنى ئالاھىدە تەكىتلىمە
شىمىز دىكى مەخسەت: چىن قايناقلىرىدىن پايدىلىنىپ ئويغۇر تۈركلىرى
بىلەن ئىككى ئىمىنلىرى ھەققىدە تەتقىقات ئىلىپ بارغىنىمىزدا ھەر خىل ناملار
دىكى بىر مىللەتنىڭ تەقدىرىگە مۇناسىۋەتلىك نۇقتىلارغا ئالاھىدە دىققەت
قىلىشىمىزغا توغرى كىلىدۇ. فىرانسىيىلىك لۇئىس ھامىس: «ئىككى مىڭ
يىلدىن بۇيانقى چىنچە ۋە سىقىلەر بىلەن ئىككى تەتقىقاتىمىز ئۈچۈن كەم بولسا
بولمايدىغان ئىنتايىن قىممەتلىك ھۆججەت بولۇپ كەلدى، چۈنكى بىز چىنچە
تارىخى مائىتىرىلار ئارقىلىقلا ئېنىق چۈشەنچىگە ئىگە بولالايمىز» دەپ
تەكىتلىگىنىدەك، ئوتتۇرا ئازىيا، شەرقى تۈركىستان چۈملىدىن ئويغۇر -
تۈركلىرىنىڭ تارىخى تەتقىقاتلىرىدا چىن قايناقلىرى مۇھىم سايماننى ئىس-
گەللەيدۇ. لىكىن مەلۇماتلىرى ئۈستىدىكى ئىزلىنىشلەردە ھەردايم ئۈچ-
بىر ئىد بىلەن يۇقىرىدىكىدەك ئاتالغۇلارنى توغرا تەھلىل قىلىش ناھايىتى
مۇھىم. چۈنكى يېقىنقى دەۋىرلەردە چىننىڭ ياللانما تارىخچىلىرى «ئوي-
غۇر - ۋىيۋۇ ئېر» دىگەن نام ئۇچرىمىغانلىقى ئۈچۈنلا ھەممىنى قەستەن ئىس-
كار قىلىپ «ئۇلار ئويغۇر ئەمەس ئىدى»، «بۇ يەر ئويغۇرلارنىڭ زىمىنى ئە-
مەس . . . . . لەرنىڭ يىرى ئىدى» دىگەندەك يەكۈنلەرنى چىقىرىپ ئۆزلىرى -
نىڭ سىياسى مۇددىئاسى ئۈچۈن دەستەك ھازىرلىماقتا.

ئۇندىن باشقا چىن تارىخچىلىرى ئويغۇر تۈركلىرى تارىختىن بۇيان
ياشاپ كەلگەن زىمىن، يەر - جاي، تاغ، دەريالارنىڭ ناملىرىنىمۇ خۇددى
ئويغۇرلارنىڭ ناملىرىنى خاتىرىلىگەنلىكى خالىغىنىچە ئىسسىم قويۇپ ئاتىغىنىغا

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى

ئالتاي تاغلىرىدىن ھىمالايا تاغلىرىغىچە ، ھىنگان تاغلىرىدىن كاسپى دەرياغىچە بولغان تۈركىستان (ئوتتۇرا ئاسىيا) دەپ ئاتالغان زىمىنلارنىڭ مەركىزى قىسمىغا جايلاشقان شەرقى تۈركىستان قەدىمدىن تارتىپلا ئويغۇر تۈركلىرىنىڭ ئانا ماكانىدۇر . ئويغۇر تۈركلىرى تارىختا تارىم ۋادىسى ، جۇڭغار دالاسى ، ئىلى ۋادىسى ، ئېرتىش دەرياسى ، بالقاش كۆلى بويلىرى ، جەنۇبىي سىبىرىيە ، سىلىنگا ، ئورخۇن ، تۇغلا ، قۇرۇلۇن دەرياسى ۋادىلىرى ، كەكسۇ ۋە سەددىچىننىڭ ئىچى-سىرتىدىكى بىپايان زىمىنلاردا ياشاپ كەلگەن ھەمدە بۈيۈك ئوغۇز ئىمپېرىيىسى ، ئاۋرۇپا ھون ئىمپېرىيىسى ، ئاق ھون ئىمپېرىيىسى ، بۈيۈك كۆكتۈرك قاغانلىقى ، ئويغۇر ئورخۇن قاغانلىقى ، ئويغۇر ئىپتىدائىي سوغۇت قاغانلىقى ، ئويغۇر قاراخانىلار دۆلىتى ، غەزەنەۋىلەر سۇلتانلىقى ، سەلجۇقىلار سۇلتانلىقى ، خاراخانىلار دۆلىتى ، سەئىدىيە خانىدەنلىكى ، شەرقى تۈركىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتى ، شەرقى تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قاتارلىق ئۇلۇغ دۆلەتلەرنى قۇرغان ۋە قۇرۇشقا قاتناشقان . بۇ جەرياندا ئۆچمەس ، پارلاق مەدەنىيەت يارىتىپ ، ئىنسانىيەت دۇنياسىنىڭ ۋە ئىسلام دۇنياسىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان . دۇنيا تارىخى سەھىپىسىدە شانلىق ئىشلارنى قالدۇرغان .

يۇقىرىداقەيىت قىلىپ ئۆتكەن ئويغۇر تۈركلىرىنىڭ مۇقەددەس زىمىنى بولغان شەرقى تۈركىستاننى تارىختىن بۇيان ئەجداتلىرىمىزنىڭ قانداق نام بىلەن ئاتىغانلىقىدىن قەتئىينەزەر ، بۇ زىمىن يەنىلا ئويغۇر تۈركلىرىنىڭ ئىلىكىدە ۋە ئۆز ئورنىدا تۇرغان بولسىمۇ ، لېكىن چىن ئىستىلا چىلىرى ۋە مىللەتچى تارىخچىلىرى ئويغۇر تۈركلىرى ھەمدە ئۇلارنىڭ دىيارلىرى ھەققىدە ھەرقايسى دەۋىرلەردە بەزىدە تەرجىمە قىلىپ ، بەزىدە ئاھاك تەرجىمىسى بىلەن ، بەزىدە خىيالىي پەرەز بويىچە ۋە بەزىدە ھاقارەت مەناسىدا ئۆز مەيلىچە نام بىرىپ ، ئىسسىم توقۇپ ، نۇرغۇن تارىخىي قالايمىقىغا ئىسسىملىقلارغا سەۋەپ بولدى . تىلشۇناسلىق ، جۇغراپىيە شۇناسلىق ۋە تەرجىمىشۇناسلىق پەنلىرىنىڭ ئىلمىي قانۇنىيەتلىرى ئاساسىدا بۇ خاتالىقلار تۈزىتىلگەندىلا چىكىشى مەسىلىلەر ئايدىكىلىشىدۇ . تارىخىي تالاش-تارتىش ئۈستىدىكى ھەق-ناھەق ئېنىقلىنىدۇ . چىنلارنىڭ ساختا تارىخى داۋالىرى ھەققىدە سۆزلىشىدۇ . ئويغۇر تۈركلىرىنىڭ نامى ھەرقايسى تارىخىي دەۋىرلەردە ھون ، تۈرك ھەم

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى

ھوقۇقىنى تىزگىنلىمەسلىك ، شەرقى تۈركىستاننىڭ نېفىت ، كۆمۈر ، تۆمۈر ، ئالتۇن ، تىتان ، ئوران ، نېكىل ، قاشتېشى ، تۇز قاتارلىق يەر ئاستى بايلىقلىرىنى ، ئاشلىق ، پاختا ، چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى ۋە مول مەھسۇلاتلىرىنى پۈتۈن كۈچى بىلەن توشۇپ كىتىشتىن ئىبارەت سىتراتېگىيە سىنى قوللۇنۇپ كەلگەن ئىدى .

يېقىنقى يىللار دىن بويىچە روسىيە كوممۇنىستىلىرى پارچىلىنىپ تەھدىت كۈچى ئاجىزلىشىشى بىلەن تەڭ ، چىن كوممۇنىستىلىرى جىددى ھەرىكەتلىنىپ ، پۈتۈن ئىمپېرىيەلىرى بىلەن مەبلەغ ئاجرىتىپ ، ھەتتا چەتئەللىرىنىڭ قىدىرىسىپ تەكشۈرۈش ، قېزىش ، زاۋۇت-فابرىكا قۇرۇش ، يەر سېتىۋېلىش سەرمائىلىرىنى قىزىقتۇرۇپ كىرگۈزۈپ « شىنجاڭ (شەرقى تۈركىستان) نى ئېچىش ، گۈللەندۈرۈش » شۇئارىنى كۈتۈرۈپ چىقتى . ئەمدى بولسا شەرقى تۈركىستاننى بىمالال ئىگەللىمەسلىك ، خەلقىنى ئىككىسىپولاتات-سىيە قىلىپ يوقۇتۇپ « پېرى مۇنبەت ، زىمىنى كەڭ ، بايلىقى مول ، ئىگىسى گۈل » بۇ-زىمىننى ئۆزلىرىنىڭ جەننىتىگە ئايلاندۇرۇش مەخسەدىنى ئىشقا ئاشۇرۇش يولىدا ئالدى بىر قاتار ، بۇغەر سىزىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن مۇكەممەل پىلان تۈزۈپ ، سۈيىقەست ھازىرلاپ ، پۈتۈن تەشۋىقات قۇراللىرىنىڭ ھەممىسىنى ئىشقا سېلىپ ، ياللانىما ، ساختا تار سېچىلىرىدىن پايدىلىنىپ ئالدىن سىياسى ھاۋاپەيدا قىلىش ، تارىخى ئاساس ھازىرلاش ئاخىرىدا مۇستەھكەملىك بىلەن ، مۇستەھكەملىك سىياسىتىنى نىقاپلايدىغان بىر قاتار ئاتالمىش ئىسمى نەزىرىيە ۋە پاكىتلارنى تەييارلاش غەرىزىدە داۋارالنى سالماقتا . نۆۋەتتە شەرقى تۈركىستاننىڭ زادى كىمىنىڭ زىمىنى ئىكەنكىگىنى تارىخى قايىناتلاردىن بولۇپمۇ چىنلارنىڭ تارىخى مەنبەلىرىدىن پايدىلىنىپ يورۇتۇپ بىر-بىرىگە ، خەلقىمىزنى سەگەكلەشتۈرۈش ، قايىمۇققان چىن خەلقىنى ئويغۇتۇپ ھەقىقەتنى تونۇتۇش ، شۇنىڭدەك چىن ھاكىمىيىتىنىڭ ۋەھشى قارائىيىتىنى پاش قىلىپ ئېچىپ تاشلاش-بىزنىڭ سىياسى ، نەزىرىيە ۋە تارىخى جەھەتلەردىكى مۇھىم ۋەزىپىلىرىمىزنىڭ بىرىدۇر .

ھەرقانداق مۇئەييەن زىمىن-مىليون يىللارچە تەبىئەت ئۆزگىرىشىنىڭ مەھسۇلى بولۇپ ، جۇغراپىيىسى نامىنىڭ قانداق ئاتىلىشى ۋە ئۆزگىرىشىدىن قەتئىينەزەر تۈزۈلۈشى جەھەتتىن مۇتلەق تەبىئىدۇر . بۇخىل تەبىئىي زىمىن تارىخى تەرەققىيات نەتىجىسىدە كۆنكىرىت ئۇرۇق ، قەبىلە ، مىللەتنىڭ ماكانى-ئانا ۋە تىنى بولۇپ شەكىللەنگەن . مۇنداق قانۇنىيەت خاراكىتىرلىق مەۋجۇد بىيەت پۈتۈن دۇنيا تارىخچىلىرىنىڭ ئورتاق ئىتىراپ قىلىشى ئارقىلىق شەكىللەنگەن ھەقىقەتتۇر .

شەرقى تۈركىستان ئويغۇرتۇر كلىمىنىڭ ئەزەلدىن

مۇقەددەس ئانا ماكاندۇر

ئالى مۇھەررىر (پىروفىسور) ئابلىكىم باقى ئىلتەبىر

چىن كوممۇنىستىك ھاكىمىيىتىنىڭ شەرقى تۈركىستاندىكى سىياسى ئورگان تەشۋىقات ئورنى «شىنجاڭ گېزىتى» يېقىندا قىلچە تەپ تار تىماستىن «شىنجاڭ ئويغۇرتۇر لارنىڭ زىمىنى ئەمەس» سەرلەۋەلىك تارىخى ماقالىلارنى قىلىپ، بۇ تەتقىقاتنىڭ مەنىسىنى دىسە كىمىز يۈز قىمىرىنىڭ يىللىرىدىكى بىر قىتىملىق كۆچۈرە قەسىنى قەستەن بۇر مىلاپ «ئويغۇرتۇرلار شۇ چاغدىن باشلاپ ئورخۇن بويلىرىدىن كۆچۈپ كەلگەن، بۇ يەرلەردە تارىختىن بۇيان چىنلار ياشايتتى» دىگەن يەكۈننى چىقىرىپ، بۇ ماقالىسىنى سىياسى پىرساگرا ماسۇپىتىدە مەجبۇرى ئۆگىنىشكە، يىزىقچىلىقتا ئىجرا قىلىشقا باشلىدى.

چىن كوممۇنىستىك ھاكىمىيىتىنىڭ تارىخى چىنلىقتىن ۋە رىئالىقتىن چەتنىگەن بۇ خىل قاراشلىرى گەرچە دۇنيا جامائەتچىلىكىنى ۋە شەرقى تۈركىستان خەلقىنى ئالدىن-پىلانلىمىسىمۇ، لىكىن ناھايىتى روشەنكى، ئۇلارنىڭ تۈيۈنسىز مۇنداق ساختا تارىخى تەتقىقات ۋە سىياسى تەشۋىقاتلارنى ئىلىپ بېرىشتىكى مەخسەدى ئالدى بىلەن شەرقى تۈركىستاندا ئۇر كۆپ تۇر سۇلتان نەچچە ئون مىليون مەمۇرى، ھەربى كۈچلىرى ۋە كۆچمەن ئاھالىلىرىنىڭ كۆكلىنى ئەمىن تاپقۇزۇش شۇنىڭدەك، بىر مىلياردىن ئارتۇق چىنلىقلارغا شەرقى تۈركىستاننى بۇلاڭ-تالاڭ قىلىش باسقۇچىدىن ھالقىپ بۇزۇشنى خەلقى بىلەن قوشۇپ يۈتۈۋىلىش قاراشلىرىنى ۋە غەربىنى ھېس قىلىدۇ. رۇش ئۈچۈن جامائەت پىكىرى ھازىرلاشتىن ئىبارەت.

چىن كوممۇنىستىك روسىيەنىڭ ماسلىشىشى ئارقىسىدا چىن ھاكىمىيىتىنى تارتىۋېلىپ، شەرقى تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنى سۈيىقەست بىلەن ئاغدۇرۇپ تاشلاپ ئۆزىمىزگە قوشۇۋالغاندىن كىيىن يەنىلار روسىيە كوممۇنىستىكلىرىنىڭ تەھدى ۋە قاراشلىرىدىن قورقۇپ، نۇرغۇن يىللار غىچە ئىزچىل ھالدا شەرقى تۈركىستانغا سەرمايە سالماسلىق، ئاچ-يالماچ ئاھالىلىرىنى، چىنايەتچىلىرىنى ھەمدە دەرھال يۈتۈكەپ كىتەلەيدىغان ھەركەتچان ئارمىيىسىنى كۆچۈرۈپ كىلىپ يەرلىك ھاكىمىيەت

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى

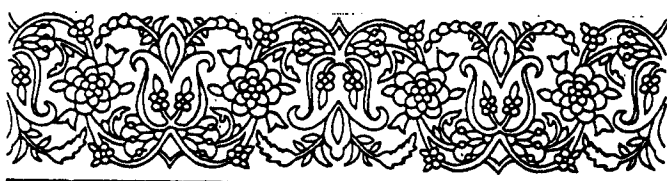
تۇرغان بولسىڭىز يۇرۇڭ، قېرىنىڭداشلارنى بىرلىشىش يىغىنىغا چاقىرىڭ، ئاللاھە قىد-
غىدە، دىنىمىز ئىسلام، تۈرك قېرىنىڭداشلىقىمىز، قوللۇقتا ياتقان قېرىنىڭداشلىرىمىز
ئۈچۈن، پۈتۈن تۈركىستان خەلقلەرنىڭ ئەركىنلىكى، بەختى، پارلاق كېلەچىكى ئۈ-
چۈن تۈركىستان كۈنىمىزدا تەسىيۇنىنى قۇرۇڭلار... ئامىن.

ئاۋرۇپالىق ئەجنەبىلەر قىلغاننى سىلەر قىلالامسىلەر؟ سىز لەرچوقۇم بۇ ئۇلۇغ ۋە-
زىپىنىڭ ھۆددەسىدىن چىقالايسىلەر. سىز لەرگە ئۇلۇغ ئەۋداتلىرىمىزنىڭ روھى يار،
سىز لەرنى پۈتۈن خەلق قوللاپ قۇۋەتلەيدۇ، بۇدەۋىرىنىڭ تەلىمى.

مەن يۇقۇرىدىكىلەرنى قىزىل خىتاي ئىمپېرىيەسىنىڭ زۇلمى ئاستىدا ياشا-
ۋاتقان بىر شەرقى تۈركىستانلىق سۈپىتىم بىلەن يازدىم. ۋە تىنىمىڭمۇ سۈپىتىم بىلەن
تېخى ئەمەلگە ئاشمىدى. سىز لەرنىڭ ھەك مۇستەقىل بايراقلىرىمىز زۇمرە ئاسماندا
ئەركىن يەلپىنىپ تۇرغىنى يوق. دۆلەت مەركىزىمىز چاراكلىغىنى يوق. ئۆزگەرتىش، ئور-
نال، رادىئو-تېلىۋىزىيەلىرىمىز يوق، قەھرىمان تۈرك مىللىتىمىزنى مەدھىيەلەش،
دۈشمەنلىرىمىزنىڭ زۇلمى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىشقا مەتبۇئات ئەركىمىز يوق. بىز
دە ئەھۋال سىزنىڭكىدىن پۈتۈنلەي باشقا. . . . يۇقۇرىدىكىلەر ئۈچۈنلا بىزدە ئاللى-
نقا چان كالاكتىمۇ بىياكى زىندانغا تاشلىنىدۇ. شۇنداقلا خەلقىم نامىدىن بۇ خەتنى
يىزىۋاتىمەن، قېنى بۇ خەتنى بايرىغى، دۆلەت قوشۇنى، دۆلەت نامى بار بىر مۇستەقىل
تۈرك دۆلىتىمىزنىڭ دىموكراتىيەسى بار دىيىلىۋاتقان گېزىت-ژورنىلىمدا ئىلان قىد-
لىشىشقا چۈرۈشەت قىلالامسىز؟ مېنىڭچە، بۇ سىزنىڭ تۈركىستان خەلقىگە قىلغان ئەقىدە-
كىزى بىلەن ئىلان قىلغان مۇستەقىللىقىمىزنىڭ ماھىيىتىگە باغلىق. قانداقلا بولمىسۇن
سىزدىن جاۋاب كۈتمەن.

سىزگە تۈركىستانلىق قېرىنىڭداشلىق سالىمى بىلەن:

سىزنىڭمۇ زۇم شەرقى تۈركىستانلىق قېرىنىڭداشلىقىمىز

شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى

ئۇلارنى دۇنيادىكى مەۋجۇتلىقىدىن مەھرۇم قىلىش ئۈچۈن ئۆلتۈرمەكتە، قىرماقتا . . .
ئەنە شۇنداق قاپاھەت زۇلۇم ئاستىدا شەرقىي تۈركىستان خەلقى ئۆزىنىڭ ئاۋازىنى دۇنياغا
ئاڭلىتىشقا يۈرۈشكە باشلىدى. مانا بۇگۈن شەرقىي تۈركىستان خەلقىنىڭ ئاھزارىنى ئاۋازىنى
دۇنياغا ئاڭلىتىش، ئۇلارنى ئۇيۇشتۇرۇپ، ئۆزۈم ئۆزۈم تەننى قاپتۇر سۆزلىشىش ھەققىدە ئۆز
لارغا تەشۋىقات قىلىش غەربىي تۈركىستاندىكى مۇستەقىللىققا ئېرىشكەن دۆلەتلەر
نىڭ ۋەكەلگۈسىدىكى قۇرۇلما قىچى بولغان تۈركىستان كۈنىمىزدا تەسىس قىلىنغان بولسىمۇ . . .
كىيىن باش تارتىپ بولمايدىغان قېرىنداشلىق قەرزى، تۈرك خەلقىنىڭ دۈشمەنلىرى
مانا مۇشۇنداق كۈنلەرنىڭ ئۆز باشلارغا كېلىشىدىن قورقىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلار
بەزىدە ئالداش، بەزىدە پوپۇز قىلىش سىياسەتلىرىنى قوللىنىۋاتىدۇ. ئەندى، تۈرك
خەلقىنىڭ قۇرۇش ئالدىدىكى كۈنىمىزدا تەسىس قىلىنغان تۈركىستان خەلقىنىڭ مەن
پەتسىگە، ھازىرقى مۇستەقىل دۆلەتلەرنىڭ ئەھتىياجىغا ۋە دۇنيا تەلپۈكىگە ماس كەلمەي،
ئىمىز ئۈچۈن ئۇنى كىچىكتۈرگۈزۈك؟ قانچىنچە ئۆزىمىزنى پائالىيەتلىك ئورۇنغا چۈشۈرۈپ،
ئىمىز بىنا قىلىشنىڭ دۆلەتلەردىن قورقۇمىز؟ ھازىر ھەتتا ئورۇن پادەك چوڭ قىلىنمىز . . .
دىكى بارلىق دۆلەتلەر ئۆزلىرىنىڭ تىللىرى، دىنلىرى، ئۆرپ-ئادەت، تارىخى، جۇغراپىيەسى
ئورۇنلىشىشىنىڭ پەرقلىرىگە قارىماي «ئاۋرۇپا ئورتاق گەۋدىسى» نى قۇرۇپ،
ھازىرقى دۆلەتلەر ئۆزلىرىنىڭ چىگىرەلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ھەتتا بىرلىككە كەل-
گەن بىر خىل پۈتۈنلىشىش ئالدىدا تۇرۇپتىمۇ؟ ناھايىە تېكى، بىر تۈرك نەسلىدىن
بولغان تۈركىستاندىكى تىلى، دىنى، ئۆرپ-ئادەت، مەدەنىيىتى، تارىخى ئوخشاش
جۇغراپىيەسى بىرلىككە ئىگە بىر قانچە تۈرك مۇستەقىل دۆلەتلىرى دۇنيا بېگىز مەبىرىنى
ئەسەرگە قەدەم قويىۋاتقاندا، يەنىلا ئوتتۇرا ئەسىردىكى فىئودال بەگلەرنىڭ نادانلىقىنى
سەۋەبلىگەن قىلىپ، تۈركىستان خەلقىنى بەختسىزلىككە ئۇچرىتىپ، بىر تۈركىستان
تەن كۈنىمىزدا تەسىس قىلىشقا ئۇيۇشالمىسا، ئۆتكەن ئەجداتلىرىمىز، بۈگۈنكى ئەۋلادلىرىمىز . . .
بىز، ھازىرقى دۇنيادىكى دوست-دۈشمەنلىرىمىز ئالدىدا ئۇيۇشما مەسىلىسىمۇ؟
قېنى ئۇنىمىزغا، تۈرك مىللىتىگە، ئىسلام دىنىغا خاس غۇرۇر بىز ھەم ئىمانىمىز؟
قېنى ئۆزىمىزنىڭ ھىلموت كۈچى، فرانسۇزىمىز، ۋە مارگار تەتقىقاتچىلىرىمىز؟ غەربىي
تۈركىستاندا مۇستەقىل بولغان دۆلەتلەرنىڭ باشلىقلىرى ئۇيۇشما مەسلىمىزغا، ئەج-
داتلىرىمىز ئارزۇ قىلغان، ئەۋلادلىرىمىز تەلپ قىلىۋاتقان مۇقەددەس تۈركىستان
كۈنىمىزدا تەسىس قىلىش ۋاقتى كېلىپ يەتتى . . .

ھۆرمەتلىك رەھبەرلىرىمىز-قېرىنداشلىرىمىز: ياتقان بولسىڭىز تۇرۇڭ!

شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى

بولۇپمۇ قېرىنداش خەلقلەر ئارىسىدىكى قان تۈگۈشلەر كىرەك ئەمەس، بىزگە فاشىستلار دىكتاتۇر بىلەن بىرگە دۆلەت ئىمپېرىيىسى كىرەك ئەمەس، بىزگە ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ جاھالىتىگە پاتقان، دىنى فانا تىك، فۇندامېنتالىستلارنىڭ زۇلمەتلىك تۈزۈملىرى كىرەك ئەمەس، بىزگە دېموكراتىيەنى ئاساس قىلىپ، ئىنسانىي ھوقۇقنى قەدىرلەيدىغان، دۇنيانىڭ ئىلغار سەۋىيىسىنى نىشان قىلىپ، يۇقۇرى ئۆزلەيدىغان تۈركىستان دۆلەتلىرىنىڭ تەكبار ۋەزىيەتلىك ھوقۇقىنى تەمىن قىلىپ، مەزلۇم تۈرك ئەللىرىنى قوللۇق تىن قۇتۇلۇشقا ياردەم قىلىدىغان ئەركىن، ھۆر، قۇدرەتلىك تۈركىستان كونفېدېراتسىيىسى كىرەك، تۈركىستان فېدېراتسىيىسى قۇرۇلدىكەن ۋە ئۇنىڭ ئۇلۇغ روھى ئەمەلگە ئاشۇرۇلدىكەن، يەر تالاشىش، بايلىق تالاشىش، مەنەپپە مەنپەئەت تالاشىشلىرى ئۆزلىكىدىن تەدرىجىي يوقۇلۇپ، بىر-بىرىنى دۈشمەن كۆرۈش، مەنەپپە مەنەپپەنىڭ دەيدىغان خاھىشلار «مەن ئانداقچى»، «سەن مۇنداقچى» دەيدىغان يەرلىك مەھەللىمۇ قاراشلار تۈگۈتۈلۈپ، تۈركىستاندا ياشىغۇچى بارلىق خەلقلەر تىنچ-خاتىرجەم، بەختلىك، باياشات، قېرىنداشلار بىرلەشكەن، ئاجايىپ تۇرمۇشقا مۇيەسسەر بولىدۇ، ئىنشائاللا... ھازىر دۇنيانىڭ ھەممە جايلىرىدا رايون خاراكىتىدىكى نۇرغۇن كونفېدېراتسىيىلەر قۇرۇلدى ۋە قۇرۇلماقتا، نىمىشقا يەرلىرى بىر-بىرىگە تاش، خەلقلەرى بىر-بىرىگە ئۇرۇق-تۇققان كېلىپ چىقىشى، دىنى، تىلى، ئۆز-ئادىتى بىر بولغان تۈركىستان خەلقلەرى بىرلىشىپ قۇرۇلغان تۈركىستاننىڭ خەلقىمۇ بولغان، ئاللا بۇ يىرىمىنىڭ كەلگۈسىدە قۇرۇلغۇسى كونفېدېراتسىيەنى ھەقىقەتدە دۇنيادىكى كۆپلىگەن ئادالەتپەرۋەر دۆلەتلەر توغرىسى تونۇش، ياخشى ئۆزلىرىدە بۇلۇشقا، ئاجىز دۆلەتلەرنى بوزەك قىلىپ، ئۇلارنىڭ قان تەرىپىدە بىلىگۈزۈرۈپ، ئۇلارنى ئىمپېرىيالىستلارنىڭ ھۆكۈمران گورۇھلىرى ھازىردىنلا ئالتۇن تۈپۈككە ئايلاندۇرۇپ، جامائەت پىكىرىنى قالايمىقانلاشتۇرۇپ، سۈنۈپ ئېلىپ تۇتۇپ، ئۆزلىرىدىن ئىنسانىيەتنىڭ قۇرۇلۇشىغا جان جەھلى بىلەن قارشى تۇرماقتا، ئۇلارنىڭ چۈشەنچىسى شەنچىسىچە، تۈركىستان فېدېراتسىيەسىنى قۇرۇلۇشقا دۇنيا ئاستىن-ئاستۇن بولۇپ كىتىرىشى، دۈشمەنلەرنىڭ غەربىي شۇكى، ئۇلار تۈرك خەلقىنىڭ بىرلىشىپ ئىتتىپاق بولۇپ قۇدرەت تىپىشىدىن قاتتىق قورققىدۇ، بۇ جاھانگىرلار ھېلىمۇ بائىسىز تۈرك يەرلىرىنى ئىشغال قىلىپ، ئاستىغا ئېلىپ مەزلۇم خەلقنىڭ قان تەرىپىدە بىلىدۇ. گە ئۆزلىرىنىڭ جەننىتىنى قۇرۇپ ئالدى، ئۇلار بۇ يەرلەردە بولۇپمۇ شەرقىي تۈركىستاندا دائىمىيانا ئاڭلاپ باقمىغان كۆرۈپ باقمىغان ئۇسۇل-چارىلەر بىلەن خەلقنى ئەمەكتە.

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى

شەرقى تۈركىستان خەلقى ئۆزلىرىنىڭ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن قان تەر، ياشلىرى بىلەن دۈشمەنىنىڭ تا جاۋوزىغا قارشى ئۆز كۆكسىنى قالدۇرغان قىلىپ، خىتايلارنىڭ غەربى تۈركىستانغا توپان بالاسىدەك بېسىپ كىرىشىنى توسۇپ تۇراتتى. ئاخىرقى قىتىم شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ قەست دۈشمەنلىرىدىن سۆۋىت سوتسىئال جاھانگىرلىكى بىلەن قىزىل خىتاي جاھانگىرلىكىنىڭ ئۆز ئارا تىل بىرىكتۈرۈپ، ئېغىز-بۇرۇن ياللىشىپ يۈزسىز لەرچە قىلغان خىيانتى ۋە باسقۇنچىلىقى بىلەن شەرقى تۈركىستاننىڭ يېقىنقى تارىخىدا ئەنچە يۈز مىڭلاپ ۋە تەنداشلارنىڭ قانلىرى بەدىلىگە كەلگەن قەشقەردە قورۇلغان «شەرقى تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى» ۋە غولجىدا قۇرۇلغان «شەرقى تۈركىستان ئىستىقلال جۇمھۇرىيىتى» دەك ئۇلۇغ دۆلەتلەر بىر-بىرلەپ قولىدىن كەتتى.

ئەندى دۈشمەن ئىشىك ئالدىدا . . . ئۇ قانلىق ئايىغىنى ئىگىز كوتورۇپ، تەڭرى تاغلىرىدىن ئاتلاپ، غەربى تۈركىستانغا كىرمەكچى . . . بۈگۈنكى كۈندە ئانا تارىخىمىزنىڭ ئالدىمىزغا يەنىلا ئاتا-بوۋىلىرىمىز ئالدىغا قويغان يەنە شۇ بىر لاسۇئالنى - ئەكەمۇ-ھىم بەسلىنى قويسۇنمۇ؟ ئۇ بولسىمۇ؛ «تۈرك مىللەتلىرى بىرلىشىپ ئۆز ھاياتىمىزنى قوغدايمىسەن، ياپولمىسا يات باسقۇنچىلارغا بىر-بىرلەپ يەم بولۇپ، دۇنيادىن ئىزسىز بۇقۇلايمىسەن؟» دىگەندىن ئىبارەت. تارىخىمىز ئالدىمىزغا چوقۇم بىزنى جاۋاب بەرگۈزدۈ. يادۈشمەنگە تەسلىم بولۇپ يوق بولۇش ياكى ئاياق ئاستى قىلىنغان ئارنۇمۇ سىمىزنى ئاقىپ، مۇستەقىل ياشاش. ئەلۋەتتە، بىز مۇدۇنيادىكى باشقا مىللەتلەرگە ئوخشاش ياشاش ھوقۇقىمىزغا، ئىجات قىلىش ئىقتىدارىمىزغا، كۆرەش بىلەن قوغدۇنۇشقا قابىلىمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىزنىڭ پەخرىمىز-بەش تۈرك جۇمھۇرىيىتى مۇستەقىل بولۇپ قەدكۆتۈرۈپ تۇرۇپ تۇرۇپتۇ. ئەكەمۇ ھىم بەسلىمە ئىتتىپاقلىشىش، بىرلىشىش مەسلىمىسى. بىزنىڭ ئاتا-بوۋىلىرىمىز؛ «ئايىرلىغاننى ئېيىق يەيدۇ، بۆلۈنگەننى بۆرى . . .» دەپ تەلىم بېرىدۇ. مىنىڭ ئىتتىپاقلىشىپ بىرلىشەيلى دىگەنمىز ھازىرقى تۈرك دۆلەتلىرىنىڭ ھا-لەتلىرىنى بۇزۇپ تاشلاپ بىر تۈران ئىمپىرىيىسى قۇرۇش ئەمەس، تارىختا بوۋىلىرىمىز ئىزغۇز، ئافراسىياپ، مۇقان قاغان، قۇتلۇق بىلىگە قاغان، سۇتۇق بۇغراخان، تىمور-لەكلەرنىڭ كۈچ قۇدرىتىگە تايىنىپ چىقىلىپ تۇرغان تۈرك قەۋملىرىنى بىرلەشتۈرۈپ، ۋىياتارىخىدا مەشھۇر سولالە، دۆلەتلەرنى قۇرغان. بۇ ئۆتكەن ئەسىرنىڭ مەھسۇلى بولۇپ، ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتكەن تارىختىن ئىبارەت.

ھازىرقى ۋاقىت يىگىرمە بىرىنچى ئەسىرنىڭ ھارپىسى-ئاتوم دەۋرى، بىزگە قۇرال كۈچى-يورلۇق كۈچى لازىم ئەمەس. بىزگە ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ زوراۋانلىق ئۇرۇشلىرى

شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى

مىڭ ئىككىمىيۈز ئاتىمىش يىلى بولسىمۇ ، ئۇ ئۆزىنىڭ بۈگۈنكى رىئال ئەھمىيىتىنى يوقات-
مىغانلىقى بىلەن قىممەتلىكتۈر . كۈچ-قۇدرىتى زور ، يەرزىمىنى كەڭ ، رىم ئىمپىرىيى-
سى ۋە ئىران شاھىنىشاھىدىنمۇ كۈچلۈك بولغان كۆكتۈرك خانلىقى خىتاي ھۆكۈمرانلىق-
رىنىڭ خىيانەتكارانە بۇزغۇنچىلىقى ، قۇتراتقۇلىقى ، ھېلە-مىكىرلىرى نەتىجىسىدە
ئىككىگە بۆلۈندى . كىيىن شەرقىي كۆكتۈرك دۆلىتىدە پەيدا بولغان ئىختىلاپلاردىن
پايدىلانغان خىتاي خانى تەيزۇڭ ئۇنى مۇنقەرز قىلدى . خىتايلارغا ياردەم بەرگەن
ئاسى-خائىنلار يەنىلا قورچاققا ئايلىنىپ ، ئىستىقلاسىمىز ۋە رىئالەت ئاستىدا قالدى .
يۇقىرىدىكى مەلگۇ تاشتا تۈركلەرنىڭ خىتايغا مۇنقەرز بولغاندا كۆرگەن زۇلۇم ، تارت-
قان خورلۇقلىرى ، شۇ چاغدىكى بەزى تۈرك بەگلىرى ۋە ئوفۇز لۇقلىرىنىڭ ئۆز مىللىتى-
گە قىلغان خىيانەتلىرى بىر مۇبىرىز بولغان ، شۇنىڭدىن مەلۇمكى بىزنىڭ قەھرىمان
ئەقىللىق ئەجداتلىرىمىز مىڭ يىللاردىن بۇرۇنلا ئىچكى ، تاشقى دۈشمەنلەرگە قارشى كۆ-
رەش تارىخلىرىدا تۈرك خەلقىنى ئويغۇتۇپ ، ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ ، تۈرك خەلقىنىڭ
نەچچە مىڭ يىللىق قەست دۈشمىنى بولۇپ كەلگەن خىتاي باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئىككى-
مەنەي ، مۇرەسسەسىز قەتئى كۆرەش قىلىش لازىملىقىنى يۇرۇندىنلا ئىپتىدائىي كەلگەن ،
لىكىن ، كىيىنكى دەۋرلەردە بەزى ئاتا بولۇپ بىز قانلىق تەجرىبە ساۋاقلارنى ئۇنتۇپ ،
ئۇنىڭدىن پايدىلانماي ، ئىبىرە ئالماي ، دۈشمەننىڭ ئالدام خالىتىشىغا چۈشۈپ ، سەۋەب-
لىك بىلەن مەنەمچىلىككە پېرىلىپ ، بىرلەشمىگە ئىلگى ئۇچۇن پايانسىز تۈرك يەرلىرى
دۈشمەننىڭ ئاياق ئاستىدا قالدى . ئەزەلدىن بۇيان قانلىق قانلىرىنىڭ بە-
دىلىگە كەلگەن تۈركىستاننىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى-شەرقىي تۈركىستان خىتاي ھۆ-
كۈمرانلىرىنىڭ قولىدا ھازىرغىچە ئىزلىنىۋاتىدۇ .

بۇندىن بىر نەچچە ئەسىرلەر بۇرۇن ، خىتاي باسقۇنچىلىرىنىڭ تاجاۋۇزچىلىق قىل-
مىش ھەرىكەتلىرىنى توغرى كۈزۈتۈپ ، ئاقىلانى خۇلاسىچى قىلغان خىتايىدىن شۇنچە
يىراقلىقى ئەقىللىق پولىشا خەلقى : « خىتاي بىلەن پولىشا ئوتتۇرىسىدا روسىيە بولغىنى
ئۇچۇن روسىيەگەرەخمەت ئىپتىتىش كىرەك » ئەقىلىيە سۆزىنى ئىنجا قىلغان ئىدى . بۇ-
سۆزلەر ئاددىيغىنە ئاڭلانغىنى بىلەن ئۇ ئۆزىدە بىر ھەقىقەتنى-خىتاي ھۆكۈمرانلىرى-
نىڭ باسقۇنچىلىق خاراكتىرىنى يىغىنچاق ، مەزمۇنلۇق قىلىپ ئىپادىلەپ بەرگەنلىكى
بىلەن قىممەتلىكتۈر . ئەنە شۇنداق رەھمەت ، ھۆرمەتكە ئائىل شەرقىي تۈركىستان خەلقى
ئۆتكەن ئەسىرلەردە غەربىي تۈركىستان ئۇچۇن خىتاي ھۆكۈمرانلىرىنىڭ تاجاۋۇزىنى
توساپ تۇرىدىغان پاسىل تام-مۇستەھكەم قەلئە بولۇپ كەلگەن ئىدى .

تۈركىستاننىڭ خىتاي زولىمى ئاستىدىكى شەرق تەرەپىدە سىزنىڭ قېرىنداشلىرىڭىز ئويغۇرلار، قازاقلار، قىرغىزلار، ئۆزبېكلەر، تاجىكلار ۋە تاتار تۈركلىرى ياشايدۇ. خىتاي ھۆكۈمرانلىرىنىڭ بۇ خەلقلەرگە قىلغان زولىمى غەربى تۈركىستاندىكى مۇستەقىل تۈرك دۆلەتلىرىگە قىلىنغان ھاقارەت - خورلۇق ئەمەس دەپ كىم ئىنكار قىلالايدۇ؟ ئۇلارنىڭ زورلۇق - زومبۇلۇقلىرىنى سىزلەرگە قىلمايدۇ دەپ كىم كاپالەتلىك بىرەلەيدۇ؟ ئاغزى قانلىق بۆرە بىرىۋۇلاپلا بىچارە، يۇۋاش قويغا ئايلىنىپ قالارمۇ؟ خىتاي - نىڭ جاللات ئەسكەرلىرى قولىدا « ئازاتلىق » نى دەپ قەشقەر بارىنداشىھىمەت بولغان ئويغۇر يىگىتلىرى پەرغانىلىقنىڭ تۇتقانلىرى ئەمەسمۇ؟ ئالتاي تاغلىرىدىكى يايلاقلىرىنى قۇرۇلۇش ئارمىيىسىنىڭ باسقۇنچىلىرىغا تارتقۇزۇپ قويغان قازاق چوپان زاپسان رايونىدىكى دىخانىنىڭ قېرىنداشى ئەمەسمۇ؟ ئىشىغالىيەتچى زالىم خىتايلارنىڭ ئاياق ئاستى قىلىشىغا ئۇچراۋاتقان ئويغۇر قىزلىرى تاشكەنت ياكى دۈشەنبىلىكىنىڭ جىگەر پارىلىرى ئەمەسمۇ؟ بىزنىڭ تارتقۇنغان ئازاپ - قايغۇلىرىمىز، ئوچۇقنى ئېيتقاندا سىزلەرنىڭ ئازاپ - قايغۇلىرىڭىز، بىزگە قىلىنغان خورلۇق، ھاقارەتلەر سىزلەرنىڭ غورۇرلىقىڭىزغا تەگمەسمۇ؟ شۇنەرسە ئىنىقكى، « ھۆكۈمىڭىز مۇڭگۈزىگە ئۇرسا تۇيغى سىقىرىدۇغۇ؟ قىسقىسى، شەرقى تۈركىستانغا قىلىنغان تاجاۋوزچىلىق سىزلەرگە قىلىنغان تاجاۋوزچىلىق ئەمەسمۇ؟ بىزنىڭ پاجىئەلىككە چىدىشىمىز سىزلەرگە ئۆتۈلمەس قانلىق تەجرىبە - ساۋاقلار بولسۇن، بۇقاراپا جىئەلىك كۈنلەرنى شەرقى تۈركىستانلىقلارغا كەلدى، بىزگە كەلمەيدۇ دەپ چوتتى خاتاسوقماڭلار » سىيىرنىڭ پېشىغا كەلگەن كۈن موزايىنىڭ بېشىغا كەلمەسمۇ؟ »

ھەرقاچان بۇ پاجىئەلەرنى كۆرۈپ، ئاڭلاپ تۇرۇپ تارىخىنى ئەسلىگىنىمىزدە، بىلىگە - خاقانىنىڭ ئىنىمىسى گۈلتىكىنىڭ يازغان سايدامدىكى مەڭگۈ تاشقا ئورنۇ تۇلغان بىباھا خاتىرىسىنى ئۇنۇتما سىلىقىمىز لازىم؛ « چىن مىللىتىنىڭ سۆزى تاتلىغ، ساۋغاتى يۇم - شاق ئىمىش، تاتلىغ سۆزى ۋە ساۋغىتى بىلەن ئالداپ، يىراق مىللەتنى كۆپ قىتىم يىقىند - بلاشتۇرور ئىمىش، (ئۇلارغا) يىقىنلاشقاندىن كىيىن (ئۆزلىرىنىڭ) پامان ھىلەلىرىنى تاراتتۇر ئىمىش، ياخشى ئالىم كىشىنى، باتتۇر كىشىنى يۇرگۈزمەس ئىمىش، (ئىلى - گىمىرى باستۇرمايدىكەن) بىر كىشى ئۆزگىرىش قىلسا (خاتالاشسا) (ئۇنىڭ) ئۇرۇغى، قەۋمى ۋە بۆشۈكىدىكىگىچە رەھىم قىلماستىمىش، تاتلىغ سۆزىگە ۋە يۇمشاق ساۋغىتىگە ئالدا ئىمىش كۆپ تۈرك مىللىتى ئۆلدۈك... » (« شەرقى تۈركىستان تارىخى » - مەھمۇت مۇھەممەت يۇغرايىگىر مەيەتتىنچى بەت) گەرچە بۇ خاتىرى تاشنىڭ قويۇلغىنىغا ھازىرەنەق -

شەرقى تۇركىستان ئاۋازى

كە قارىتا قىلىنمىغاقتان بۇ خوشامە تىچىلىك دىپلوماتىيىسىدە قانداق قىلىپ مۇستەقىللىق قىلىشقا بولىدۇ؟ بۇنداق خاھىشلار تۇركىستانلىقلارغا قىلىنغان ھاقتا نە؟ مەسىمۇ؟ تۇركىستانلىقلار ئۈچۈن ئۇزۇن يىللار تۈرمىدە يېتىمىپ، پۈتۈن ھاياتىنى تەقدىم قىلغان ئولۇغ شائىر ئابدۇلئەزىز سەدۇم دوست - دۈشمەننىڭ پەرقى توغرىسىدا توختۇلۇپ:

ھەقىقىي دوست سادىق گەرزە ھەربەر سەشكەر دەپ بىلى ،
ۋە گەردۇشمەن ساڭا ئەپەلەپ شىكەر بەرسەزە ھەردەپ بىلى ،
زىيان يەتكۈزسە دوستۇڭ پايىدە دۇر كۆڭلى تۈز بولغاچ ،
شۇنىڭدەك دۈشمەننىڭ پايدا كەلتۈرسەزەردەپ بىلى .

دەپ يازغان ئىدى . دوست قانداقلا بولمىسۇن دوست ، دۈشمەن قانچىلىك "ياخشىلىق قىلمىسۇن بەر بېمىردۇشمەن . مىڭلاپ ئەسىرلەردىن بۇيان تۈرك خەلقىنى ، باشقىلارنى يەپ ، يۇتۇپ خوردۇپ كەتكەن يالماۋۇز ئەژدە رھا ئەندى كىلىپ ، قانداقلا چە تۈرك خەلقىنىڭ دوستى بولالمىسۇن ؟ ئۇنىڭ دۈشمەنلىكى راست ، دوستلىغى غەلەت ، يالغان ، بىر ئەمەس مىڭ يالغان . ئۇنىڭ يۈرگىنى بىلەي دىمىگىمىز تارىخىمىزغا نەرسىلىك : ئۇ تارىخىدا باشقىلار بىلەن ئىناق خوشنىدىر چىلىقتا ئۆتكەن ئەمەس . پۈتۈن تارىخى سۆز - دە تۇرمايدىغان ، نامەرتلىك ، تىلى تۈزۈك ، دىلى بۇزۇقلۇق ۋە ۋاپاغا چاچانلىك تۈگۈ - مەس - پۈتمەس قامۇسى . . . .

ئۇ ئاجىزلىرىنى يۇتۇپ ، كۈچلۈكلەرنى ھېلە - مىڭىرى بىلەن ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا قىلىنغان پائالىيەت ئىشلىرى "يا تىلارنىڭ قولى بىلەن ياتلارنى يوقۇتۇش" ، "بۆلۈپ تاشلاپ ئىدارە قىلىش" . . . . دىگەندەك سۈيىقەستلەرنى ئىشلىتىپ نۇرغۇن خوشنا دولەت ۋە مىللەتلەرنى يۇتۇپ يەپ ، يوقۇتۇپ بۈگۈنكى ئەژدە رھا ھالىغا كەلدى . ئۇ يالماۋۇزنىڭ شەرقى تۇركىستاندا قىلغان جىنايەتلىرىگە قاراڭ :

بىز شەرقى تۇركىستانلىقلار مۇسىمىز لەرگە ئوخشاش ئىنسانلاردىن - تۈركلەردىن ئىدىق ، ئۇ يالماۋۇز بىزنىڭ بار - يوقىمىزنى تارتىمىلىپ ، ئەسلى - ۋە سىمىز دىن ئايىرىپ ، قۇل ، گاداي ، نادان ، قاشاق ھالغا كەلتۈرۈپ قانلىق قولىنى يۈرگىمىزنىڭ بىخىغا ئۇزۇتۇپ ، بىزنىڭ دۇنيادىكى مەۋجۇتلىقىمىزنى يوقىغا چىقىرىپ ، بىزنى روھى ھەم جىسمانى تەرەپتىن يوقىتىپ بولمىغاچقى بولمىغاچقى ، بىزنىڭ تىلىمىز ، دىنىمىز ، ئېقىمىمىز ، ئۆرپ - ئادىتىمىز ، تارىخىمىز ، چىرايىمىز ھەتتا ئارزۇ - ئىستىھكەمىز سىمىز لەر بىلەن ئوخشاش ، ياكى مەندىگەن سۆز - سىزدىگەن سۆز . . . .

شەرقى تۇر كىستان ئاۋازى

لىرىنى ، كۈرمدىك ھېلىلەرنى ئىشلىتىش كىرەك - تە . . . شۇڭلاشقا ئۇ ئەپتى بە شىر سىد -
 نى يۇشۇرۇپ ، گۈزەل مەلىكىلەر نىقابىنى كىيىۋالدى . ئۇ جاللات چىرايىغا ناز نىنلار -
 نىڭ كۈلكىسىنى پەرداز قىلىۋالدى . . . ئۇ سىز لەرنىڭ موستەقىللىقىڭىز لەرنى " تەب -
 رىكلەۋاتىدۇ " ، سىز لەرنى " دوست " دەۋاتىدۇ ، سىز لەرگە " ياردەم قىلىمەن " دەپ قە -
 سەم ئىچىۋاتىدۇ . . . ئەنە ئۇ ئوشىر سۇان ئادىل قىمىيا پىتىمدە مەيدانغا چىقىپ ، سىز لەر بى -
 لىن " دۆلەت چىگرىسى توختامى " ، " دوستلوق ئەھدىنامىسى " ، " قاتناش - سودا ئالا -
 قىمىسى " ، " مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش كىلىشىمى " لىرىنى تۈزۈپ " ئادىللىق " ، " سې -
 خىلىك " بىلەن شەرقى تۇر كىستان خەلقىنىڭ قان تەرىپە دىلىگە كەلگەن بايلىقلار بىلەن
 سىز لەرنى ئالداۋاتىدۇ . . . غەربى تۇر كىستاننىڭ بەزى جايلىرىدا زۆت ، فابرىكىلارنى
 قۇرۇۋاتىدۇ . بۇ ئەۋدەرھانىڭ مىجەزىنى بىلىمگەن ياكى ئۇنىڭ قانخورلىقىنى ئۇنتۇ -
 غان بەزى ساددە ، گول دىپلوماتلار ئاتالمىش ھازىرقى دۆلەتلەرنىڭ تارمەنتىقىلىرىنى
 دەپ شەرقى تۇر كىستاننىڭ ، كەڭ مەنادا ئىيتىساق ئۆزلىرىنىڭ - تۇر كىستاننىڭ ۋە ئۇ -
 نىڭ خەلقىلىرىنىڭ مەنپەئەتلىرىنى پۈچەك پۇلغا سىتىپ يىيىشكە تەمىشلىۋاتىدۇ . ئۇلار
 سىز لەرگە ئاشلىق ، گۆش ، ماي ، تاۋادۇر دۇن ، سانائەت بۇيۇملىرىنى بېرىپ " بىزنىڭ
 بۇيەردە شەرقى تۇر كىستان دىگەن يەرى يوق ، شىنجاڭ بار ، ئازىراق ئۆزىڭ ، قازاق ، قىر -
 غىز بار ، ئويغۇرنى يوق دەڭلار " دەپ سىز لەرنى زورلاۋاتىدۇ .

خىتتاي باسقۇنچىلىرىدىن قورقۇش كىسىلىگە مۇپتىلا بولغانلار ئەۋدەرھانىڭ ھەم
 ئالداش ھەم قورقۇتۇش ھېلىسىگە بەرداشلىق بېرەلمەيۋاتقانلار ئۆزلىرىنى مۇستەقىل
 تۈرك دۆلەتلىرى دەپ ئاتىشىدۇ - يۇ ، لىكىن ئۆزلىرىنىڭ ئاتالمىش مۇستەقىل گې -
 زىت ، ژورنال ، رادىئو ، تىلېۋىزىيەلىرىدە ئەجداتلىرىمىز ئانا ۋە تىنىمىزگە شەرقى
 تۇر كىستان دەپ قۇلاق قىلىپ ئەزان قىچقىرىپ قويغان مۇبارەك ئۇلۇق نامىنى يازماي
 شىنجاڭ دەپ يىزىۋاتىدۇ ، ئاتاۋاتىدۇ . ھەتتا خىتتاي ھۆكۈمرانلىرى قويغان ئاتالمىش
 « شىنجاڭ ئويغۇر ئاپتونوم رايونى » دىگەن ئاتالغۇدىكى ئويغۇردىگەن تۈرك قەبىلىلىك
 ىرى ئىتتىپاقىنىڭ نامىنى ، شائىلىق تۈرك تارىخىنى يارىتىشتا ئالاھىدە تۆھپىلەر قوش -
 تقان ئويغۇر تۈركلىرىنىڭ نامىنى يېزىشقا چۈرەت قىلالماي ، خىتتاي يىنىڭ شىنجاڭ پىرا -
 ۋىنىسىيەسى (ئۆلكىسى) دەپ يىزىۋاتىدۇ . ۋاھالەنكى ، غەرب دۇنياسىدا ھەتتا دۇنيا -
 نىڭ كۆپ مەلىكەتلىرىدە شەرقى تۇر كىستان دەپ ئالاھىدە شەرھىلەيدۇ . ھەيىر ئىككى
 ئۆزىنىڭ قېرىنداشلىرىنى مۇستەقىللىك قىلىپ ئېزىۋاتقان بىر مۇستەقىللىكچى دۆلەت

غەربى تۇر كىستاننى بېسىم سۆزلىدىن پىلاننى قۇر سۆزلىدى. ئۇ قېرىنداش تۈرك دۆلەتلىرىنىڭ مۇستەقىل بولۇشىنى بىر تەرەپتىن ئۆزىگە خەتەرلىك دەپ قاراپ، بۇ يەردىكى مۇستەقىللىق، ئەر كىنلىك شاماللىرىنىڭ شەرقى تۇر كىستانغا بىۋاسىتە كىرىپ، خەلقنىڭ كۆزەش يالغۇننى ئۇلغا يېتىپ، سۆزىنىڭ پېشىغا كەلگەنلەر ئۆز پېشىغا كىلىشىدىن قورقۇپ، شەرقى تۇر كىستاننىڭ شەھەر، يىزا، قىشلاقلاردا مۇستەقىللىق، ئەر كىنلىككە قارشى ئۆگۈنۈش، تەشۋىقاتلارنى، جازايۇرۇشلەرنى باشلىۋەتتى. «سەن ئوغرى دىگىچە مەن ئوغرى دەۋالاي» دىگەندەك: «شەرقى تۇر كىستانغا خەتەرلىك ئوتتۇرا ئاسىيا دىكى، تۈركىيىدىكى بۆلگۈنچىلەردىن كىلىدۇ» دەپ مىكىلىغان، ئونمىگەلىمىغان ۋە تەنپەرۋەز ئاتلارنى، زىيالىيلارنى قاراتتىز سىلىككە ئىلىپ، ئالدىنى ئۆلۈمگە قالدۇرغىلى تۇرمىگە، جازالاگىرلىرىغا تەييارلاۋاتىدۇ. شەرقى تۇر كىستان تارىخىدا يەنە بىر قانلىق، پاجىئەلىك تىراگىدىيىنىڭ پەردىسى ئېچىلىش ئالدىدا تۇرىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، غەربى تۇر كىستاندىكى بىر تۈرك قەۋمىدىن بولغان قېرىنداشلارنىڭ يېڭىدىن كىچىك-كىچىك دۆلەتلەرگە بۆلۈنۈپ، سىياسى، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىدىكى تەشكىلى، ھەربى جەھەتلەردە سىرىقتال ھالىتىدە تۇرغانلىقىنى، ئۇلار ئارىسىدا مۇستەملىكىچىلىكنىڭ قالدۇرغان قالدۇق تەسىرلىرى نەتىجىسىدە ۋاخىمىچە بەزى ئىختىلاپلارنىڭ يۈز بەرگە ئىلگىنى كۆرۈپ، ئۆزلىرىنىڭ كۆرۈنۈش ئىختىلاپلىرىنى ئەسلىپ، گۈللەنە قەللىرى ئېچىلىپ كەتتى. ئۇلارچە بولسا، بۇ بەش تۈرك دۆلىتى ئۆزىنىڭ تۈركلۈك روھىنى، ئىسلاھاتلىق ئىمانىنى، تۇر كىستانلىق قېرىنداشلىقىنى ئۇنۇتسا دە ئۆزلىرىنىڭ تارىخىدا مەنپىئەتلىرىنى دەپ چېكىدىن ئاشقان مىللەتچىلىكى بىلەن يەرتالىشىپ، بايلىق تالىشىپ قىرىق پىچاق بولۇشۇپ سۇقۇشسا ياكى شەرقى تۇر كىستاندا ئۆتكەن قاراڭغۇ ئەسىرلەردە بولغاندەك ئاللاننىڭ ئورنىغا، ئىسلاھاتلىق دىل شەرىئەتلىرى ئورنىغا ئۆزلىرىنىڭ رىياكارلىق نۇفۇزىنى قويۇپ، ئەتراپىغا ئون مىكىلىغان نادان، جاھىل مورىتلارنى توپلىغان «ئاق تاغلىق»، «قارا تاغلىق» خوجىلارنى تېپىپ، ئۇلارنى يۈز يىللاپ سۇقۇشتۇرۇپ قويىسا، نەق شۇ چاغدىلا "توپىلاڭدىن توغايچ ئوغۇرلىدى" دىگەننىڭ ئۆزى بولاتتى. شۇ چاغدىلا ئۆزى بىكىستان، قازاقىستان، قىرغىزىستان، تاجىكىستان، تۈركمەنىستان دىگەنلەر نىمە؟ ھەر بىرى ئۆزى دەريانىڭ بىر قىسمىلىق لوقمىسىغا يارىمايدۇ دە، بىردىن-بىردىن... ھا-ھا-ھائۇ دەريانىڭ خوشلىغى تۇتقان بولاتتى، ئەنە شۇ چاغدا ئۇلار قانخور ئەجداتلىرى سەمەرقەنتتە مىنەلەمىگەن كۆكتاشقا مىنگەن بولاتتى. ئۇمەخسەتكە يېتىشىش ئۈچۈن پۈتۈن ئۇسۇل-چارى-

تۈركىستان خەلقىنى ئىززەتلىرىنىڭ ئەجداتلىرىدىن ئىشىشىپ كەتتى. قىزىل خىتاي ئىمپېرىيەسىنىڭ شەرقىي تۈركىستان دەپ ئاتالغان، تۈرك دۇنياسىنىڭ ئانا يۇرتىنى ۋە ئۇنىڭ قەھرىمان خەلقىنى سىياسى جەھەتتىن ھوقۇقسىز قۇل، ئىختىسادى جەھەتتىن گاداي، مەدەنىيەت جەھەتتىن قالاق، نادان ھالەتكە كەلتۈرۈپ، مەجبۇرى خىتايلاشتۇرۇۋاتىدۇ. ئۇلار شەرقىي تۈركىستان خەلقىگە «ئاپتونومىيە» بەردۇق دېگەننى بىلەن بۇ ئالدامچى سىياسەت ئارقىلىق خەلقىنىڭ ئەسلىدە بۇرۇندىن قوللىرىدا بولۇپ كەلگەن ئاز تولا سىياسى، ئىختىسادى، مەدەنىي ئىجتىمائىي، دىنىي ھوقۇقلىرىنى بىر-بىرىنى قويماي پاك-پاكىزە تارتىپ ئالدى. مىڭ توقۇغۇز يۈز قىرىق توقۇغۇزىنچى يىلىغىچە ئون مىليونغا قەدەر بولغان شەرقىي تۈركىستان تۈركلىرى ئۆز تۇپرىقىدا ئاھالىنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكىنى تەشكىل قىلىپ، ئۆز ۋە تىنىنىڭ خوجا يىنىنى ھىساپلىنا تىتى. ئەمەس بولسا قىزىل چىنىننىڭ خىتايلاشتۇرۇش سىياسىتى ئاستىدا، گومىنداڭ ئارمىيەسى قوشۇلۇپ ئۇچىيۈز مىڭغا يەتمەيدىغان كۆچمەن خىتايلار شەرقىي تۈركىستاندا كۆپۈيۈپ ئاھالىنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكىگە ئايلىنىپ خوجا يىنىغا ئۆزگەردى. ھازىر ھۆكۈمەتتىن ئىككى رەسىمى بىلەن شەرقىي تۈركىستانغا كىلىدىغان خىتايلارنىڭ سانى ھەر يىلى بىر مىليونغا يېتىدۇ. (بۇ سانغا توپان بالاسىدەك ئېقىپ كىلىۋاتقان ئەركىن خىتاي كۆچمەنلىرى ۋە جاللات قوشۇنلىرى كىرمەيدۇ) ھازىر خىتاي ھۆكۈمرانلىرىنىڭ ئوچۇق سىتاتىستىكا مەلۇماتىدا شەرقىي تۈركىستان نوپۇسىنى ئونبەش مىليون دەپ ئىلان قىلىۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئالاقا چان ئاتىمىش، يەتمەش مىليوندىن ئېشىشىپ كەتتى. شەرقىي تۈركىستاندىكى مۇنتىزىم خىتاي ئارمىيەسى ئىككى مىليوندىن ئاشىدۇ، قۇرۇلۇش دىۋىزىيەسىنىڭ قۇرال تۇتقان قوشۇنلىرى ئۈچ مىليوندىن ئارتۇق. (بۇلارنى ئاھالە ئىچىگە قوشمايدۇ) خىتاي ھۆكۈمرانلىرى بۇ سانلار بىلەن قانائەتلىنىپ قالماي، ھۆكۈمەت بايانا تىللىرىدا ئىككى مىڭىنچى يىلىنىڭ باشلىرىدا شەرقىي تۈركىستاندىكى خىتايلارنىڭ سانىنى يۈز ئەللىك، ئىككى يۈز مىليونغا يەتكۈزۈپ، شەرقىي تۈركىستان تۈركلىرىنى خىتايلاشتۇرۇپ بولماقچى بولىۋاتىدۇ.

دېققەت قىلىشىڭىزغا رەزىيەتلىرى شۇكى، قىزىل خىتاي ئىمپېرىيەسىنىڭ شەرقىي تۈركىستانغا كۆچۈرۈشنى قاتتىق كۈچەپ ئورۇنلاشتۇرغانلىقىدا يەنە قانداق ئىپتىقادى بولمايدىغان سىز بارلىقىنى كىم بىلىدۇ؟ زېھنى ئۆتكۈر كىشىلەرنىڭ ئېسىدە ئېنىقكى، خىتاي دەمەدەنىيەت ئىنقىلاۋى يۈرگۈزۈلگەن يىللارنىڭ ئالدى-كەينىدە خىتاي ھۆكۈمىتى سۆۋىت ھۆكۈمىتى بىلەن

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى

لىرىنىڭ قۇللۇق ئاسارىتىگە چۈشۈپ قالغان ئىدى. بەختكە يارىشاغىرى بى تۈركىستاندا
 ىكى قېرىنداشلىرىمىزنىڭ چالماق كۆرەشلىرى نەتىجىسىدە بۈگۈنكى كۈندە مۇس-
 ىنى قىلىشقا قول يەتكۈزدى. بىراق غەربى تۈركىستان زىمىنىدا مۇستەملىكىچىلىك
 تۈگەپ، قېرىنداش مۇستەقىل دۆلەتلەرنىڭ پەيدا بولۇشى بىلەن مۇستەملىكىچىلىك
 نىڭ قالدۇرغان سىياسى، ئىقتىسادى، ئىجتىمائى، ئىدىئولوگىيە، مەدەنىيەت جەھەت-
 ىتىكى تەسىرلىرى بىراقلا ئۆزلىكىدىن تۈگەپ كەتمەيدۇ. بولۇپمۇ ئۇلارنىڭ تۈركىس-
 ىتان خەلىقلىرى ئوتتۇرىسىدا دۈشمەنلىك بىلەن قەستەن سۈنئىي پەرقلەرنى ئويدۇرۇپ
 چىقىرىپ، بۇرۇن تۈرك ئاتالغان بىر پۈتۈن مىللەتنى ئۇششاق پارچىلارغا بۆلۈپ قى-
 ىرىنداشلار ئوتتۇرىسىغا بەزى ئىختىلاپ-نىزاملارنى تېرىپ قويىدى. شۇنىڭ نەتىجى-
 ىسىدە ئۆزىنى يات، دۈشمەننى ئۆز كۆرۈپ، دۈشمەننىڭ تۈگمىنىگە سۇقۇيۇپ، ئۆزىنىڭ
 ىستان، تاجىكىستان قاتارلىق دۆلەتلەردە دۈشمەنلەرنىڭ كۈشكۈرتىشى بىلەن مىڭلى-
 ىغان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ قېنى تۆكۈلدى. تارىختىن بۇيان، تۈركىستان تۈپتىنلا
 بىر-بىرىگە تۇتقان، قېرىنداش، خوشنا بولۇپ بىرىگە ياشاپ، ئانا يۇرتىمىز-تۈركىس-
 ىتاننى گۈللەندۈرۈشتە قان تەرتۈككەن ئۆز قېرىنداشلىرىمىزنى بۈگۈنكى كۈندىكى
 ئاتالمىش كىچىككىنە دائىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان دۆلەتلىرىدە ئۆز دۆلىتىمىزنىڭ نامى-
 ىدىن باشقا نامدا بولغان تۈرك قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئىنسانىي ھوقۇقىنى خارلاپ، ئاتال-
 مىش شۇ دۆلەتلەردىن ھايدىراتىدۇ، كەمسىتىدۇ، بۇ بىزنىڭ ئىسلام دىنىمىزغا،
 تۈركلۈك رولىمىزغا قىلىنغان تاجاۋۇز، ئېغىر بۇزغۇنچىلىق... بۇنىڭ بىر قورقۇنۇچى-
 ىلىق، خەتەرلىك ئەھۋال بولۇپ، نادانلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

ھازىر شەرقى تۈركىستان خەلقى يەنىلا خىتاي ئىمپېرىيالىزىمىنىڭ قانلىق زۇلۇمى
 ئاستىدا ئانا ھاياتىنى ئىچىنىشىلىق ھالدا ياشاۋاتىدۇ. «نە ئاغرىسا جان شۇ يەردە» دىگەن
 ىدەك ئىككى مىليون مۇرەببە كىلومىتىرغا يېقىن تۇپراق، يىگىرمە مىليوندىن ئارتۇق
 ئاھالىگە ئىگە تۈرك خەلقى ياشاۋاتقان شەرقى تۈركىستاننىڭ چەتئەل زۇلۇمىدىن تېخىچە
 ئازات بولمىغىنى پۈتۈن تۈركىستان خەلىقلىرىگە زور قايغۇ-ھەسرەتلەر كەلتۈرۈپ،
 كەلگۈسىدىكى چوڭ پالايى-ئاپەتلەرنىڭ مەنبەسى بولۇش ئالدىدا تۇرۇپتۇ...
 شەرقى تۈركىستان ئاتا-باپلىرىمىزدىن مىراس بولۇپ قالغان ئانا ماكانىمىز
 ئۇلۇغ تۈركىستاننىڭ ئايرىلماس بىر قىسمى، غەربى ۋە شەرقى تۈركىستان ئايرىلماس
 ماس بىر جان-بىر تەن. بۈگۈنكى كۈندە، قىزىل خىتاي ئىمپېرىيالىستلىرى تارىختا
 ئۆتكەن خىتاي فېئوداللىرىنىڭ مۇستەملىكىچىلىك زۇلۇمىغا ۋارىسلىق قىلىپ، شەرقى

غەربى تۈركىستاندىكى قىرىنداشلارغا ئوچۇق خەت

ئەخمەت ئىگە مېھرىدى

ئاۋىستىرالىيە تۈركىستان جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى

ئەسسالامۇ ئەلەيكمۇ ، ھۆرمەتلىك قېرىنداشلار

خەلقارادە زىيەتنىڭ تەقەززاسى ، سوۋىت ئىتتىپاقىدىكى ئۆزگىرىشلەرنىڭ ئاقسۆيىتى ۋە غەربى تۈركىستان خەلىقلىرىنىڭ ئەسىرلەردىن بۇيان ئىگىلىمەي سۇنماي كۆرەش قىلىشى بىلەن قازاقىستان ، قىرغىزىستان ، ئۆزبېكىستان ، تاجىكىستان ، تۈركمەنىستان خەلىقلىرى ئۆز مىللىي دۆلەتلىرىگە ئىگە بولۇپ ، بۈگۈنكى كۈندە بىرلەشكەن مىللەتلەر تەشكىلاتىدىكى مۇستەقىل دۆلەتلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالدى . بۇ شانلىق غەلىبەلەر يالغۇز سىز لەرنىلا ئەمەس ، قېرىنداشلىرىمىز - بىز شەرقى تۈركىستانلىقلارنىمۇ زور شاتلىققا چۆمدۈردى .

ئېغىزدا ، مەتبۇئات ، رادىئو - تېلېۋىزىيەلەردە ئىلان قىلىنغان مۇستەقىللىق مۇستەقىللىقنىڭ ئەمەلدەرىگە ئىلھام بېرىدىغان ئىشلىرىمىزنىڭ باشلىنىشى . بۇنىڭ ئۈچۈن ناھايىتى زور تىرىشچانلىقلار كۆرسۈتۈشكە ، كۆپ ئىشلارنى قىلىشقا توغرى كىلىدۇ . بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ مۇھىمى تۈركىستان خەلىقلىرىنىڭ قېرىنداشلىق ئىتتىپاقى ۋە بەرىكەتلىرىمىزگە دور . تۈركىستان خەلىقلىرى ئۆزلىرىنىڭ تارىخى كىلىپ چىقىشىدىن ئېيتقاندا ، قېنى ، دىنى ، ئۆرپ - ئادەتلىرى بىر تۈركى خەلىقلىرىدۇر . نەچچە مىڭ يىللىق كۆرەش تارىخى جەريانىدا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ مۇستەقىللىق ئەر كىلىمىگە ، بەخت - سائادىتىنى ساقلاپ قىلىش يولىدا بىر - بىرىنى قوللاپ ، ياردەم بىرىپ ، بىر ئىشەنچتە مۇرىنى - مۇرىگە تىرىپ ، تاشقى دۈشمەنلەرنىڭ تاجاۋۇزىغا ، ئىچكى دۈشمەنلەرنىڭ ساقىتقۇنلۇقىغا ، بۆلگۈنچىلىكلىرىگە قارشى جەنۇبىيلىق بىلەن كۆرەش قىلىپ ، دۇنيا تارىخىدا ئۆچمەس سەھىپىلەر قالدۇرغان ئىدى . بۇ كۆرەشلەردا ۋاسىدا ، تۈركىستان خەلىقلىرىنىڭ قېرىنداشلىق ئىتتىپاقى ۋە بەرىكەتلىرىمىزنىڭ ھەممە ئىشلاردا غەلىبە قىلىشىنىڭ كاپالىتى ئىكەنلىكىنى ئۇزۇن ئەسىرلىك قانلىق تەجرىبە ساۋاقلاردىن چۈشۈنۈپ يەتكەن ئىدى . ئون سەككىزىنچى ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن باشلاپ غەربى تۈركىستان چارپادىشاھىنىڭ ، شەرقى تۈركىستان خىتاي - مانجۇ ئىستىلاچى -

خاتىمە

نېمە ئۈچۈن مۇستەقىل شەرقى تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى بۇقەدەرتتىز يېقىلدى؟
دۈشمەن كۈچلەر دىن ئازات بولغان زىمىنلار نىمىشقا ئاسان قولىدىن كەتتى؟ بۇنىڭ
سەۋەپلىرى مۇنۇلاردۇر:

بىرىنچى، ئۇزاساندىكى شەرقى تۈركىستاندا ساپىت داموللام ۋە مەمتىمىن بۇغرادەك
كېلەچەكنى كۆرەلمىگەن، دۆلەتنى ئىدارە قىلالايدىغان، ئىچكى-تاشقى مۇناسىۋەتلەر-
دە تەكشۈرۈلۈشنى ساقلىيالايدىغان تەدبىرلىك مىللىي رەھبەرلىرىمىزنىڭ ئاز بولۇشى،
ئىككىنچى، شەرقى تۈركىستاندىكى ئەكبۇر يۈك مىللىي مۇجاھىت گۇرۇپپىسىنىڭ رەھ-
بىرى خوجانىياز ھاچىنىڭ دەسلەپ چىقىرىش مۇسۇلمانلارنى چىندىن ياردەمگە چاقىرى-
شى، ئارقىدىنلار بىلەن ئىش بىرلىكى قىلىپ، مۇستەقىللىق شۇئارىدىن ئۇزاق
تۇرۇشى ۋە باشقا مۇجاھىد گۇرۇپپىلارنىڭ چىقىم تارتىشىغا سەۋەپ بولۇشى،
ئۈچىنچى، تۆمۈرنىڭ دۆلەتچىلىك پىكرىنىڭ يوقىلىشى، جاھىللىقنى تۈپەيلى باشقا
مۇجاھىد گۇرۇپپىلار بىلەن داۋاملىق ئۇرۇشۇشى،
تۆتىنچى، روسلارنىڭ غەربى تۈركىستانغا چىگراداش بىر تۈرك دۆلىتىنىڭ ئورتىغا
چىقىشىغا رۇخسەت قىلما سىلىقى ۋە بىۋاسىتە ئەسكىرى مۇداخىلىدە بولۇشى،
بەشىنچى، ئىنگىلىزلارنىڭ خىتايلارنى شەرقى تۈركىستانغا تەكرار كىرىشىگە رۇخسەت -
لەندۈرۈشى،
ئالتىنچى، تۈرك ۋە مۇسۇلمان قېرىنداش دۆلەتلەردىن ياردەم ئېلىش ئىمكانلىرىنىڭ
بولماسلىقى.

گەرچە ۱۹۳۳ - يىلى شەرقى تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى تىزىملىغان بولسىمۇ
ئۇنىڭ تەسىرى ھالا بۇگۈنكى كۈندىمۇ شەرقى تۈركىستاننىڭ يېڭىدىن مۇستەقىللىققا
ئېرىشىشى ئۈچۈن ئىلھام مەنبەسى بولماقتا.

ئىمانىمىز، ۋىجدانىمىز بىلەن ئىشىنىمىزكى، ئاتىمىز يىل ئالدىدا ۋە تەن ئاسمى-
نىدىن يېقىلغان بۇ ئاي-يۇلتۇز لۇق بايراق تەكرار تىكىلىنىدۇ، خەلقىمىز ۋە كېلەچەكتى-
كى نەسىللىرىمىز مىللىي زۇلۇم، ئاسارەتتىن قۇتۇلۇپ، ئازات ھەم ئەركىن مىللەتلەر قاتتا-
رىدا ياشايدۇ. بۇ خەلق ئۆزىنى-ئۆزى ئىدارە قىلىش قابىلىيىتىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى
دۇنيا جامائەتچىلىكىگە ئىسپاتلايدۇ.

۱۹۹۳ - يىلى ۱۱ - ئاينىڭ ۱۲ - كۈنى ئىستانبۇل

ھۆكۈمىتىنى تونۇيمىز» دەپ جاۋاب بەردى. تۈركىيە ھۆكۈمىتىدىن ھەم ھىچبىر جاۋاب يوق ئىدى. پەقەت ئېزىملىق مۇستافا كەنتلى، ئالى بەي ۋە ئارمىيەدىن نەدىم بەيلىرى پىدا بولۇپ قەشقەرگە كەلگەن ۋە شەرقى تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇراسىمىغا قاتناشقان ئىدى. شىك شىسەي ۋە روس ئەسكەرلىرىنىڭ زەربىسىگە ئۇچراپ قىچىپ كىلىدۇ. ۋاتقان تۈگۈلگەن ئەسكەرلىرى كۆچا، ئاقسۇ تەرەپكە چىكىندى، تۈگۈلگەنلارنىڭ ھۇجۇمىدىن قاچقان خوجانىياز قەشقەر تەرەپكە چىكىندى. سابىت داموللام پۈتۈن كۈچلەرنى بىرلەشتۈرۈپ مەكەمە خىسەدە خوجانىياز ھاكىمى قارشى ئالماق ئۇچۇن ئاتۇشقا قەدەر ئالدىغا باردى ۋە ۱۹۳۴-يىلى ۱-ئاينىڭ ۱۳-كۈنى خوجانىياز ھاكىمى قەشقەرگە كىردى. سابىت داموللام ئۈنۈملۈك ھۆكۈمەت سارايىنى بوشۇتۇپ بەردى. دۆلەت رەئىس سۈپىتىدە قارشى ئالدى. تۈگۈلگەنلارنىڭ ھۇجۇمىدىن ئەنسىزلىككە چۈشكەن خوجانىياز قەشقەردە بىر ئاي مۇتۇرماستىن 2-ئاينىڭ ۱۵-كۈنى شەھەرنى تاشلاپ چىقىپ كەتتى. سابىت داموللام، ئەمىر نۇر ئەخمەت ۋە باشقىلار مۇشەھەر نى بوشۇتۇپ چىكىندى. بوش قالغان قەشقەرگە ۱۹۳۴-ئەسكەرلىرى بىلەن چىن ۳-تۈەننىڭ تۈەنچا كى ماڧۇيىنىڭ كىردى. ئوق قەشقەردە قىرغىنچىلىقنى باشلىدى. دۈشمەن كۈچىنىڭ بۇ قەدەر ئازلىقىنى بىلگەن مىڭغا يېقىن ئۆزبەك قىسىملىرى شەھەرگە تەكرار ھۇجۇم قىلىپ تۈگۈلگەنلارنى قەشقەر كونا شەھەردىن قوغلاپ چىقاردى. ئەمما باشقا ئەسكەرلىرى بىرلىكلەشە ھەرگە قايتىمىقىنى ئۇچۇن يېڭى شەھەردىكى تۈگۈلگەنلار بىر كېچىدە كونا شەھەرگە باسقۇن ياپتى.

۱۹۳۴-يىلى 4-ئاينىڭ 2۸-كۈنى خوجانىياز ھاكىمى يەركەنتتە سابىت داموللامنى تۇتۇپ قوللىرىنى باغلىتىپ ئاقسۇغا ئاپىرىپ روس ۋە شىك شىسەيىنىڭ ئادەملىرىگە تاپشۇرۇپ بەردى. سابىت داموللام ئۆلتۈرۈلدى، قار شىلىغىدا خوجانىياز ھاكىمى شىك ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بولدى.

مەنئىمىن بۇغرا تۈگۈلگەنلار بىلەن يەنە ئىككى ئايدىن ئوشۇق ئۇرۇشتى. ئىنىسى ئەمىر ئابدۇللاھ، نۇر ئەخمەت ۋە مىڭلىغان خوتەنلىك ئەسكەرلەر شېھىت بولدى. مەنئىمىن بوغرا ۱۹۳۴-يىلى 6-ئاينىڭ ئاخىرى ۋە 7-ئاينىڭ باشلىرىدا چىكىنىپ ھىندىستانغا چىقتى، كىيىن ئاۋغانىستانغا كەتتى. خوجانىياز ھاكىمى ئۇرۇمچىگە كەلىپ تۇرۇلدى، ئەسكەرلىرى قۇرالىسىزلاندۇرۇلۇپ، شەرقى تۈركىستاننىڭ ھەممە يېرىنى قولغا ئالغان شىك شىسەي ۋە زىيىسى تاماملانغان خوجانىياز ھاكىمى بىر كېچىدە ئۆلۈپ تۇرۇپتۇ. ئۆلۈگىنى تاشلىۋەتتى. ئۇنىڭ قەۋرىسى ھازىر ئۇرۇمچىدە بار.

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى

لارىيە نەيسىگى شەھەرگە بىكىنىۋالدى .

تۆمۈر سىجاگنىڭ تۈرمىسىدىن ئازات بولغان سابىت داموللام دە رھال پائالىيەت قىلىشقا باشلىدى ، ئوسمان ، ئەمىر ئابدۇللاھلارنىڭ ئەسكەرلىرىنى تەرتىپكە سالدى . قەشقەردىن كۆپلەپ ئەسكەر ئالدى . ئارمىيىنى كۈچەيتتى ۋە بىر ئاي جىددى تەييارلىق قىلىپ ۱۱ - ئاينىڭ ۱۲ - كۈنى ھەيۋەتلىك مۇراسىم ئۆتكۈزۈپ « شەرقى تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى » نىڭ قۇرۇلغانلىقىنى ئېلان قىلدى ۋە قەشقەر ئاسمىنىدا ئاي - يۇلتوز لۇق كۆك بايراقنى لەپىلدەتتى . چىن ئاساسى قانۇنىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ ، شەرقى تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسى قانۇنىنى ئىجرا قىلدى . چىن بانكىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ شەرقى تۈركىستان مەركىزى بانكىسىنى قۇردى ، دۆلەت نامىدا پۈل چىقاردى . شەرقى تۈركىستاننىڭ يېڭى پاسپورتىنى ئالغان ئەلچىلەر ھەرقايسى دۆلەتلەرگە يۈرۈپ كەتتى . ئىچكى جەھەتتە ئازات بۇلگىلارنىڭ تىنچلىقىنى مۇستەھكەملەش ، دۈشمەننىڭ ئىشىغا لىيىتى ئاستىدىكى بۇلگىلارنى قۇتقۇزۇش ۋە زىيىسى بار ئىدى . ۋە زىيەت بولسا ناھايىتى جىددى ۋە نازۇك ئىدى . يېڭى شەرقى تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇپ پەقەت بىر دۆلەتتىن تەبىرىك كەلدى - ئاۋغانىستان قىرالى موھەممەت زاھىر شاھ قىزغىن تەبىرىكلەپ تىلگىزما ئىۋەتتى . قەشقەرگە رەسمى باش ئەلچىسىنى ئىۋەتتى . ئاۋغانىستان شەرقى تۈركىستاننىڭ باش ئەلچىسىنى كابلدا قىزغىن قارشى ئالدى . ئۇندىن باشقا ھىچبىر دۆلەتتىن ئۇستۇن خەۋەر كەلمىدى .

روسلار نەنجىڭ ھۆكۈمىتىگە رەسمى ئۆلتىماتوم تاپشۇرۇپ شەرقى تۈركىستاننى چىنىلار كۆنتىرول قىلمايدىغان بولسا ، ئۆزلىرى كۆنتىرول قىلىدىغانلىقىنى ئىيتتى ۋە ۱۹۳۳ - يىلى ۱۵ - ئايدا شىنخەي ئىسىمىنىڭ خوسوسى ۋە كىلى چىن دېلى بىلەن بىر - شۇڭنى موسكۋاغا ئالدى . ۱۲ - ئايدا ئۇلار بىر روس دىپلومات بىلەن ئۇرۇمچىگە قايتتى ۋە ئەتىسىدىن باشلاپ روس ۋە كوممۇنىزىم دۈشمىنى ساناغان كىشىلەر ئۇرۇمچىدە مەخپى ياكى ئاشكارا تۇتۇقلىنىپ يوق قىلىنىشقا باشلىدى . ۱۹۳۳ - يىلى ۱۵ - ئايدا روس كىڭ بىننىڭ يۈسۈپجان باشچىلىقىدىكى بىر گۇرۇپپا ئادىمى ئۈچ تۇرپان ئارقىلىق خوجانىياز ھا جىغا ئاز بىر قىسىم قۇرال بېرىپ قارشىلىقىدا قەشقەردە ھۆكۈمەت قۇردۇر ماسلىق ۋە سابىتى تۇتۇپ يوق قىلىش ھەققىدە ۋە دە ئىلىپ چىقىپ كەتكەندى . شۇنىڭ بىلەن خوجانىياز ھا جى قەشقەردىكى ھۆكۈمەتنى باندىتلا دەپ تىللاشقا باشلىدى . شەرقى تۈركىستان ھۆكۈمىتى ئەك ئىشەنگەن ئىنگىلىز ھۆكۈمىتى يېڭى دىھلىگە بارغان ئەلچىلەرگە : « بىز شەرقى تۈركىستاننىڭ رەسمى ھۆكۈمىتى سۈپىتىدە نەنجىڭ

تۈتۈپ تۈرمىگە تاشلىغان ئىدى. ئەسكەرلىرىنى قۇرالسىزلاندۇرغان ئىدى. قەشقەر نى مەدارىن (ماشايۇۋ) دىن ئازات قىلغان قىرغىز با تۈر ئوسمان ئەلى، تۆمۈر ۋە تۈگۈلگان ماجىنتا كىلارنى قەشقەردە قارشى ئالغان ئىدى. بۇ قىتىم تۆمۈر سىجا كىنى تۈگۈلگانلارنىڭ قولىدىن قۇتقازدى. ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولغان تۈگۈلگانلار 5 - ئاينىڭ 22 - كۈنى قەشقەر يىپىكى شەھەرگە چېكىندى، تۆمۈرگە باشقۇرما ئاندىن، ئوسمان ئەلىگە گېنىرال ئىنۋال - نى بىرىلىگەن ئىدى. ئەمما تۈگۈلگانلار مىللىي ئىستىقلال ئىنقىلاۋى ئۈچۈن ھەرزامان تەھلىكە ئىدى، تۆمۈر سىجا كى تۈگۈلگانلار بىلەن سۇقۇشۇپ باشقا چىقالمىغان ئىدى. سابىت داموللام ۋە ئەمىر ئابدۇللاھ (شامەنسۇر) يىپىكى شەھەردىكى تۈگۈلگانلارغا ھۆ - جۇم قىلىشنىڭ تەييارلىقىدا ئىدى.

۱۹۳۳ - يىلى ۸ - ئاينىڭ ۸ - كۈنى كىچىسى تۆمۈر سىجا كى تۈيۈن قىسىز سابىت داموللام بىلەن ئەمىر ئابدۇللاھنى قۇرالسىزلاندۇرۇپ نەزەربەنت ئاستىغا ئالدى. ھەمدە خوتەندىن كەلگەن 2500 ئەسكەرنى قۇرالسىزلاندۇردى. ئارقىدىنلا ئوسمان ئەلىگە خوتەن ئەمىرلىكىگە ھۇجۇم قىلىش بۇيرۇقىنى بەردى. ئوسمان ئىچكى قىرغىنچىلىق - تىن ۋاز كىچىپ ۶ - ئاينىڭ ۱۲ - كۈنى ئەسكەرلىرىنى باشلاپ تاقىچىق كەتتى. يەر كەنتتە تۈر سۋاتقان تۆمۈرنىڭ ئادىمى ھاپىز (يىكچا كى) خوتەننىڭ ئەمىرلىرىدىن مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا نىڭ ئىنىسى نۇر ئەخمەت (ئەمىر ساھىپ) نى تۈيۈن قىسىز تۈتۈپ تۈرمىگە تاشلاپ خوتەن ئەسكەرلىرىنى قۇرالسىزلاندۇردى. ھاپىزنىڭ ئەسكەرلىرى پوسكام، قارغىلىق، گۇمالارنى ئىشغال قىلدى. مەمتىمىن بۇغرا تۆمۈر بىلەن سولمەقسە لىشىنى ئىستىدى. ئەمما رەت قىلىشقا ئۇچرىدى.

۱۹۳۳ - يىلى ۸ - ئاينىڭ ۲۵ - كۈنى ھاپىز قاراقاشنىڭ زاۋاپىز سىسىنى ئىشغال قىلدى. ئەتىسى مەمتىمىن بۇغرا قۇماندانلىقىدىكى خوتەن بىرلىكلىرى ھاپىزغا ھۆ - جۇم باشلىدى. ئارقا - ئارقىدىن گۇما، قارغىلىق، پوسكام، يەر كەنتنى قايتۇر سۋالدى. ۱۹۳۳ - يىلى ۹ - ئاينىڭ 28 - كۈنى تۆمۈر سىجا كى قەشقەردىكى ئەسكەرلىرىنىڭ كۆپ قىسمىنى قىرغىز ئەلى ئوسمان ۋە ئۇنىڭ ئەسكەرلىرىنى پۇقا تىماق ئۈچۈن تاقىچى يول - لىدى. ئۆزى باقىسا يىلىگە چىقتى. شۇ كۈنى باغدەن قايتىشىدا يىپىكى شەھەردىن مەخسەپى يولغا چىقىپ مۇكۇپ ياتقان ئەللىك - ئاتىشىش تۈگۈلگان ئەسكەرلەرنىڭ ھۆجۇمىغا ئۇچرىغان تۆمۈر سىجا كى شېھىت بولدى. تۈگۈلگانلار ھامان كونا شەھەرگە ھۇجۇم قىلىپ شەھەرنى ئىشغال قىلدى. ۱۵ - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئوسمان ئەلى پۈتۈن ئەسكەرلىرى بىلەن تاغدىن چۈشۈپ تۈگۈلگانلارنىڭ قولىدىن قەشقەر كۈنىشەرنى ئازات قىلدى. تۈگۈلگان

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى

بى شەرقى تۈركىستاننىڭ مۇداپىئە مەنسىستىرلىگىنى بەردى ، بۇنىڭغا قار شىلىق خوجا - نىياز ھا جى شىڭ شىسە ي ھۆكۈمىتىنى شەرقى تۈركىستاننىڭ رەسمى ھۆكۈمىتى دەپ تونىدى . شىڭ شىۋىنداق قىلىپ خوجانىياز ھا جىنى جەنۇبقا يولغا سالىدى . داۋانچىڭدا تۈڭگانلارنىڭ ئېغىر زەربىسىگە ئۇچرىغان خوجانىياز ھا جى سەككىزىنچى ئايلاردا توخسۇن ، كورلىغا چىكىندى . تۈڭگانلارنىڭ ئاراسىز ھۇجۇملىرى ئارقىسىدا كۇچار ، ئاقسۇغا كىلىپ توختىدى .

سەككىزىنچى ئايدىكى ئەھۋال : شىڭ شىسە ي روسلارنىڭ ياردىمى بىلەن ، ئۈرۈمچى ۋە ئەتراپىنى كونتىرول ئاستىغا ئالغان ، چىن ھۆكۈمەت ئارمىيىسى ھىساپلانغان تۈڭگان ماجۇگىڭ قومۇل ، جۇڭغارىيە ، كورلا ئەتراپىنى ئىشغال ئاستىغا ئالغان ۋە زىيەتتە ئىدى . شەرقى تۈركىستانلىق مۇجاھىت گۇرۇپپىلار بولسا : خوجانىياز ھا جى ئاقسۇ ۋە سۇلايىتىگە ھاكىم ئىدى . قەشقەر كونا شەھەر ۋە ئەتراپلىرىدا تۆمۈر (سىجاڭ) ، قىرغىز ئوسمان ئەلى ، قەشقەر يىڭى شەھەر دە تۈڭگان ماجىڭ تاڭ ھۆكۈمران ئىدى . چەنچەن ، خوتەن ، يەركەن ئەتراپى خوتەن ھۆكۈمىتىنىڭ ئىدارىسىدا ئىدى . ئالتاي ۋىلايىتى قازاق ئىسىيانچىلارنىڭ قولىغا كەچكەن ئىدى . مۇجاھىت گۇرۇپپىلارنىڭ ئاشكارا ئىككى دۈشمىنىڭ بىرى شەرقى تۈركىستاننى خىتاي كونتىرولىغا ئالماق ئۈچۈن ئۇرۇش ۋاتقان ماجۇگىڭنىڭ تۈڭگان قىسىملىرى ، يەنە بىرى ، شەرقى تۈركىستاندا داكومونىستىك چىن ھاكىمىيىتىنى تىكلەش شەرتى بىلەن روسلاردىن زور ئەسكەر ياردەمگە ئېرىشكەن شىڭ شى سەي قىسىملىرى ئىدى . ئەگەر بۇ ئىككى دۈشمەن ئۈچ شەرقى تۈركىستاننى كونتىرول ئاستىغا ئالالمىسا ، تۇغۇلغۇسى شەرقى تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىگە روسلارنىڭ بىۋاسىتە مۇداخىلە قىلىش ئىھتىمالى ناھايىتى كۈچلۈك ئىدى . دۈشمەنلەر تىخى تۇغۇلمىغان بۇۋاقنى قانداق يوق قىلىشنىڭ ئىنچىكە ھىساۋىنى قىلىۋاتقان ۋاخىتتا قەشقەردە تۆمۈر سىجاڭ بىلەن ساپىت داموللامنىڭ ئارىسى بۇزۇلدى . 1933 - يىلى 7 - ئايدا خوتەن ئەمىرلىگىدىن ساۋۇت داموللام ۋە ئەسكىرى قوماندان ئەمىر ئابدۇللاھ (شامەنسۇر) 2500 گە قەدەر ئەسكەر بىلەن قەشقەر يېپىڭى شەھەردىكى تۈڭگانلارنى يوق قىلماق ئۈچۈن تۆمۈر سىجاڭغا ياردەمگە كەلدى . ئەمما تۆمۈر سىجاڭ ، ساپىت داموللامنىڭ قەشقەرگە كىرىشىنى توستى ۋە تۈڭگانلارنى ئۆزى يوق قىلالايدىغانلىقىنى ئېيتتى . ئەمما ، 5 - ئاينىڭ 7 - كۈنى تۆمۈرگە سىجاڭ ئىمىۋانىمىنى بەرگەن تۈڭگانلار شۇ ئاينىڭ 17 - كۈنى ئۇنى زىياپەتكە چاقىرىپ ، زىياپەت ئالدىلا

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى

خان تورىنى رۇسلار ھەيلىمە مەكەرلەر بىلەن مەھبۇب كېگەش ئېلىگە ئېلىپ چىقىپ كەتتى. ئەتىجىدە ئۈچ ئىللىق مىللىي دولەتنى زىچىتىپ، ئۇنىڭ ئورنىغا كوممۇنىست ھۆكۈمىتى قۇرماق بولغان ئىككى تەرەپلىمەلىك دۇشمەن پىلانغا ياردەم قىلىپ، مىللىيەتلىك ھەق-ھوقۇقلىرىغا خىيائەت قىلغۇچىلارنىڭ بىرى بولۇپ قالدىڭىز. بۇ جەھەتتىن باشقا مەيدانلىرىڭىزنىڭ ئىچىدە كېگەش ھاكىمىيىتىنىڭ ئالاھىدە ئېتىۋارىغا ئېگە بولغان بىر مىللەت بولۇپ، خىتاي مۇستەبىتلىرى رۇسلارنىڭ تەسىرىسىز شەرقىي تۈركىستاننى بېسىپ ئېلىش ئۈچۈن سىزنى ۋە سىز بىلەن ھاياتىي رۇسلارغا شېۋىلۇق بىلەن ئۆتكەن تاتار تۈركلىرىدىن بۇرھانى قوچاق قىلدى. سىلەر ئىككىڭلار پۈتكۈل خەلقىمىزنىڭ ھەق-ھوقۇقلىرىغا خىيائەت قىلىپ، خىتاي زالىمى ماۋزېدۇنىڭ ساراڭلارچە ۋۇرگۈزگەن پاجىئەلىك ھەرىكىتىگە سۈكۈت قىلىپ، يۇرتىمىزدا تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن ئېغىر دەھشەتلىك ۋاقىئەلەرگە ياردەم قىلىشىپ بەردىڭلار. بۇنىڭ بىلەن مىللىيەتلىك خەلقىمىز ئېغىر زۇلۇم ئاستىدا ئولۇپ، يوقالدى. يۇرتىمىزنى ئاتوم ۋە يادرو بومبىلىرىنى سىناش مەيدانىغا ئايلاندۇردى. دىن ئۇلۇمالارنى توڭغۇز بېقىش ۋە زېمىنلىرىگە قويۇپ، ۋىۋدان ئازابى بىلەن قىيىندى. مەسچىت-مەدرىسەلەرنى كۆيدۈرۈپ، تولۇق ئەھشىغانلارغا ئايلاندۇردى. قۇرئان كەرىم قاتارلىق دىنىي كىتابلارنى كۆيدۈرۈپ، خەلقىمىزنىڭ ئېقىدە-دىنلەرنى بىر يەرىپ قىلدى. دەپمەك، دۇشمەنلەر يۇرتىمىزغا خىتاي ئەسكەرلىرىنى ھىجرەت قىلدۇرۇپ، خەلقىمىزنى ئويلىرىدىن قوغلاپ چىقارغۇزدى. بۇ جەھەتتىن خىتاي ۋە رۇسلار پۈتكۈل غايە ۋە پىلانلىرىنى سىلەرنى ھەيكەل قىلىپ ئېلىپ، ئورۇنلاپ ئالدى. سىلەرنى مەھلىكەتتىن ئىراقلاشتۇرۇپ، ئىچكىرى خىتاي-داڭ جىڭمۇما يىكۇزۇپ، ھاياتىنى باققانداك باققاندا، بۇ ئىشلارغا پۈتكۈل خەلقىمىز قاتتىق ھەيرانلىقتا. سىلەر رۇس كوممۇنىستلىرىنىڭ ئىتايەتچان ئادەملىرى ئېدىڭلار، قايسى زاماندىن تارتىپ، قالداق نەپەتتە خىتايلارغا ئوتتۇڭلار زادى سىلەر.

ئىك مەخسىتىڭلار مەھسەپ بىلەن ياشىماقتىنمۇ ياكى ھاياتلىقنىڭ ھېكىمىتى بولغان غايە ۋە مەسلىك دەپكەن نەرسىمۇ سىلەردە بارمۇ؟ ئەڭ بولمىسا، ئاگا-ئۇكا قېرىنداشلىرىڭلارنىڭ تارتقان ئازاپلىرى ئۈچۈن بىز دەپ ئىنتىقام ئېلىش نېمىس-پىكىرىڭلارمۇ يوقمۇ؟ ۋۇرگىڭلار شۇنچىلىك تاشتىنمۇ قاتتىق تېقىمۇ؟

ئامما ئەكسىچە، دۇشمەننىڭ پىلانلىرىغا يار-يولەك بولۇپ كەلدىڭىز. دۇنيا تارىخىدا ئىسپات بولۇپ كەتكەن جۇغراپىيەلىك ھەقىقەتلەرگە قارشى چىقىپ ئىرق-مىزغا، ئەسلىمىزگە، ئەسلىمىزگە كۆپۈنە كەلتۈرگەن كىتاپلارنى چىقىرىشقا ھېچ قانداق خىجالەتمۇ بولمىدىڭىزمۇ؟

ئەللى يېشىڭىز يىھىيىسىگە يەتمەكتە، خىتايلار قىلغان خىزمەتلىرىڭىزگە مۇكاپات يولى بىلەن شەرقىي تۈركىستاندىكى خەلقىمىزنىڭ سىزگە قارىتا ئاچچىق ئەزەپنىلىرىدىن ساقلىماق قەستىدە، سىزنى يۇرتتىن ئىراقلاشتۇرۇپ، كومۇنىستىك ئويلىرىڭىزنى ئىچىدە بېقىۋاتىدۇ. بۇنىڭدىن بىر قانچە ۋىل ئىلگىرى تۈركىيەگە كەلدىڭىز. يۇرتىداشلىرىڭىز سىز بىلەن يۈز كورۇشمىگەن بولسىمۇ، سىزنى خىتايدىن قېچىپ، پاناھىغا ئېلىشقا دەۋەت قىلدى. قوبۇل قىلىمىدىڭىز. كېيىن سىز مەۋدۇبىيە تەرەپتىن ئىتايەتچەن بۇ يەردە سىز بىلەن بىر مۇئامىلە يۈز كورۇشمىدى. ئامما سىزنى ئوتتۇرىسىڭىزگە توۋبە-تەزەۋرۇ قىلىشقا دەۋەت قىلدى. قوبۇل قىلىمىدىڭىز. ئەندى ئۆزىڭىزگە ئەڭ ئاخىرقى ئەسنىمە، خىتاي ھۆكۈمىتى ئالدىنقى ھۆرمىتىڭىزگە يارىشا ئۇ تىنچلىقنى ھەققىدە چىن دىلدىن تەلەپ قىلىڭ. ئاز تولا يازغان ئەسلىرىڭىز بىلەن خەلقىمىزنىڭ كوزىنى بويسامچى بولۇپ-تېقىڭىز ھەرگىزمۇ كۆپايە قىلمايدۇ. چۈنكى قىلىمىش-ئەپتىلىرىڭىز ناھايىتى كۆپ. ئائىلىساق ھازىر سالاھەتلىڭىز خەلق ئۈچۈن ئوخشايدۇ. ئەخسەنلەرگە كورە شۇ

بىر دۆلەتنىڭ يېقىنلىشىشى

سەنارىست ، يازار - مەنتىمىن ھەزرىت

1933 - يىلى 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى قەشقەردە رەسمى دۆلەت مۇراسىمى بىلەن دۇنياغا ئىلان قىلىنغان « شەرقى تۈركىستان جۇمھۇرىيىتى » ھۆكۈمىتىنىڭ بۈگۈن 60 - يىلى خاتىرە كۈنىدۇر . بۇ ئۇلۇغ كۈننى ئوچۇق ئاشكارا خاتىرىلەش شەرىپىگە پەقەت بىز يورت تىشىدا ياشاۋاتقان شەرقى تۈركىستانلىقلار ئىگە بولماقتىمىز . ئاتىمىش يىل ئىلگىرى قەشقەردە توغۇلغان جۇمھۇرىيەتنىڭ ئاي - يولتۇزلۇق كۆك بايرىغىنى ئەلگە مۇقەددەس تەۋرۈكىمىز سۈپىتىدە ساقلاپ كەلمەكتىمىز . ۋە تەندى - بىكى خەلقىمىز بۇ بايراقنى بىزگە ئوخشاش ئۆيلىرىدە ، ئىشخانىلىرىدا ساقلاش ئەركىنىدە ئىلگىدىن مەھرۇم . ئەمما بۇ بايراق ۋە تەندىكى خەلقىمىزنىڭ قەلبىدە ، ئۈمىت ، ئىستىكلىرى بىلەن باراۋەر مەخپىي ياشىماقتا . ۋە تەندە ئۆلۈپ كەتكەن شېھىتلارنىڭ ۋە يورت ئىچى - تېشىدا مۇستەقىللىق مۇجادىلىسى قىلىۋاتقان مۇجاھىتلارنىڭ مەخسەدى ، غا - يېمىسى بىر - بۇ ئاي - يولتۇزلۇق كۆك بايراقنى تەكرار ۋە تەن ئاسمىنىدا ئالدىنقىدەك . ئەسىر بىر مىللەتنىڭ مۇستەقىللىق بايرىغىنى تىكلىمىگى ئاسان ئەمەس . تىكلەندىگەن بايراقنى قوغدىمىنى تىخىمۇ ئاسان ئەمەس . شۇڭا مەن مۇستەقىللىق ھەرىكىتىمىزگە پايدىلىق بولسۇن ئۈچۈن ئۇزۇن ئاماندىكى ھۆكۈمەت قۇرۇلۇشىنىڭ ئالدى - كەينىدىكى بىلىمگىلەرنى قىستىمىچە سىلەرگە سوغا قىلماقچىمەن :

قەشقەردە ھۆكۈمەت قۇرۇلۇشتىن بىر نەچچە ئاي ئالدىدىكى شەرقى تۈركىستاننىڭ ۋەزىيىتى مۇنداق ئىدى : 1933 - يىلى بەشىنچى ئايدا جۇڭگىلىك گەنسۇدىن چىقىپ قومۇلنى ئىشغال قىلدى . ئۇ قومۇل ئىنقىلاۋىنىڭ رەھبىرى خوجانىياز ھاجىنىڭ تەكلىۋى بىلەن كەلگەن ئىدى ، يەتتىنچى ئايدا چىمىسار ئەتراپىدا شىكەتسىز بىلەن بولغان ئۇرۇشتا ما جۇڭگىلىك - خوجانىياز ھاجى ئىش بىرلىكى غەلبە قىلدى . ئولجىنىڭ ھەممىسىنى تۇڭگانلارنىڭ ئېلىۋېلىشى بىلەن خوجانىياز ھاجىم بىلەن تۇڭگانلارنىڭ ئارىسى بۇزۇلدى . بۇنىڭدىن پايدىلانغان روس دەستىگى ئاستىدا ھەرىكەت قىلىۋاتقان شىكەتسىز خوجانىياز ھاجىم بىلەن بىر مەخپىي كىلىشىم ئىمزا ئالدى ، خوجانىياز ھاجىغا چەنۇ -

شەرقىي تۈركىستان ئاۋازى

ئىز بىلەن كۆرگەن ئېدىگىز.

بۇنداق ئەھۋاللار دۇشمەنلەر تەرىپىدىن
 بىر ئەمەس ھەر زامان بىلدىن بولۇپ تۇرىدۇ.
 نامما خەلقىمىز شۇك تۇرماستىن دۇشمەن
 مەنگە قارشى مۇجەددىلىسىنى داۋام قىلىپ
 تۇرۇۋەردى. بۇ دەھشەتلىك زۇلۇمغا قارشى
 شى ئابدۇنىيازنىڭ باشچىلىقىدا ئىنقىلاب مەيدان
 ىدا پىغا كەلدى. بۇ ئىنقىلاب زور ئۆسەر تەلەپ
 بىلەن شەرقىي تۈركىستاننىڭ خەلقى بىر ۋىلايەتلىرى
 ياركەنت، قەشقەر، ئوخشاش چوڭ ۋىلايەت ۋە ناھىيەلىرىنى
 خىتاي ئاسارىتىدىن تازىلاپ، ئاقسۇ ۋىلايىتىگە قەدەر يېتىپ كەت
 گەندە، رۇسلار خىتايغا ئەمگەك ياردىمى پايە
 ئدۇرۇپ، مىللىي ئىنقىلابنى خىتاي پايدىسىغا
 بېسىپ بەردى. بۇ ئىنقىلابتا 30 مىڭدىن ئارتۇق
 ئۇق مىللىي قۇراللىق ئەسكەرلىرىمىزدىن ئايرىلدى.
 بۇلارنىڭ ئولۇكلىرى تەكلىماكان چۆلىدە قالدۇ.
 كېيىن خىتاي ۋە رۇس كوممۇنىستىلىرى بىرلىكتە
 شەرقىي تۈركىستاندىن 500 مىڭلىغان مۇنەۋۋەر ئىنسانلارنى
 قاماققا ئېلىش پىلانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش
 بىلەن ئېلىمىز زۇلۇم ئوچىقىغا ئايلاندى. بۇ
 زۇلۇم ئەمەلگە ئاشقان كۈنلەردە مەن ئاباد ناھىيەلىك
 ئۇيۇشمىغا رەئىس ئېدىم. مەنمۇ شۇ مەھبۇسلارنىڭ
 بىرى بولۇپ تورت ۋەل قاماقخانىدا ياتتىم. مېنىڭ
 سەپداشلىرىمدىن قاماقتىن قۇتۇلغان مىز بولدىمىز.
 چۈنكى سەپداشلىرىمىز ئىچىدىن خىللىنىپ رۇس كوممۇنىستىلىرىغا
 مۇئامىلە بولغان مىز بولدىمىز. مۇسكۇغا، تاشكەنتكە
 ئەۋەتىلىپ، ئومۇمىي سىزلىق تەربىيە ئالغان مىز بولدىمىز.
 دېمەك، سىزنىڭ ۋىۋادىسىزلىق تارىخىڭىز ئەنە شۇنداق باشلاندى.
 بۇنىڭ بىلەن دۇشمەنلەرنىڭ ئىشەنچىگە لايىق نادەم بولۇپ، باش
 قىلار كۆرگەن ئازاپ ئوقۇبەتتىن قۇتۇلدى. ئىز خەلقىگە
 رەھىمسىز، شەپقەتسىز زۇلۇم قىلىۋاتقانلارنىڭ ياردەمچىسى
 بولدىمىز. زىنىدا ئالدا ئېغىر زۇلۇم كۆلپەتلەردە تەڭ ھەمىشە
 رەت. نادامەتلىرى چەككەن ئالىملىرىمىزنىڭ بىرى ئەلخان تۆرەم
 ئېدى. مەن بۇ زاتنىڭ قاماقتا زىندانداش يولدىشى
 ئېدىم. بۇ زىنداندىن ھايات چىقساق، ئاسارەتكە قارشى ئىنىقتە

لاپ قوزغاپ، خەلقىمىزنى خىتاي زۇلۇمىدىن قۇتۇلدۇرۇش مەقسىدە ئەھدىۋە يېمان قىلغان ئېدىق.
 تاللا بىزى سىلا مەت چىقاردى. 1944-يىلى خىتايدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئىنقىلاب مەيدانىغا چىقتى. بۇ زامانلاردا ئۆزىڭىز
 غۇلجىدا بولۇپ، بۇ ئىنقىلابقا قېتىلغان خان ئېدىڭىز.
 پۇتكۈل خەلقىمىزنىڭ كۈچلۈك ئېرادىسى بىلەن ئازكۈن ئىچىدە بۇ ئازاتلىق ھەرىكەت
 ئۈسەرگە ئېرىشىپ، ئۈچ ۋىلايەتكە تۈركىستاننىڭ كۆك
 بايراقلىرى تېكىلىپ، دۇشمەننىڭ بايراقلىرى ئاياق ئاستىدا
 ۋىتىلغاندا ئۆزىڭىز بىرگە ئېدىڭىز. بۇ ۋىلايەتلەر ئازات
 بولۇپ، ئىنتىزاملىق دولەت قۇرۇلۇپ، باشقا ۋىلايەتلەرگە
 قەدەم ياسىماق ئىستى. بىلەن ئەلخان تۆرەمىنىڭ ئوغلى ئاسا
 خاننى باشلىق، گەمىنە ھۈسەيىن قارىنى ئۇ ئىگىغا
 مۇئاۋىن قىلىپ، سوپاخۇننى ئەسكەر باشلىقىغا تەيىنلەپ،
 بۇ كاتتا كۈچنى ئالتە شەھەرگە ئۆزگەرتىش مۇراسىمدا ئۆزىڭىز
 بار ئېدىڭىز. ئون يەتتە ۋىل دۇشمەنگە تەيىنلىم
 بولماستىن ئالتاي ۋىلايىتىنى خەتاي تەسىرىدىن
 ساقلاپ ئىنقىلابنى كۈرەش ئىنى داۋام قىلدۇرۇپ
 كەلگەن قەھرىمانلىرىمىزدىن ئىسلام ياتۇرى ئوسماننىڭ
 شەرقىي تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەركىزى غۇلجىغا
 كېلىپ، ئەلخان تۆرەمگە قول بەرگەن مۇراسىمدا
 ئۆزىڭىز بار ئېدىڭىز. دېمەك، ئالتە شەھەردە
 ئازاتلىق ھەرىكەتى جىددىيلەشتى. ئۈچ ۋىلايەت
 دۇشمەندىن تازىلىنىپ، ھەتتا ئۈرۈمچىنىڭ بەزى ناھىيەلىرىمۇ
 قولىغا ئېلىندى. ئەتىباردە خىتاي باشلىقلىرى ئىچكىرىگە
 قېچىش، شەرقىي تۈركىستاندا خىتاي ھاكىمىيىتىنى
 ئاغدۇرۇلۇش خۇۋۇپى تۇتىلىندۇ. ئاسا بۇ يەتتە ئىچكىرى
 خىتاي كوممۇنىستىلىرى جاڭگەلدىكى ھۆكۈم ئالغىنىنى
 يوقىتىش ھارپىسىدا تۇرغانلىقتىن بۇ يۇسلار
 پۇتكۈل ۋەدىلىرىگە خىلاپ قىلىپ، ئازات شەرقىي
 تۈركىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ مىللىي ھۆكۈمىتىنى
 يوقىتىپ، ئۇنى خىتاي كوممۇنىستىلىرىغا تۆھپە
 قىلىش قارارىغا كەتكەندە، ئۆزىڭىز ۋە باشقا
 قانچىلىغان ئوب سۇلەلەر ئۇلارغا ياردەم بەرگەندىن
 كېيىن گەمىش ھاكىمىيىتىگە يوشۇرۇن ھالدا ياردەم
 كېلىپ بېرىپ، مىللىي دولەتنى ئاغدۇرۇش ئىستى.
 ئىزدە ئون بىر يىتىمگە ئىمزا چېكىلدى. كەل

سەپداش ئېدۇق، سىنىپداش ئېدۇق، مەسلەك ۋە غايىدا ئايروپىلدىق

ئوچۇق خىمىت

بۇنداق بىر كۈلپەت ئىچىدە ھاياتىنى قۇر-
 بان قىلغان ۋاقىتتا سىز كىچىك بالا ئەمەس
 ئېدىڭىز. ئەقىل ئېگىسى سۈپىتىدە بۇلارنىڭ
 بۇنداق ھالدا قاماققا كىرگەن ۋە خىت ئازاپ
 لار ئۈستىدە بولغانلىقىغا تەزىگەر شاھىت ئې-
 دىڭىز. كىچىك ئىنىڭىز ئۆز بىلەن تەڭ -
 تۇش ئېدۇق. ئۇ قەشقەردە ئېدى، مەن ئاق
 سۇدا ئېدىم. ئۇلا قەشقەر قاماقخانىسىدا
 ۋاقىتدا رۇس ۋە خىتاي زالىملىرى بىرلىكتە
 تە قاماقخانىغا كېرەس چىقىپ، بۇلارنى
 تىرىك ھالدا كۆيدۈرگەندە، ئۆزىڭىز ئۇ ئوت
 ياققۇچىلارنىڭ سەپداشلىرى بولغان ھالدا
 بار ئېدىڭىز. بۇ ئوتقا ئۇچرىغانلار ئۆاد بى-
 لەن يىللە 400دىن ئارتۇق ئەڭ مۇنەۋۋەر
 ئۇستاز مىللىي ئەپەندىلەر ئېدى. بۇلارنىڭ
 ئىچىدە سىز بىلەن يانغا ئۇستاز بولغان مۇ-
 ھەممەت ئەلى ئەپەندى ھەم بار ئەمەسمەن
 دى. ئوتتا كۆيۈپ كۆل بولغانلىرىدىن كې-
 ىن قوللىرىدا كۆپۈك پۇتلىرىدا كىشەن ھا-
 دا ياتقان ئەيلىرىنىڭ تىپلىرىغا تارتقان
 ئەلەملىرىنى چالما بىلەن يازغان شېئىرلىرىنى
 بەزى ھەسرەتلىك مەسلەكداشلىرى كۆچۈرۈپ،
 بۇرادەرلىرىگە تارقاقاندا ئۇنىڭدىن سىزمۇ
 بىر نۇسخا ئالغاندېگىزغۇ.

مۇھتەرەم سەپىدىن ئەپەندىم!
 ئەزىز ۋە ئەللىشىمىز، ئارتۇقىمىز، ۋەتىنىم-
 ىز، قېنىمىز ۋە دىنىمىز ھەققىدە سىزگە
 تەرىپلىنى بايان قىلىشقا قەتئىي ھاجەت يوق.
 چۈنكى پۈتكۈل ھەقىقەتلەر ئۆزىڭىزگە ئو-
 چۇق مەلۇم. دېمەككە ئىشلىمىز، ئەسلىمىز
 ئۇيغۇر تۈركلىرىدىن بولۇپ، ئۇمۇمىي تۈرك
 قەبىلىلىرى دۇنيا ئۈزۈپ بىرلىكتە ئەڭ خى-
 تارىخ ياراتقان ۋە ئىنسانىيەت ئالىمىگە تۇپ
 لۇك خىزمەتلەردە بولۇپ، ئوتۇش تارىخ
 سەھىپىلىرىدە ئەڭ چوڭ تەسىر قالدۇرغان
 ئىنسانلارنىڭ ئەۋلادلىرىدۇرمىز. زامانىنىڭ
 ئايلىنىش چاچى بىزگە ئۇچۇن ئەكسىگە چو-
 كۈلگەن زامانلارغا تىنچلۇق كەلدۇق. شان-
 شەۋكەتلىرىمىز قايىق قاستى قىلىنىپ، رە-
 مى نام بىلەن ئاتالغان بۈيۈك تۈركىستان
 خىتاي ۋە رۇس ئىمپېرىيىسىگە چۈشۈپ قالدى.
 خۇ ۋاقىتتىن ئا- ھازىرغا قەدەر بۇ ئاسارە-
 كە بويۇن ئەگەي قولىمىزدىن كەلگەن
 ھەرىكەتلەر بىلەن دۈشمەنگە قارشى بەدىي
 مۇجەددىد بولۇپ كەلگەنلىكىمىز ئۆزىڭىز-
 گە ياخشى مەلۇم. خۇملىدىن بۇ زۇلۇم ۋە
 ھاياتەتلەرگە ئارازى بولغان مۇنەۋۋەر كى-
 شىلىرىمىزنىڭ بىرى - ئۆزىڭىزنىڭ دادىسى
 باش ئاخۇنۇمىدۇر. بۇ زات ئۇقارلىق ھەسەن
 رەتلەردە بولۇپ كەتكەن بۇلىمىمۇ، مۇشۇ
 غايە بويىچە يېتىشتۈرۈلگەن ئەۋلادلىرىدىن
 مۇھەممەت ئەپەندىم، زىيالىم ئەپەندىم، ئاب-
 دۇلەزىز ئەپەندىم، ئۆاد ئەپەندىمىز ئاۋو-
 لىق غايىسىدا ھىندى كۆرەشلىرى قىلىش تە-
 تىپىسىدە دۈشمەننىڭ قىيامىتىغا چۈشۈپ،
 قاراڭغۇ زىندانلاردىن تۇرلۇك ئازاپ - ئوقۇ-
 بەتلەر بىلەن تولۇپ تۈگەپ كەتتى. ئەينى
 زاماندا ئۆزىڭىز ئۇلار بىلەن بىر ئانا، بىر قا-
 ندىن تۇغۇلغان بىر تۇققان قېرىنداش تې-
 دىڭىز. دېمەك بۇ مۇھتەرەم شېئىرلىرىمىز

كۈندە مۇشتۇمدەك كېسەك خەت يېزىپ
 تۈگەپ كېتىدۇ.
 ئولمەين ھايات قالىسام، بومۇ ھەم
 ئوقۇپ كېتىدۇ.
 دېگەن كەبى ھەسرەتلىك شېئىرلار ئېدى.
 ئەينى زاماندا مۇھەممەت ئەلى ئەپەندى-
 دى سىزگە يات ئەمەس، سىزنىڭ ھامىڭىز-
 نىڭ ئوغلى ئېدىغۇ؟
 بۇ پاچەلىك ھادىسە پۈتكۈل مىللىتىمىز
 نىڭ ئۆزىڭدە ئۇتۇلماس بىر تارىخ بولۇپ
 قالغان ئېدى. بۇ ئۆزىڭىزگە مەلۇم ۋە كۆزۈ

ئاستىدا تۈرك يۈرتلىرىغا يوللىدى . بۇنىڭ ئۈزۈپسى ؛ تۈركىستاندىكى ئەڭ كۈچلۈك تۈرك ھۆكۈمدارلەردىن ئۇيسۇن ۋە ياۋچى خانلىرىنى ھۈنلەر غاقارشى ئىسان كۆتۈرۈش ئۈچۈن كۆشكۈر تۇشتىن ئىبارەت ئىدى .

جياڭچىيەن ھۈن دۆلىتى نىڭ پايتهختى (قاراقۇرۇم) شەھرىگە يىتىپ كەلگەندە ھۈن تەڭرىقۇتى ئۇنىڭ جاسۇسلىقى ۋە ئاغدۇر مىچىلىق نىيەتلىرىنى سىزىپ قالدى ۋە ئۇنى قاماققا ئالدى . جياڭچىيەن مىلا تىن بۇرۇنقى 139 دىن 129 يىلغىچە قاماققا ئالدى . تەڭرىقۇت ئوردىسىدىكى چىنلىق مەلىكىلەرنىڭ ياردەملىرى بىلەن بۇلسا كىرەك تۈرمىدىن چىقىپ يانا يولنى داۋام قىلدى . پەرغانە ۋە سەمەرقەنتلەردىن ئۆتۈپ ئوگۇز (قورسار) بىنوبىدىكى ياۋچىلەر نىڭ مەرگىزىگە كەلدى . ئۇلەرنى ھۈن تەڭرىقۇت غاقارشى باش كۆتۈرۈشكە ۋە چىن ئىمپىراتورىنىڭ ياردىمى بىلەن ئەسلى ماكانلىرىگە نىسۋ غاقا يىتىشقا كۆشكۈر تىتى . ياۋچىلەر جياڭچىيەن نىڭ بۇ تەشۋىقاتلىرىغا ئالدىنمىدى . دۇشمەننىڭ بۇ خىيانەت غەرەز

لرىگە قول چۇماق بۇلۇشنى رەت قىلدى ۋە ئۇنى قوغلاپ چىقاردى . جياڭچىيەن يۇشۇرۇنچە شەرقى تۈركىستاننىڭ جەنۇبىغا ئۆتۈپ ئۇيەردىن چىنغا قايتىپ كەتتى . مىلا تىن بۇرۇنقى 115 نجى يىللىرى يانا كەلدى . ئىلىدىكى ئۇيسۇن خانى بىلەن كۈرۈشۈپ ، ئۇيسۇن خانلىغىنىڭ باشقا پۈتۈن تۈرك خانلىرىدىن قۇدرەتلىك ئىكەنلىكى ، بۇنداغ تۇرۇغلۇق ئۇنىڭ ھۈن تەڭرى قۇتنىڭ قول ئاستىدا بۇلۇشى نۇمۇس ئىكەنلىكىنى ئىتىپ قۇترا تىقۇلۇق قىلدى ئەگەر ئۇيسۇن خانى تەڭرىقۇتنىڭ قول ئاستىدىن چىقىپ ئۇنىڭ غاقارشى ھەر- تىكە قەدەم قويسا ، چىن ئىمپىراتورى بۇنىڭ غا ھەر خىل ياردەم بىرىشكە تەييار ئىكەنلىكىنى يەتكۈزدى بۇ خىل ئالدامچىلىق ۋە قۇترا تىقۇلۇق تەشۋىقاتلىرىنىڭ كۆپەيىشى نەتىجە- سىدە ئۇيسۇن خانى تەڭرىقۇتقا قارشى ئىسيان كۆتۈرۈپ مۇستەقىللىق ئىلان قىلدى . لىكىن تەڭرىقۇت نۇر- غۇن ئەسكەر يوللاپ دەرىھال ئۇيسۇن خانىنىڭ ئىدى يۇنى بەردى ۋە ئۇيسۇن لەرنى تىنجىتتى .

جياڭچيەن پىتتە تارقىتىش ۋە كۈشكۈر تۇش پائالىيەتلىرىدىن ھېچ بىر نەتىجە چىقىرىلماي چىنغا قايتقان بولسىمۇ، شەرقى ۋە غەربى تۇركىستان ھەققىدە نۇرغۇن سىياسى ۋە ئىقتىسادى ئاخبارات توپلىدى. بۇرايۇندىكى چوڭ كىچىك دۆلەتلەر كۈرۈشۈشتە ھۇن تەڭرىقۇتنىڭ قول ئاستىدا بولسىمۇ، ئەمىيەتتە بىر قانچە كىچىك مۇستەقىل خانلىقلار دىن ئىبارەت ئىكەنلىگىنى، بۇ خانلىقلار دە ھۇنلارنىڭ ھېچ ئەسكىرى كۈچى يوقلىغىنى ۋە خان ئوردىلىرىدا تەڭرىقۇتنىڭ بىر قانچە ۋەكىلى غەبارلىغىنى بىلىۋالدى. مانا بۇ ئەھۋال ئاستىدا بۇ خانلىقلارنىڭ ئارىسىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىپ ئۆلەرنى چىن ئىمپىراتورىنىڭ قول ئاستىغا ئېلىش ئاسان بىرىش ئىكەنلىگىنى پەملىدى. ۋە بۇ ئەھۋالنى ئىمپىراتور غامەلۈم قىلدى. شۇنىڭ بىلەن چىن ئىمپىراتورى خەن ۋۇدى شەرقى تۇركىستاننى بېسىۋېلىش كۈيىغا چۈشتى. بىراق بۇنىڭغا كۈچى يەتمەسلىكىنى بىلەتتى. چىن ئىمپىراتورى خەن ۋۇدى نىڭ جياڭچيەن ئارقىلىق ئېلىپ بارغان

بۇ خىل بۆلگۈنچىلىك ۋە ئاغدۇر مېچىلىق پائالىيەتلىرى نەتىجىسىدە ھۇن تەڭرىقۇتى ۋە چىن ئىمپىراتورلىرى ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەر بۇزۇلدى. ۋە ئۇرۇش باشلىدى. بۇ ئۇرۇشلار ئۇزۇن داۋام قىلدى (مىلادىدىن بۇرۇن 108-نجى يىل). دىن 91-نجى يىلىغىچە جەمئىي 199 يىل). ئاخىرى چىن قۇماندانى خۇچۇپىڭ (خۇ-چۇنىڭ) قۇشۇنلىرى بىلەن بولغان بىر سوقۇشتا ھۇنلار مەغلۇپ بولدى ۋە گەنسۇ چىنلەرنىڭ قولىغا ئۆتتى. بىر يىل ئۆتكەندىن كىيىن چىن ئەسكەرلىرى شەرقى تۇركىستانغا ھۇجۇم قىلغىلى باشلىدى. ھۇن ۋە چىن دۆلەتلىرى ئارىسىدىكى بۇ ئۇرۇشلار ئىمپىراتور ۋۇدى ئولگۇچىلىك داۋاملىق بۇلۇپ تۇردى. بۇ ئۇرۇشلار دەپەزىدە چىنلەر مەغلۇپ بولسا بەزىدە ھۇنلار مەغلۇپ بولدى چىن تارىخ كىتابلىرىدا خولاسە مانا مۇشۇنداق. ھادىسىلەر جەريانى. دىكى تەپسىلاتلار دە بولسا ئىشەنچ-گەلا يوق بىر مەلۇمات يوق.

(داۋامى بار)

شمالى ئاۋغانىستاندىن ھازىر دېڭىزى گىچە بولغان ئارلىقتا يەرلەشكەن ساكا تۈرك خانلىرى قاتارلىق پۈتۈن تۈرك خانلىق دەۋلەتلىرىنىڭ ھەممەسى مىلا- تىن بۇرۇنقى 199 نىچى يىللىرىغىچە باشتىن ئاياغ ھۈن تەڭرىقۇت ھىمايىسى ۋە ئىتائەتتى ئاستدا بۇلۇپ پۈتۈن تۈرك يۈرتلىرى تىنچ ۋە باياشاتلىقتا ياشىماقتى ئىدى. سىيانپى، جۇجان، ۋە تۇپالەردىن ئىبارەت مانچۇر ئۆلكىسىدە ياشاۋاتقان تاتار تۈركلىرى ھەممىسى ھۈن تەڭرىقۇتقا تەۋە ئىدى. شۇنداق قىلىپ بۇ دەۋلەتنىڭ چىڭگىسى ياپۇن دېڭىزى غىچە كەڭەيدى.

(3- نىچى خەرىتىگە قاراڭ)

شۇنىڭدەك، ھەردايم بۇ ھالەتتىن قۇتۇلۇشنىڭ يوللىرىنى ئويلاپ يۈر- گەن بولسىمۇ ھۈن ئىتتىپاقىنىڭ قۇدرەتلىك كۈچى ئالدىدا بۇنىڭغا جۈرئەت قىلالماي بۇ خورلىنىشنى كۆتۈرۈشكە مەجبۇر ئىدى. ئاخىردا چىن ئىمپېراتورى بۇ ھالەتتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن تۈۋەندىكى ئىككىسى يولىدىن باشقا چارە يوقلىغىنى چۈشەندى:-
بىرىنچى؛ ھۈن ئىتتىپاقى تەۋەلىكىدىكى خانلەرنى تەڭرىقۇتقا قارشى قۇتراتماق، بىرىنچى بۇزۇپ ئىتتىپاقنى پارچىلىماق.

ئىككىنچى؛ ھۈن ئوردىسىدىكى چىنلەر تەرەپىدىن تەقدىم قىلىنغان مەلىكە خىنملەر ۋە ئۇلارنىڭ خىزمىتىدىكى چىنلىغ خىزمەتكارلىرى ئارقىلىق تەڭرىقۇت ئائىلەسىدىكى تىكىن (شەھزادە) لەر ئارىسىغا بۆلگۈنچىلىك ۋە دۈشمەنلىك پەيدا قىلىپ مەركەز- چىلىك تۈزۈمنى ئاجىزلاشتۇرۇش بۇ خائىنلىق پىلانىنىڭ بىرىنچى قىسمىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئىمپېراتور ۋۇدى (خەن ۋۇدى) جياڭ- چىيەن (چاڭكياڭ) نى سىياھەتچى نىقاب

چىن ھۆكۈمىتىنىڭ ھۈن دەۋلىتىغا قارشى سىياسىتى ۋە ھۈن-چىن ئۇرۇشلىرى

چىن دەۋلىتى ئۇزۇن بىر زامانغىچە (مىلا تىن بۇرۇنقى 149 نىچى يىللىرىغىچە) ھۈن تەڭرىقۇتلارغا باج سىلىقلەر تۈلەپ ئەل (تەۋەلىك مەۋقەدە) بۇلۇپ تۇرغان.

ياۋچىلەر نىڭ قولىغا قورال ئېلىپ سوقۇشالايدىغانلىرى بەش ۋە يانالىتى يۈز مىڭ ئەتراپىدا ئىدى.

مانا بۇ سەۋەبتىن ئۇيسۇنلار ئىغرىھالدا مەغلۇپ بولدى ۋە ئاندىن ئۆلتۈرۈلدى. شۇنىڭ بىلەن ياۋچىلەر ئىلىدا يەرلىشىپ قېلىشنى ئۈمىد قىلىپ تۇرغانلىرىدا ئوغۇز خان نىڭ ئەسكەرلىرى كېلىپ ياۋچىلەر نى غەرىپكە قوغلىدى. ئۇلار ئىسسىق كۆل نىڭ شىمال تەرەپىدىن ئۆتۈپ ئىسسىق كۆل (سەردەر ياسى) بويىدا ھازىرقى تاشكەنت ئەتراپىدا يەرلەشتى. لېكىن ياۋچىلەر بۇ يەردە مۇتۇرالمىدى.

ئاندىن ئۇلار كۆيۈنماۋ (كۈنەبىك) ئىسمىلىك بىر ئارمىيەدە ئوغلى تىرىك قالغان ئىدى. ئوغۇز خان ئۇنى دادىسىنىڭ ئورنىغا ئۇيسۇن خانى قىلدى. كۈنەبىك مىلادىدىن بۇرۇنقى 165 يىلى ئوغۇز خان مىتە نىڭ ئەۋرىشى تەڭرىقۇت كىچۈك خان دىن ياردەم ئېلىپ ياۋچىلەر ئۈستىگە ھۆججەت قىلىپ ئۇلارنى سەردەر يابۇي دىن قوغلاپ چىقاردى. ياۋچىلەر قىچىپ ئامۇ دەرياسى بويلىرىدا يەرلەشتى.

ئوغۇز خان مىلادىدىن بۇرۇن 174 نىچى ۋە فات قىلدى. ئورنىغا ئوغلى ياغدىر خان تەڭرىقۇت بولدى. ئۇنىڭ ئۆلۈمىدىن كىيىن ئوغلى كىچۈك خان (قايۇق) تەڭرىقۇت بولدى. بۇنىڭ ئامانسىدىكى ۋە قەلىكلەردىن زامانىۋى تارىخلاردا نەقەت، ياۋچىلەر نىڭ سەردەر ياسى بويىدىن قوغلاپ چىقار يىلغانلىغى غىنە زىكرى قىلىنىدۇ.

قىلىپ جاڭگىن (ھازىرقى داتۇك) شەھەرگە يىقىن (بەيدىگىشەن) قەلەسى ئىچىگە مۇھاسىرگە ئالدى. ئىمپىراتور ئەسكەرلىرىنىڭ تامامەن يوقۇتۇلۇپ ئۆزىنىڭ ئەسلىكىگە چۈشۈپ قىلىشتىن قورقۇتۇلماق ئۈچۈن ئوغۇز خانغا ھەر يىلى مەلۇم مىقتاردا باج-سىلىق بېرىشكە رازى بولۇپ تۇشتى. شۇنىڭ بىلەن چىن ئىمپىراتورلىقى ھۈن تەڭرىقۇتغا تەۋە (ئەل) بولدى.

ئۇندىن كىيىن ئوغۇز خان مەستە، چىن ئىمپىراتورنىڭ قىزىنى ئۆزىنىڭ ئىككىسىگە ئالدى. ئوغۇز خان ۋە فاتىمە قىلغاندىن كىيىنمۇ ھەر تەڭرىقۇت چىن ئىمپىراتورنىڭ قىزىنى نىكا بىغائىلىش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ بىر ئەسەرگە ئۆز ئارا دۇستلۇق مۇناسىۋەتلىرى داۋام قىلدى.

ياۋچى ئۇرۇشى :-

ئوغۇز خان مەستەنىڭ شەھىرىنى ۋە كۈچى شۇنچىلىك ئاشقان بولسىمۇ ياۋچىلەر خانى ئۇنىڭغا ھېچ بويۇن ئەگمىدى. ئاخىردا ئوغۇز خان ئوغلى باغدۇر (باتۇرخانىنى) نۇرغۇن ئەسكەر بىلەن ياۋچىلەر ئىككىسىگە يوللىدى. باغدۇر خان قاتتىق سۇقۇشتىن كىيىن

مەغلۇپ بولۇپ پۈتۈن ئەسكەرلىرى تۈگەپ ئۆزى جان قۇتقۇزۇپ ئاران قىچىپ كەلدى.

كىيىن بۇ ئۇرۇشلاردا ۋامىلىق بولۇپ تۇردى. مىلادى 175 يىلى بىر ئۇرۇشتا ياۋچى خانى ئۆلدى. شۇنىڭ بىلەن ياۋچىلەر ئۆز تىرىشچانلىقىنى تاشلاپ غەربكە قىچىپ لوپنۇر كۆلى ئەتراپىغا بېرىپ يەرلەشتى. شەرقتىن ھۈنلەر، شىمال ۋە غەربتىن قۇجۇ، لۇلان ۋە خوتەن خانلىرى داۋاملىق ھۇجۇم قىلىپ تۇرغۇز مەيدانى. شۇنىڭ ئۈچۈن ياۋچىلەر ئىككى قولىغا ئايرىلىپ تىبەت تەرەپىگە قىچىپ كەتتى. بۇلەر كىچىك ياۋچىلەر دەپ ئاتالدى. بۇگۈنكى تىبەتلىكلەر ئىككىسىلى مانابۇلەردىن بولۇشى كۈچلۈك بىر ئەھتىمال. يانابىر قولى غەربى شىمال تەرەپتىن مېڭىپ ئىلىغا ھۇجۇم قىلدى. ئىلىدىكى ئۇيسۇنلەر خانى ناندۇ (ناندۇبىك) قاتتىق تۇرۇپ ئۇرۇشقان بولسىمۇ ئۇنىڭ كۈچى ياۋچىلەرگە قارىغاندا بەك ئاز ئىدى. تارىخ كىتابلىرىدىكى ئوخشىمىغان رىۋايەتلەرگە قارىغاندا ئۇمۇمىي نۇپۇسى بىر مىليون بولغان

شەرقى تۈركىستان تارىخى

مىللىي بۇيۇم

(بېشى ئۆتكەنكى سانلەردە)

بۇ يۈك ھۈن ئىمپىراتورلىقى

چىن ئىمپىراتورى خۇاڭدى ئولگەندىن كىيىن چىن ھەرىرىدە ئىسيان باشلاندى. ئاخىرىدا ئىسيانچىلەردىن لىيۇباڭ (ئەسلى ئىسمى گاۋزۇ) ئىمپىراتور بولدى. بۇ مەشھۇر خەن سۇلالىسىنىڭ قورغۇچىسى.

مىلادىدىن بۇرۇنقى 199 يىلى لىيۇباڭ شەنسى ۋە شىئەن ۋىلايەتلىرىنى ھۈنلەردىن تارتىۋالماق ئۈچۈن شەنسىگە يۈرۈش قىلىپ ئىككى شەھەرنى بېسىپ ئالدى. بۇ خەۋەرنى ئاڭلىغان ئۇغۇزخان ئۈچيۈز مەككىشلىك قوشون بىلەن شەنسىگە كىلىپ بىر مەيدان ئۇرۇشتا ئىمپىراتور ئەسكەرلىرىنى مەغلۇب

چىن ئۇرۇشى :-

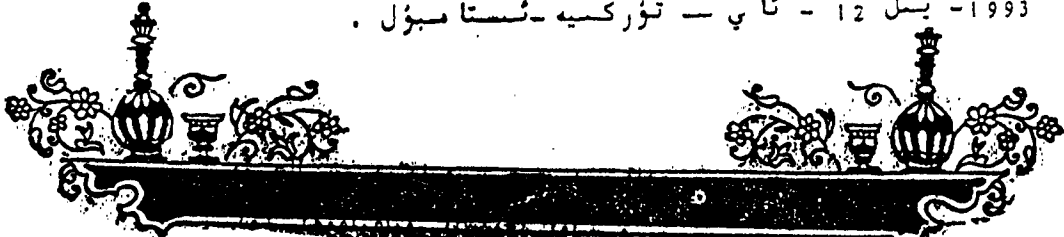
ھۈن تەڭرىقۇتلىرى ئۇزنى چىن ئىمپىراتورلىرىدىن دايم ئۈستۈن تۇتاتتى. چىن ئىمپىراتورلىرىگە يېزىلىدىغان خەت ئالاقەلەر شۇ سۆز لەر بىلەن باشلىناتتى؛ «ئاسمان ۋە يەر تۇغۇپ كۈن بىلەن ئاي تەختىكى ئولتۇر-غۇزغان تۈركلەر نىڭ ئۇلۇغ تەڭرى-قۇتى، تاۋغاچ خانىدىن شۇنى تەلەپ قىلدۇكى...».

تۈركلەر مۇچىلىقلەرنى ئۇزىدىن تۇۋەن بىر مىللەت دەپ قاراپ ئۇلارنى تاۋغاچ (يەنى تەۋەلىكىلەر) دەپ ئاتايدىكەن. كەلگەن.

گە يۈكلەندى . ئەگەر بىز ، ئۈستىمىزگە يۈكلەنگەن بۇسىياسى ، ئىقتىسادى
 مىللىتى ، دىنى ۋە مەدەنىيەت ۋە زىچىلىرىمىزنىڭ ھۆدىسىدىن لايىقىدا چى
 قالمىساق تارىخ ۋە دەۋرىمىزنى كەچۈرمەيدۇ . بىزنىڭ ئۆتكۈزگەن بەزى
 خاتالىقلىرىمىز تۈپەيلىدىن ، بىر قىسىم مەملىكەتلىك شەرقى تۈركىستان
 مەسىلىسىگە ، دىگەندەك ئېيتىۋار بەرمەيۋاتىدۇ . بۇنى مىللىتىمىز چوڭ
 تۈزۈشۈشى لازىم . شۇنداقلا ۋە تەن ئۈچۈن بارلىقىمىز بىلەن خىز -
 مەت ۋە مۇجادىلەش ئىلىپ بارماي ، دۇنۇم پىش ، ئاغزىمغا چۈشۈپ دەپ ئول
 تۇرۇش چوڭ بىر گۇناھتۇر . شۇڭا ، پۈتۈن شەرقى تۈركىستان تىلىق قىرىنىدا
 شىرىمغا ، بۇخىتىم ئارقىلىق شۇنى تەۋسىيە قىلىمەن :

ۋە تەن ئىچى ۋە سىرتىدىكى شەرقى تۈركىستان تىلىقلار كۈچلۈك بىرلىك ، چوڭ
 قۇرۇلتىيى قىلىشنى قولغا كەلتۈرۈپ ، ۋە تەن ، مىللەت ئۈچۈن ئىلىپ بىر -
 ۋاتقان مىللىتىمىز مۇجادىلىمىزنى تېخىمۇ كۈچلەندۈرۈپ ، يىتىشىملىكلىرى
 نى تۈگۈتۈپ ، ئورتاق ھەرىكەتكە كىلىپ ، ئىقتىسادى بارلايىتىرىلىك دە -
 رىجىدە ماددى ياردەمدە بولۇپ ، قىمىسى ، پۇلى بارلاپۇلى بىلەن ، سوزى
 بارلاپ سوزى بىلەن ، قەلىمى بارلاپ قەلىمى بىلەن . ۋە تەن سويەزلىگىمىزنى
 ۋە تەنپەرۋەر مىللەت ئىكەنلىكىمىزنى ۋە خىتاي ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇش
 ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقانلىقىمىزنى پۈتۈن دۇنياغا ئىسپاتلايلى !
 ئاللاھ ، خەلقىمىزگە بىرلىك ، ياراۋەرلىك ، ئىتتىپاقلىق
 ۋە ھۈرلىك ئاتا قىلسۇن !

ۋە تەن ، مىللەتنى خىتاي ئاسارىتىدىن قۇتۇلدۇرايلى !
 ئالى ھۈرمەت بىلەن : ئەيسا يۈسۈپ ئالىپ تېكىن
 1993 - يىلى 12 - ئاي - تۈركىيە - ئىستانبۇل .

(بېشى 06 - بەتتە)

كۈنلەردە يېشىمىز سەكسەنلەرگە يېقىنلاپ
 قالدى . شۇنداق ئېكەن سىز ۋە سىزنىڭ
 ئىستىقبالىڭىز ئۈچۈن ، ئىستىقلالچى بولۇپ
 بەيدانغا چىققاننى بايقا ھېچ قانداق چىن
 رە يوق . شۇنداق قىلىشنىڭ ھازىر ئەينى
 ۋاقتى سانائىتى كەلدى . بۇ پۇرسەتنى ھېچ
 قاچان قەدىمى تۈركىستان خەلقى قولدىن
 بەرمەيدۇ . بۇنى ياخشى بىلىۋېلىڭ . ئالغان
 ھىدايەت ئالادىن .
 ھۈسەيىن قارى ئىسلامى
 چىددى شەھىرى

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى

تەشكىلاتىغا ئەزا بولۇشتىن ئىبارەت. شۇجۇملىدىن خوشنىمىز ھەم تەغدىر دىنىمىز تىبەت، ئىچكى موڭغۇلىيە مۇختاى ئاىارىتىدىن قۇتۇلۇپ، ئىسپ تىقلاغا ئېرىشىش ئۈچۈن مۇجاىدىلە ئىلىنىپ بىرىۋاتىدۇ. ئەلۋەتتە، شەرقى تۈركىستان ئۇلارنىڭ كەينىدە قالمايلىقى كېرەك.

ئىزىز يۇرتىدا شىلەرم، پۈتۈن شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ مەنىسىلەن چوڭقۇر دوستلىقى، مۇھاپىتى بار، مەنىمۇ پۈتۈن شەرقى تۈركىستان خەلقىنىڭ ھىسسىياتى ۋە ۋەتىنىمىزنىڭ ئەھۋالىنى چوڭقۇر چۈشىنىش ھەمدە، خەلقىمىزگە چوڭقۇر سۆيگۈ، ھۈرمەتلىرىم بار، دەيمەكچىمەنكى، شەرقى تۈركىستان شەرقى تۈركىستان ئىلىتىنىڭ يۇرتىدۇر. شەرقى تۈركىستاننى خىتاي

ئاىارىتىدىن قۇتۇلدۇرۇش، ھەر بىر شەرقى تۈركىستان ئىلىتىنىڭ مىللىتى، ئىنسانى ۋە ۋەجدانى بۇرىچىدۇر. بۇنىڭ ئۈچۈن، شەرقى تۈركىستان ئىدى چى ۋە سىرتىدىكى بارلىق شەرقى تۈركىستان ئىلىتلەر، ئۆزىنىڭ يۇرتىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئەكزور تىرىشچانلىقلارنى كۆرسۈتىپ ۋە مۇجاىدىلىقنى كۈچلۈك، تەسىرچانلىق بىلەن ئىلىنىپ بىرىشىمىز، ۋە تەن سۆيگۈمىزنى ئاشۇرىشىمىز لازىم. ئۆزۈم ۋە تىنىمنى سۆيىمگەن، ئۆزۈمگە كۆڭۈل بۆلىمگەن بىر مىللەتنى ئاللاھمۇ سۆيىمەيدۇ ۋە ئىچ ئاغرىتمايدۇ. بىز ئاللاھقا ۋە پۈتۈن دۇنياغا ئۆزىمىزنىڭ ھۈرمۈستە قىل ياشاشقا لايىق بىر مىللەت ئىكەنلىكىمىزنى ئەمىلىيەتتە كۆرسۈتىشىمىز كېرەك. ئەگەر، بىز ئۇنى ئەمىلىيەتتە كۆرسۈتەلمەسەك، ھېچكىمنىڭ ياردىمىگە ۋە ھېچقانداق شەيخىغا ئېرىشەلمەيمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىز تارىختا ماىدىر قىلغان ھەم بۈگۈنمۇ ماىدىر قىلىۋاتقان بەزى ئاقتاللىقلار بىزنى، بىتتىشىمىزلىكىمىزنى ۋە كۇناھلىرىمىزنى ئەمدى تۈزۈۋېتىشىمىز، تازىلىشىمىز ۋە توختۇشىمىز لازىم. پۈتۈن مىللەت بىردەك، ئۇيغۇنۇپ يېڭى بىر ئىنسان، يېڭى بىر مىللەت قىيا - پىتى بىلەن خەلقئارا سەھنىگە چىقىشىمىز لازىم.

پىچاق سۆڭەككە يەتتى، خىتاي يىللار شەرقى تۈركىستان ئىدىن قىيا مەتكە قەدەر چىقىپ كەتمەيلىك، شەرقى تۈركىستان خەلقىنى خىتاي يىلاشتۇرۇش ۋە يوق قىلىش ئۈچۈن قەتئى بىر ھەرىكەت ئىلىنىپ بىرىۋاتىدۇ. ئەگەر، يۇرتىمىزنى پات ئارىدا قۇتۇلدۇرۇشقا، خەلقىمىز يوق بوپ كىتىدۇ. بۇ يەردە شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈش كېرەككى، شەرقى تۈركىستاننىڭ خىتاي ئاىارىتىدىن قۇتۇلىشى خوشنىمىز ھەتتا پۈتۈن دۇنيا ئىنسانلىق ئالىمىنىڭ ئاماللىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىكتۇر. شەرقى تۈركىستان مۇستەقىل بولمىغان تەغدىردە، خوشنىمىز ھەتتا، پۈتۈن دۇنيا ئىنسانلىق ئالىمىغا تاي تەھلىكىمىدىن ئەپىدى - ئەبەت قۇتۇلالمايدۇ. بۇنى پۈتۈن دۇنياغا ئاڭلىتىش كېرەك. دەيمەك بارلىق ۋەزىپە تۈركىستان ئىلىتلەرنىڭ ئۈستىدە

ئەيسا يۈسۈپ ئالپ تېكىمىنىڭ شەرقى تۈركىستان خەلقىگە ئوچۇق خېتى

شەرقى تۈركىستان ئىچى ۋە سىرتىدىكى بارلىق ۋە تەنداشلىرىمغا چىن قەلبىدىن سويگۈۋە ھورمەتلىرىمنى تەخەبىم قىلىمەن . جانابى ئاللامىتىن ئىزىز يۇرتىمىز شەرقى تۈركىستان ئۈچۈن ئىستىقلال تىلەيمەن ، ھەممىلىرىگە سالامەتلىك ، ئۇزۇن ئۆمۈر ۋە خىزمەتلىرىگە مۇۋاپىقىيەتلىرىگە رەھبەرلىك قىلىشىڭلارنى .

مەن 70 يىلدىن بېرى ھارماي تالماي ۋە قەتئىي تەۋرەنمەستىن شۇنداقلا ئۈزگەرمەي ، خىتاي يىللىرىنىڭ ، ئىستىقلالنىڭ يالغانلىرىغا ئالدا ئىمانىم يوق ۋە ئۇلارنىڭ تۈزىتىلگەن چۈشەنچەسى ھەمدە پۇل ، مەنەپى ئۈچۈن يۇرتىمنى ساتماي ، شەرقى تۈركىستاننىڭ خىتاي ئىستىلاسىدىن قۇتۇلۇشى ئۈچۈن مۇھىم ھادىسە قىلىپ كەلگەن ماددىق ، ۋاپادار بىر مىللىتىمىزگە تەشەببۇس قىلىمەن . بۇمۇنا سۆھبەت بىلەن بۈگۈن ، ھەر بىر بىلىملىرىگە ئۆزۈمگە ئىشەنچ بىلەن بىر نەچچە مەسىلىنى ئاڭلاپ چىقىپ بولۇپ بۇ ئوچۇق خەتنى سۆزدۈم . شەرقى تۈركىستاننىڭ ئاساسى داۋاسى نىمە ؟ ئويلىشىمۇ ، پات ئارىدا خىتاي ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇپ ، ئىستىقلالغا ئېرىشىشىمىز ئىبارەت .

خىتاي ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇپ ، ئىستىقلالغا ئېرىشىشىمىز كۈرىشى ، بۈگۈنكى مەسىلە ئەمەس . بۇمۇ سەلە 200 يىلدىن بېرى داۋام قىلىپ كىلىۋاتقان بىر مىللىتىمىزگە سەس . خەلقىمىز بۇ ئۇزۇن تارىخى جەريانىدا ، خىتاي يىللىرىغا قارشى ئىستىقلال قىلىپ ، زور قۇربان بېرىشىمىزنى باشتىن كەچۈرۈپ ، بۇزۇلغان چەقىرىنىدا شىركىتىمىز قان تۈكتى . خەلقىمىز ئەزەلدىن خىتاي يىللىرىنى سۆيۈمەيدۇ ، ئاسارىت ئىچىدە ، ياخشى خالىمايدۇ . بۇنىڭغا قارىتا خىتاي يىللىرىدا : « شىنجاڭدا 30 يىلدا بىر كىچىك ئىستىقلال ، 30 يىلدا بىر چوڭ ئىستىقلال » دىگەن بىر سۆز بار . دىمەك ، شەرقى تۈركىستان خەلقى تارىختىن بۇيان خىتاي يىللىرىغا قارشى ئىستىقلال قىلىپ كەلدى .

« دۇنيا ئۇرۇشىدىن كىيىن ، يۈزلەپچە ئىستىقلال تىلەرنى ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇپ ، ئىستىقلالغا ئېرىشتى ھەمدە بىرلەشكەن دۆلەتلىرى تەشكىلاتىغا ئەزا بولدى . ئىككى يىل ئىلگىرى ئۇلۇق تۈركىستاننىڭ غەربى قىسمى بولغان غەربى تۈركىستان ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇپ ، ئىستىقلالغا ئېرىشتى ، بۈگۈن شەرقى تۈركىستان ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇپ ، ھۆرمۈستە قىلىشقا ئېرىشىشى كېرەك . چۈنكى ، پۈتۈن دۇنيادىكى ئىستىقلال تىلەرنىڭ ئاساسىغا يەتتى . ئاسارىتىدىن قۇتۇلۇپ ، ئىستىقلالغا ئېرىشىپ ، بىرلەشكەن دۆلەتلىرى

بۇندىن ئاتىشى يىل بۇرۇن :

مۇستاپاكامال ئاتاتۈركنىڭ

پۈتۈن تۈرك مىللىتىگە چاقىرىغى

"بۈگۈن سوۋېتلار ئىتتىپاقى بىزنىڭ قوشنىمىز، دوستىمىز ۋە ئىتتىپاق دىشىمىز فەقەت، ئەر تە ئىمە بولۇشنى ھازىردىن باشلاپ ھىچكىم مولچەرلىيەلمەيدۇ. خۇددى ئوسمانلى لەردەك، ئاۋستىرىيە-ۋىنگرىيە لەردەك، بولۇنۇپ شۇشماق پارچىلەر گە ئايلىنىپ كىتىشى مۇمكىن بۈگۈن ئالقانلىرىدە چىڭ تۇتۇۋالغان مىللەتلەر قوللىرىدىن قۇتۇلۇپ چىقىپ كىتىشى مۇمكىن. شۇنىڭ بىلەن دۇنيادا يېڭى بىر كۈچ تەڭپوڭلىغى بارلىققا كىلىدۇ. مانا شۇ چاغدا تۈركىيەنىمە قىلىشنى ياخشى چۈشۈنۈشى لازىم. بۈگۈن بۇ دوستىمىزنىڭ قول ئاستىدا بىزنىڭ تىلىمىز بىر، ئىمانىمىز بىر ۋە تىگى تەككىمىز بىر بولغان قېرىنداشلىرىمىز بار ئۇلارغا ئىگە بولۇشقا ھازىر تۇرۇشىمىز لازىم. ھازىر تۇرۇش دىگەنلىك جىم تۇرۇپ ئۈكۈننىڭ كىلىشىنى ساقلاپ تۇرۇش ئەمەس، تەييار تۇرۇش كىرەك. مىللەتلەر بۇنىڭغا قانداغ قىلىپ ھازىرلىنىدۇ؟ مەنىۋى كۆۋرۈك لەرىمىزنى ساغلام تۇتۇش بىلەن ھازىرلا نىماق كىرەك. تىل بولسا بىر كۆۋرۈك، ئىمان بىر كۆۋرۈك ۋە تارىخىمۇ بىر كۆۋرۈكتۇر.

يىلتىزىمىزنى تېپىپ چىقىپ، ھادىسىلەر بىر-بىرىدىن ئايرىۋاتقان تارىخىمىز ئىچىدە پۈتۈنلىشىشىمىز لازىم. ئۇلارنىڭ (تاشقىردىكى تۈركلەرنىڭ) بىزگە يېقىنلىشىشىنى كۈتۈتۈپ تۇرماستىن بىز ئۇلارغا يېقىنلىشىشىمىز كىرەك".

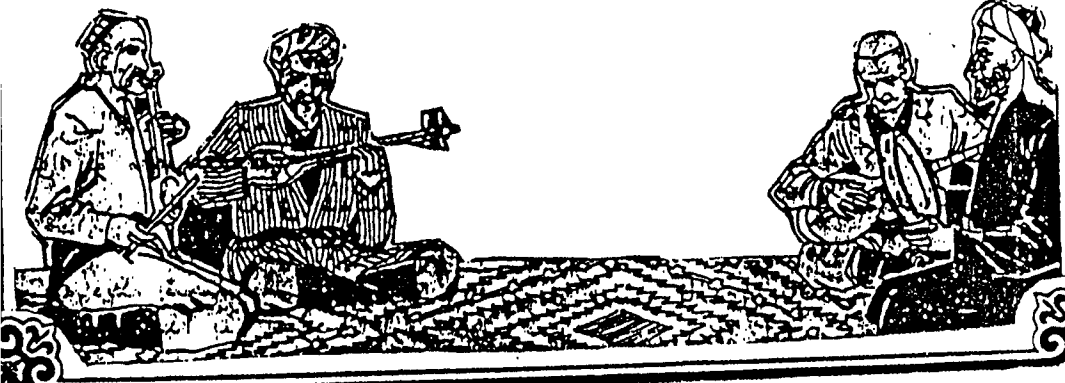
مۇستاپاكامال ئاتاتۈرك

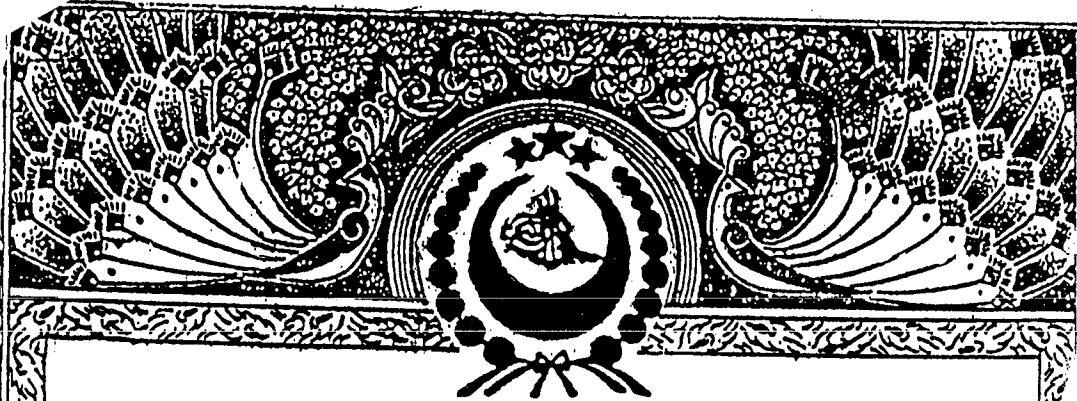
ئونىنچى يىل ئوتۇقلىرىدىن — 1933

شەرقى تۈركىستان ئاۋازى
پەسىللىك ئىلمى، مەدەنىي ژورنال
شەرقى تۈركىستان تەتقىقات مەركىزى

11-يىل نەشرى 1994-39-40-سان
تۇرغۇچى: ئىسايۇسوف ئالىپتىكىن
ئىمتىياز ئىگىسى: ش. تۆەخپى باشلىغى
سەھمەت رىزا بىكىن
باش مۇھەررىر: مەمتىمىن ھەزرەت
يېزىقچىلىق مۇدىرى: ھامىد كۆكتۈرك
مەسئۇل تەھرىر: ئابلىكىم باقى ئىلتەبىر
تەھرىر ھەيئەت ئەزىزىسى: ئىسسىملىكى
سەھمەت ساراي، سۆلتان ماھمۇت قەشقەرلى
مەمتىمىن ھەزرەت، ھامىد كۆكتۈرك،
ئابلىكىم باقى ئىلتەبىر، كۆكبۇرى تەكرىتاغ
ھەرپ تىزغۇچى: ئاينۇر تۈركىستانلى
باسما: زەفرە مەتبەسى
تۈپلىگۈچى: قېرىنداشلار تۈپلەش ئۆيى
مۇشتىرى ھەققى: چەتئەللەردە 25 دوللار

ياكى 50 مارك، تۈركىيىدە يۈزمىكلىرا
بانكا ھېساب نۇمۇرى: ئاق بانكا يۈسۈف
پاشاشۆبە: 46452(832-6)
ئىدارە ئادرېسى: مىللەت چاددەسى
كۈچۈكساراي ئاپارتمان 26/3 نۇمۇر
ئاقساراي 34270
ئىستانبول، تۈركىيە
تېلېفون: 534 80 67 (212)
521 60 02
فاكس: 534 80 67 (212)
ئىلان قىلغان ماقالىلارنىڭ مەسئۇلىيىتى
يازغۇچىغا خاس، بىزگە مۇناسىۋەتسىز،
ماقالا ئاپتور پىكىرىگە ئاساسەن قىسمەن
ئۆزگەرتىلىدۇ، ماقالاقايتۇرۇلمايدۇ.
مەتبۇئاتلار ماقالىدىن پايدىلانسا بولىدۇ

مۇندەرىجە

118..... مۇستاپا كامال پائالتۇركنىڭ تۈرك مىللىتىگە چاقىرىقى .....
 ..... پىشقەدەملەر مۇنبىرى .....
 117..... شەرقى تۈركىستان خەلقىگە ئوچۇق خەت ..... ئىسپاس يۈسۈف ئالىتىكىن .....
 114..... شەرقى تۈركىستان تارىخى ..... مۇھەممەت ئىمىن بۇغرا .....
 108..... سەيپىدىن ئەزىزىگە ئوچۇق خەت ..... ھۈسەيىن قارى ئىسلامى .....
 ..... سىياسى، تارىخى مۇھاكىمە .....
 105..... بىردۆلەتنىڭ يېتىلىشى ..... مەمتىمىن ھەزرەت .....
 99..... غەربى تۈركىستاندىكى قېرىنداشلارغا ئوچۇق خەت ..... ئەخمەت ئىگە مېرىدى .....
 86..... شەرقى تۈركىستان ئىنقىلابى تۈركىستاننىڭ مۇقەددەس ئانا ماكانىدۇر .....
 ..... ئابلىكېم باقى ئەلتەبىر .....
 ..... سىياسى، ئىجتىمائىي خەۋەرلەر .....
 73..... دۇنيا ئىسلام بىرلىكى تەشكىلاتىنىڭ قارارى .....
 69..... شەرقى تۈركىستان جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ تۇرۇلغانلىقى خاتىرىلەندى .....
 68..... ئامىرىكىدا تۈرك دۇنياسى قۇرۇلتىيى ئۆتكۈزۈلدى .....
 67..... شەرقى تۈركىستان، تىبەت، ئىچكى موڭغۇلىستان بىرلىك قۇرۇلتىيى ئىچىلدى .....
 66..... نۇر مۇھەممەت كەنجى ئوغلى ئىستانبۇلدا ئىبارەتتە بولدى .....
 65..... شېھىتلەر ئۈچۈن خەتمە قۇرئان تىلاۋىتى ئۆتكۈزۈلدى .....
 ..... مەدەنىيەت ئۇچۇرلىرى .....
 ..... "ئاسارەتتىكى تۈرك، مۇسۇلمان دولىتى - شەرقى تۈركىستان" ناملىق رەسىملىك .....
 65..... كىتاپچە شىرقىلىندى .....
 64..... ئوتتوگراف فۇئات خۇدايەردىنىڭ رەسىم كۆرگەزمىسى ئىچىلدى .....
 64..... شەرقى تۈركىستان ھەمكارلىق دەرىجىسى پائالىيىتىنى باشلىدى .....
 63..... تىبەتتا خەۋەرلەر .....